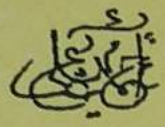

DÜRER'İN KAYNAKLARI

Dr. Mehmet ŞENER
D. E. Ü.
İlahiyat Fakültesi
İslâm Hukuku
Öğr. Gör.

İzmir - 1987

DÜRER'İN KAYNAKLARI

Dr. Mehmet ŞENER
D. E. Ü.
İlahiyat Fakültesi
İslâm Hukuku
Öğr. Gör.

İzmir - 1987

Dizgi-Baskı: Öğrenci Basımevi 855 Sok. No. 51
Tel.: 14 64 71 Konak-İZMİR

İÇİNDEKİLER

Giriş IX
Kısaltmalar X
Molla Hüsrev XI
a) Hayatı XI
b) İlmî Yönü XIII
c) Eseri (Dürer) XIV
d) Diğer eserleri XVI
I. Bölüm :
Müellifleri tam tespit edilebilen kaynaklar :
1)-el-Cevâmi' (Cevâmı'u Ebî Yûsuf) 1
2) el-Câmi'u'l-Kebîr 1
3) el-Câmi'u'l-Kebîr'e şerh yazanlardan birkaçı 2
4) İmam Muhammed'in eserlerinden birkaçı 2
3) es-Siyeru'l-Kebîr 3
4) es-Siyeru's-Sağîr 3
5) ez-Ziyâdât 4
6) Müsnedü Ahmed b. Hanbel 4
İmam Ahmed'in eserlerinden birkaçı 5
7) el-Câmi'u's-Sahîh (Sahîhu'l-Buhârî) 5
Buhârî'ye şerh yazanlardan birkaçı 6
Buhârî'nin eserlerinden birkaçı 8
8) el-Câmi'u's-Sahîh (Sahîhu Müslim) 8
Sahîhu Müslim'e şerh yazanlardan birkaçı 10
Müslim'in eserlerinden birkaçı 10
9) Sünenü'bni Mâce 10
Sünen'e şerh yazanlar 11
10) Sünenü Ebî Dâvûd 11
Ebû Davûd'u şerh edenlerden birkaçı 12
Eserlerinden birkaçı 12
11) Sünenü't-Tirmizî 12
Tirmizî'ye şerh yazanlar 13
12) Tatarhâniye fi'l-Fetâvâ 13
13) Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ) 15

Eserlerinden birkaçı 16
14) Muhtasaru't-Tahavî 16
Bu esere şerh yazanlardan birkaçı 16
Tahâvi'nin eserlerinden bazıları 17
15) Şerhu't-Tahâvî 18
16) el-Kâfî fî Fürû'ı'l-Hanefiyye 18
Bu eseri, şerh edenlerden birkaçı 19
Hâkim Şehîd'in bazı eserleri 19
17) el-Müntekâ 19
18) Muhtasaru'l-Kerhî 20
Kerhî'nin eseri 20
19) Fetâvâ Ebi'l-Leys 20
20) Semerkandî'nin eserlerinden birkaçı 20
20) es-Sıhâh 21
21) Mücmelü'l-Lüğa 22
Ahmed b. Fâris'in eserlerinden birkaçı 23
22) Muhtasaru'l-Kudûrî 23
Muhtasar'a şerh yazanlar 24
Kudûrî'nin eserlerinden birkaçı 25
23) et-Tecrîd 25
24) Şerhu Muhtasarı'l-Kerhî 25
25) el-Esrâr fi'l-Usûl ve'l-Füru' 26
Debûsî'nin eserlerinden birkaçı 26
26) Tâcü'l-Mesâdır 27
27) Ecnâs fi'l-Füru' 27
Nâtıfi'nin eserlerinden birkaçı 27
28) el-Mesûdî (Muhtasaru'l-Mes'ûdî) 28
Nâsıhî'nin eserlerinden birkaçı 29
29) Fetâvâ's-Semerkandî 29
Semerkandî'nin eserleri 29
30) Şerhu'l-Câmi'ı's-Sağîr 30
31) el-Mebsût 30
Serahsî'nin eserlerinden birkaçı 30
32) Usûlü's-Serahsî 31
33) Şerhu'l-Câmi'ı's-Sağîr 31

34) Fevâidü. Sadrı'l-İslâm 31
35) el-Vecîz 31
Vecîz'e şerh yazanlardan birkaçı 32
36) Şerhu'l-Câmi'ı'l-Kebîr 32
Evhadüddin'in eserlerinden birkaçı 33
37) Mecma'u'l-Fetâvâ 33
38) el-Vâkı'ât (Vâkı'âtü'l-Hüsâmî) 34
Hüsâmüddin Ömer'in eserlerinden birkaçı 35
39) Umdetü'l-Fetâvâ 35
40) Şerhu'l-Câmi'ı'l-Kebîr 35
41) el-Câmi'u's-Sağîr 36
Câmi'u's-Sadr'a şerh yazanlar 36
42) Fetâvâ's-Suğra 37
43) Tezkiye 37
44) Fetâvâ'n-Nesefî (el-Fetâvâ'n-Nesefiyye) 37
Nesefî'nin eserleri 38
45) el-Keşşâf 38
Keşşâfa şerh yazanlardan birkaçı 39
46) Hulâsa (Hulâsatü'l-Fetâvâ) 40
47) Muhîtu'r-Radavî 41
Radavî'nin birkaç eseri 42
48) Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân 42
49) Mecmû'u'n-Nevâzil (el-Havâdis ve'l-Vâkıât) 43
50) Tuhfetü'l-Fukahâ 43
51) Cevâmi'u'l-Fıkh 44
Attâbî'nin eserlerinden birkaçı 44
52) Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi'ş-Şerâi' 44
53) Fetâvâ Kâdîhân 46
Kâdîhân'nın eserlerinden birkaçı 46
54) Şerhu'l-Câmi'ı's-Sağîr 47
55) el-Hidâye 47
Merğînânî'nin eserlerinden birkaçı 49
56) Şerhu't-Tekmile 49
57) Şerhu'l-Câmi'ı's-Sağîr 50

58) el-Muğrib 50
Mutarrizî'nin eserlerinden birkaçı 50
59) Fevâidü Bürhânüddin 51
60) el-Fetâvâ'z-Zahîriyye 51
Zahîrüddin Ebî Bekr'in eserleri 52
61) Fethu'l-Azîz (Şerhu'r-Râfi'î) 52
Kazvînî'nin eserlerinden birkaçı 52
62) Miftâhu'l-Ulûm 53
Sekkâkî'nin eserlerinden birkaçı 54
63) Şerhu'l-Câmi'ı's-Sağîr 54
64) Füsûlü'l-Üsrûşenî (Üstürûşenî) 54
65) Câmi'u Ahkâmi's-Sığar 55
66) el-Kunye (Kunyetü'l-Münye) 55
Zâhidî'nin eserleri 56
67) Şerhu'z-Zâhidî (el-Müctebâ) 57
68) Füsûlü'l-'Imâdî (el-Füsûlü'l-'Imâdiyye) 57
69) Şerhu Tâci'ş-Şerî'a (Nihâyetü'l-Kifâye) 58
70) Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye 58
Şerh yazanlardan birkaçı 58
71) el-İhtiyâr 59
72) el-Ğâyetü'l-Kusvâ fî Dirâyeti'l-Fetvâ 59
Ğâyetü'l-Kusvâ'ya şerh yazanlardan birkaçı 60
73) Şerhu Ğâyeti'l-Kusvâ 60
74) el-Celâliyye 60
75) Mecma'u'l-Bahreyn 61
76) Şerhu'l-Mecma' 62
77) el-Münye (Münyetü'l-Musallî ve Ğunyatü'l-Mübtedî) 62
Münye'yi şerh edenlerden birkaçı 62
78) Kenzü'd-Dekâik 63
Kenz'e şerh yazanlardan birkaçı 63
Nesefî'nin eserlerinden birkaçı 64
79) el-Kâfî (Şerhu'l-Vâfî) 65
80) el-Müstasfâ 65

81) Ğâyetü'l-Beyân 66
82) en-Nihâye 66
83) el-Mübteğa fî Füru'ı'l-Hanefiyye 66
84) Tebyînü'l-Hakâik 66
Zeyle'î'nin eserlerinden birkaçı 67
85) el-Keşf ala'l-Keşşâf 67
86) Tenkîhu'l-Usûl 67
Sadrüşşerî'a'nın eserlerinden birkaçı 68
87) et-Tavdîh fî Hall-i Ğavâmidı't-Tenkîh 68
88) Şerhu'l-Vikâye 68
89) Uyûnü'l-Mezâhibi'l-Erbe'a 69
90) Mi'râcü'd-Dirâye 70
91) es-Seyfü'l-Meslûl ilâ Men Sebbe'r-Rasûl 70
Sübkî'nin birkaç eseri 71
92) el-Yenâbi' 71
93) el-'Inâye 71
Bâbertî'nin eserlerinden birkaçı 72
94) Şerhu'l-Keşşâf 72
Taftâzânî'nin eserlerinden birkaçı 72
95) el-Füsûleyn (Câmi'u'l-Füsûleyn) 73
96) el-Bezzâziye fi'l-Fetâvâ 74
97) el-Mudmarât (Câmi'u'l-Mudmarât ve'l-Müşkilât) 75
98) el-Usûl (Mirâtü'l-Usûl) 76
99) Hâşiyetü't-Telvîh 77
100) el-Kâ'idiyye (el-Fetâvâ'l-Kâ'ıdiyye) 77

II. B ö l ü m :

Müellifleri tam tespit edilemeyen kaynaklar :

1) el-Câmi'u's-Sağîr 79
2) Şerhu's-Siyer 79
3) en-Nevâdir 79
4) Şerhu'l-Hâvî 80

Bibliyografya

İndeks

KISALTMALAR

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
a.g.e.	: adı geçen eser
Ah.	: Ahmed
Brock.	: Brockelmann
b.	: ibn, bin (oğul, oğlu)
bkz.	: bakınız
el-Fevâid	: el-Fevâidü'l-Behiyye
G	: GAL = Geschichte der Arabischen Litteratur
GAS	: Geschichte des Arabischen Schrifttums
Hediyye	: Hediyyetü'l-'Ârifîn
h.	: hicrî
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
Keşf.	: Keşfu'z-Zunûn
Mah.	: Mahmud
M. Larousse	: Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi
m.	: milâdî
Muh.	: Muhammed
Mu'cem	: Mu'cemü'l-Müellifîn
O. Müellifleri	: Osmanlı Müellifleri
ö.	: ölümü
S.	: Süpplementband
es-Şekâik	: eş-Şekaiku'n-Numaniyye
Şezerât	: Şezerâtü'z-Zeheb
Şekâik Tercemesi	: Şekâik-ı Numâniye Tercemesi
ts.	: tarihsiz

G İ R İ Ş

İlmin herhangi bir dalında ihtisas yapmak isteyen bir araştırmacı, o sahanın temel kaynaklarını tanıması gerekir. Bunu yapmayan kişinin, sahasında söz sahibi olduğunu söylemesi abes olur. Bu söylediklerimiz İslâm Hukuk sahası için de geçerlidir. Bu bakımdan bu dediklerimizi uygulama alanına çıkarmak amacıyla böyle bir kaynak tanıma çalışmasını arzu ettik. Çalışmanın sınırını belirlemek için, Osmanlı medreselerinde Fıkıh ve İslâm Hukuku dersi için, ders kitabı kabul edilen ünlü fakîh **Molla Hüsrev** (ö. 885/1480)'in Hanefî fıkhına dair yazdığı Dûreru'l-Hukkâm fî Şerhi Ğureri'l-Ahkâm» adlı kitabının kaynakları üzerinde küçük bir araştırma yapmayı uygun bulduk.

Önce müellif **Molla Hüsrev** ve eseri **Dürer...** hakkında özet bilgi verdikten sonra kaynakların tanıtımına geçeceğiz. Bunu da, «müellifleri tespit edebilen kaynaklar», «müellifleri tespit edilemeyen kaynaklar» şeklinde iki ana bölümde inceleyeceğiz.

Bu çalışmada Dürer'in hicrî 1310 tarihli Derseâdet baskısı esas alınmşıtır. Kaynakların yeri gösterilirken yalnız **ilk geçtiği yerin cilt ve sayfası verilmiş**, kaynakları sıralamada ise, **müelliflerin ölüm tarihleri dikkate alınmış**; yani kronolojik sıra takip edilmiştir. Sözü edilen kaynağa yazılan şerhlerden önemli görülenlerle; müellifin -varsadiğer önemli eserlerine de yer verilmiştir.

MOLLA HÜSREV
(ö. 885/1480)

a) Hayatı:

Osmanlı âlimlerinin en değerlilerinden biri olan Molla Hüsrev (ö. 885/1480), Tokat civarındaki Türkmenlerden Ersak (Varsak) kabilesindendir.[1] el-A'lâm sahibi Hayrüddin ez-Ziriklî, Molla Hüsrev'in adını Muhammed b. Ferâmûz b. Ali olarak zikrettikten sonra[2] şunları ilâve eder: «Kaynakların bir çoğunda Molla Hürev'in babasının adı FERÂMÛRZ olarak geçer. Ayrıca yeni bulduğum ve hicrî 1119 tarihli yazma bir Dürer nüshasının sonunda «FERÂMÛRZ» kelimesinin «FERÂMÛZ» olduğunu gördüm. Bunlara ilaveten henüz muttali olamadığım, fakat A.B.D. Princeton şehri kütüphanesi fihristinin 393, 495 ve 515. sayılarında müellifin eserleri hakkında bilgi verilirken hicrî 877'de kendi eliyle yazdığı bir Dürer nüshasının varlığından söz edilmekte ve bu nüshanın sonunda Molla Hüsrev'in adının «Muhammed b. FERÂMÛZ b. Ali» olduğu anlatılmaktadır. Eğer bu nüsha elde edilebilirse, öyle zannediyorum ki, bu isim hakkında son söz söylenebilir.»[3] Babasının FERÂMÛZ adıyla meşhur olduğu söyleniyorsa da, kendi mühründe «Bende-i Ezelî Muhammed b. FERAMÛZ b. Ali» şeklinde yazılı olduğunu; FERÂMURZ'un, halk dilinde FERÂMÛZ olarak söylendiğini öğreniyoruz.[4] Taşköp-

1 Bursalı Muhammed Tahir, Osmanlı Müellifleri, I-III, İstanbul Matbaa-i Âmire 1333-1342, I, 292.

2 Bkz. ez-Ziriklî, Hayrüddin, el-A'lâm, I-X, Beyrût 1969, VII, 219.

3 Ez-Ziriklî, a.g.e., VII, 219, ikinci sütun dipnotu 1.

4 Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl, Fâtih Külliyesi Ve Zamanı İlim Hayatı, İstanbul 1946, s. 9, dipnotu 2.

rülü-Zâde ise, FERÂMÛRZ olarak kaydetmekte;[5] elimizdeki matbu nüshada da bu şekilde olduğunu görmekteyiz.

Bazı kaynaklar, Molla Hüsrev'in babasının rum asıllı olup, sonradan müslüman olduğunu ileri sürerler.[6] Halbuki bazı kaynaklar da, Molla Hüsrev'in babasının rum asıllı olmayıp, Türkmen asıllı ve baba ve dedesinin müslüman olduğunu söylerler. Bunlardan Bursalı Muhammed Tahir, Osmanlı Müellifleri adlı eserinde: Mevlânâ Hüsrev'in bir mühtedîzâde olduğuna dâir Şekâik Tercemesi'nin[7] rivâyeti mevsûk değildir. Çünkü, aynı Tercemenin hamişinde «Sivas ile Tokat arasındaki Yerköy (Varsak âşîretinin yerleştiği yer) karyesinden olduğuna ve hattâ Dürer ve Ğurer» isimli eserinin hâtimesinde (sonunda); «Ben, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali'yim» dediğine göre, babasının da dedesinin de müslüman olduğu ortaya çıkmış olur.»[8] diyor».[9] Bunu destekleyen başka bir husus da, Molla Hüsrev'in aslen «Yozgat civarındaki Yerköy'de bulunan[10] bir Türkmen[11] Varsak kabilesine mensup oluşu ve Kargın kö-

---

5 Taşköprülü-Zâde, eş-Şekâiku'n-Nûmâniyye (Neşr: Ahmet Suphi Furat), İstanbul 1405/1985, s. 116.

6 İbnu'l-'Imâd, 'Abdü'l-Hayy, Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb, I-VIII, Beyrut ts., VII, 242-43; Kehhâle, Ömer Rıza, Mu'cemü'l-Müellifin, I-X, Dımaşk 1957-1961; XI, 122; Şemseddin Sâmi, Kâmûsu'l-A'lâm, I-VI, İstanbul 1306-1316, III, 2043; Hammer, Devlet-i Osmaniyye Tarihi (Müt: Muhammed 'Atâ), I-IX, İstanbul 1329-1335, III, 327 vd.; eş-Şekâik, s. 116.

7 Edirneli Mecdi Efendi, Şekâik-ı Nümâniyye Tercemesi, I-II, İst. Matbaa-i Amire 1269, I, 135.

8 Şekâik Tercemesi, I, 135.

9 Osmanlı Müellifleri, I, 292 dipnotu 2.

10 Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi (Heyet), I-IV, İst. 1957-1960, I, 598.

11 R.H. Mufassal Osmanlı Tarihi, I, 598; Danışman, Zuhûri, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I-XIV, İst. 1965-1970, IV, 232.

yünde doğmuş olmasıdır.[12] Hicrî 885 tarihinde İstanbul'da vefat eden Molla Hüsrev, oradan Bursa'ya nakledilerek kendi medresesi bahçesine defnedilmiştir.[13]

b) İ l m î Y ö n ü :

Fâtih devrinin en ünlü müftülerinden olup, Osmanlı Devletinin üçüncü şeyhulislâmıdır.[14] Molla Hüsrev, devrinin en büyük hukukçusu idi. Hattâ yalnızca yaşadığı devir için değil, bugün bile İslâm hukukçuları arasında mümtaz bir mevkiye sahip olduğu söylenir.[15] Molla Hüsrev, Bürhâneddin Haydar Herevî'den (ö. 820/1417) ders almıştır.[16] Daha sonra Edirne Şah Melik medresesine müderris oldu. Kardeşinin vefatından sonra, yine aynı yerde Çelebi Medresesine müderris oldu.[17]

Varna savaşından evvel (832/1428) kazasker oldu. Bu tarihten itibaren Osmanlı ordusunun şer'î (hukûkî) işleri Molla Hüsrev'in uhdesine verildi. Fâtih İstanbul'u fethedince, İstanbul kadısı Hızır Bey'in (ö. 863/1458) ölümü üzerine, aynı yere kadı tayin olmuş, bilahare Galata ve Üsküdar kadılıklarıyla Ayasofya Medresesi kendisine verilmiştir.[18]

Fâtih, kendisiyle iftihar eder ve gereken iltifatı gösterirdi. Bu cümleden olarak, vezirlerine hitâben: «Bu, zamanının Ebû Hanîfe'sidir,» derdi.[19] Selefîn eserlerinden ken-

---

12 Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, IV, 232.
13 eş-Şekâik, s. 120; Mu'cem, XI, 122.
14 İlmiye Salnâmesi, İst. 1334, s. 328.
15 Mufassal Osmanlı Tarihi, I, 598.
16 eş-Şekâik, s. 117; Şezerât, VII, 342.
17 Mu'cemü'l-Matbûâti'l-Arabiyye, II, 1970; İlmiyye Salnâmesi, s. 328; Mu'cem, IV, 92.
18 eş-Şekâik, s. 117; İlmiyye Salnâmesi, s. 328; Mu'cem, IV, 92.
19 eş-Şekâik, s. 118; Şezerât, VII, 342; İlmiyye Salnâmesi, s. 328; Mu'cemü'l-Matbûâti'l-Arabiyye, II, 1970; Bilmen, Ömer Nasûhî, Tefsir Tarihi, I-II Ankara 1955-1960, II, 427.

di .hatt-ı desti ile her gün iki varak yazardı.[20] Fetvâ müddeti yirmi seneden fazladır.[21]

c) E s e r i : Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Ğureri'l-Ahkâm

Dürer, Molla Hüsrev'in Hanefî fıkhı için yazdığı muteber bir metin olan «ĞURER» isimli eserine, yine kendisi tarafından yazılan bir şerhtir.[22] Bütün Türk-Osmanlı medreselerinde şerhleri ile beraber ders kitabı olarak okutulmuş ve sadece «DÜRER» adı ile söylenegelmşitir.[23] bu eser, Osmanlı fıkhının en önemli kaynaklarından biridir.[24]

ca) Dürer'in yazma nüshalarından birkaçı :

ez-Ziriklî'nin el-A'lâm'ından ve Brockelmann'ın GAL'-inden öğrendiğimize göre, Dürer'in en eski yazma nüshası müellifin kendi hattıyla olan 877-883 h., 1472-1474 m. tarihli olanıdır.[25]

Köprülü Kütüphanesi 561, 562 ve 563 numaralarda üç nüsha olarak kayıtlı, serlevha ve cetvelleri müzeyyen ve müzehhep ve ta'lik yazı ile yazılmış olan[26] bu nüshanın, 878 h. tarihinde Fâtih Sultan Mehmed Hân'a ihdâ edilen ve kendi hatt-ı destiyle muharrer olup, yine aynı kütüphanede mevcut olan[27] nüsha olma ihtimali kuvvetlidir.

Ayrıca, Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi, 4049 A

---

20 eş-Şekâik, s. 118; Şezerât, VII, 342.
21 İlmiyye Salnâmesi, s. 328.
22 Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, I-II, İstanbul 1971, II, 1199.
23 İslâm Ansiklopedisi, V/1, 606 Hüsrev md.
24 Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, IV, 232; Devlet-i Osmâniyye Tarihi, III, 237-38.
25 el-A'lâm, VII, 219 ikinci sütun dipnotu 1; Brockelmann G, II, 226.
26 Köprülü Kütüphanesi Defteri, İstanbul ts., s. 35.
27 Osmanlı Müellifleri, I, 293.

1029'da,[28] Yeni Cami 417/22'de, Nuru Osmâniye 152/63, 1771'de, Ayasofya Kütüphanesi 1151/66'da[29] kayıtlı yazma nüshalar mevcuttur.

cb) Türkiye dışındaki kütüphanelerde:

Cezâyir Büyük Câmi Kütüphanesi 1018'de, Kahire Hidviyye Kütüphanesi fihristi III/48'de, Münih Saray ve Devlet Kütüphanesi 316'da, Leyden Kütüphanesi 1863'de kayıtlı yazma nüshaların mevcut olduğunu[30] öğreniyoruz.

cc) Dürer'in basılmış nüshalarından birkaçı:

Dürer'in hâmişinde (kenar), **Hasan b. Ammâr b. Ali el-Vefâî eş-Şürünbilâlî (ö. 1069/1658)'nin «Ğunyetü Zevi'l-Ahkâm fî Buğyeti Düreri'l-Hukkâm»** adlı hâşiyesi ile birlikte Kâhire'de h. 1294'te Mustafa Vehbi Matbaasında; h. 1304'te yine Kâhire Şeref Matbaasında; Âsitâne (İstanbul) 1310 ve 1329'da 2 cüz olarak; hâmişsiz 1 cüz olarak yine Âsitâne'de basılmıştır.[31]

cd) Dürer'e şerh ve hâşiye yazanlardan birkaçı:

1. Şerh yazanlar:

İsmâil b. Abdi'l-Ğanî b. İsmâil en-Nablüsî el-Hanefî (ö. 1062/1651).

2. Hâşiye yazanlar:

a. Muhammed b. Mustafa el-Vânî (Vankûlî) (ö. 1000/1591).

---

28 Karatay, Fehmi Ethem - Reşer, O., Topkapı S. Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu, I-IV, İst. 1962-1969, II, 552.

29 Brockelmann, G I-II, Leiden 1938-1949, II, 226.

30 Brockelmann, G, II, 226.

31 Mu'cemü'l-Matbûât, II, 1790; Brockelmann, G, II, 226.

b. Mustafa b. Muhammed Azmî-Zâde (ö. 1040/1630). Bu zatın hâşiyesi muteber ve makbul bir eserdir.

c. Hasan b. Ammâr b. Ali eş-Şürünbilâlî el-Hanefî (ö. 1069/1658). Bu hâşiye, müellif hayatta iken şöhret kazanmıştır.

3. Ta'lik yazanlar:

a. Ahmed b. Süleyman (İbn Kemâl Paşa) (ö. 940/1533).

b. Ali b. Emrullah (Kınalı-Zâde) (ö. 979/1571).

c. Şeyhulislâm Zekeriya b. Bayram el-Ankaravî (ö. 1001/1592).

d. el-Fâdıl Hasan Çelebi (Kınalı-Zâde'nin oğlu) (ö. 1012/1603).[32]

Dürer, Ahmed b. Molla Muhammed el-Halebî (ö. 1003/1594) ile, Ali el-Basîr el-Hanefî (ö. 1090/1679) tarafından **nazma çevrilmiş**,[33] Kâdî Süleyman b. Velî el-Ankaravî (ö. 1043/1633),[34] Şam Kadısı iken vefat eden Gelibolulu Osman (ö. 1136/1723) ve Yafa nâibi (nakîp) iken vefat eden Boyabatlı Karabekir (ö. 1316/1898) tarafından da **Türkçeye terceme** edilmiştir.[35]

d) Diğer eserleri:

1) Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî (tam değil),
2) Hâşiye ala'l-Mutavvel,
3) Mirkâtü'l-Vüsûl ilâ İlmi'l-Usûl,[36]
4) Hâşiye 'alâ Telhîsı't-Taftâzânî,

32 Keşf, II, 1199, 1200.
33 Keşf, II, 1199, 1200.
34 Keşf, II, 1200; Osmanlı Müellifleri, I, 293 dipnotu 1.
35 Osmanlı Müellifleri, I, 294.
36 İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifin, I-II, İstanbul 1951-1955, II, 211; Mu'cem, XI, 122; el-A'lâm, VII, 219.

5) Mir'âtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkâti'l-Vüsûl,[37]
6) Risâle fi'l-Velâ,[38]
7) Şerhu Usûli'l-Pezdevî,
8) Şerhu Telhîsi'l-Miftâh,
9) Kâşifetü Sübühâti'l-'Alâiye,
10) Müşkilü'l-Ahkâm,
11) Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr,[39]
12) Şerhu 'Akâidi'l-'Adudiyye.[40]

37 Hediyye, II, 211; el-A'lâm, VII, 219.
38 eş-Şekâik, s. 119.
39 Hediyye, II, 211.
40 Mu'cem, XI, 122.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜELLİFLERİ TAM TESPİT EDİLEBİLEN KAYNAKLAR

1) el-CEVÂMİ' (CEVÂM'U EBÎ YUSUF)

Dürer'de ilk defa I/267'de geçen bu mecmua, İmam Ebû Yûsuf Yâkub b. İbrâhim (ö. 182/798)in arkadaşlarından, Bişr b. el-Velid el-Kindî (ö. 238/852)'nin Ebû Yûsuf'tan dinleyerek rivâyet ettiği mes'eleleri içine alan bir eserdir.[41]

Emîr Kâtip b. Emîr el-İtkânî (ö. 758/1356), bu eserin bir fıkıh kitabı olduğunu ve Ebû Yûsuf'un yazdığını söyler.[42]

2) el-CÂMİ'UL-KEBÎR

Dürer'de ilk olarak I/215'de geçen bu kaynak, hanefî fakîhi müctehid İmam Ebû Abdillah Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî (ö. 189/804)'ye aittir.[43]

Hanefî hukukçusu Ekmelüddin Bâbertî (ö. 786/1384), bu eser, hakkında şöyle demiştir: «Bu eser, rivâyetlerin kaynaklarını ve dirâyetle ilgili metinleri içine alır; hasmını âciz bırakan ifadelerinin yanında, fıkhın inceliklerini de ihtiva eden bir eserdir. Eserin önemi, bu kaynak hakkında birçok şerhlerin yazılmasına sebeb olmuştur.»[44]

Bu eseri, Kemâlüddin Muhammed b. Abbâd Melik Dâd

41 Keşf, I, 609.
42 Şelebî, Ahmed b. Yûnus, Hâşiye alâ Tebyini'l-Hakâik, VI, 2 (Tebyînü'l-Hakâik, I-VI, -Bulak 1313- le birlikte)
43 Keşf, I, 567; burada İ. Muhammed'in ölümü 187 h. dir.
44 Keşf, I, 567.

(Dâvûd) el-Hılâtî (el-Hallâtî)[45] (ö. 652/1254) telhis etmiştir.[46] Ancak, Dürer I/134'de geçen **Şerhu Telhîsi'l-Câmii'l-Kebir**'in müellifi'nin kim olduğu belirtilmediğinden, bu kaynak hakkında gerekli bilgi verilememiştir. Bununla beraber Telhîs'e birçok şerhin yazıldığını öğreniyoruz.[47]

Ancak, **Dürer'in müellifi Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480)**, kendisinden 51 yıl önce vefat eden, belki de muasırı diyebileceğimiz Muhammed b. Hamza el-Fenârî (ö. 834/1430)'nin, Telhîs'e yazdığı şerhten[48] istifade edebileceği kanaatindeyiz.

el-Câmi u'l-Kebîr'e şerh yazanlardan birkaçı:

1) Ebû Ca'fer et-Tahâvî (ö. 321/933)
2) Ebû Bekr el-Cassas (ö. 370/980)
3) Ebu'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983)
4) Kâdî Ebû Zeyd ed-Debûsî (ö. 422/1031)
5) Fahru'l-İslâm Pezdevî (ö. 482/1089)
6) Şemsü'l-eimme es-Serahsî (ö. 483/1090)
7) Ebu'l-Mu'în Evhadüddin en-Nesefî (ö. 508/1114)[49]

Müellif imam Muhammed'in eserlerinden birkaçı:

1) el-İctima' alâ Mâlik
2) el-İktisab fi'r-Rızki'l-Müstetâb

---

45 Mu'cem, X, 118'de el-Hallâtî olarak tespit edilmiştir.
46 Keşf, I, 569; el-A'lâm, VII, 51; Mu'cem, X, 118.
47 Telhis'in şerhleri için bkz. Keşf, I, 569.
49 Keşf, I, 567.
48 Keşf, I, 472.
49 Keşf, I, 567.

3) el-Mebsût (el-Asl)

4) el-Câmi'u'l-Kebîr

5) el-Câmi'u's-Sağîr

6) es-Siyeru'l-Kebîr

7) es-Siyeru's-Sağîr

8) ez-Ziyâdât

9) Kitâbu'l-Âsâr.[50]

3) es-SİYERU'L-KEBİR

Dürer'de ilk defa I/287'de geçen bu eser, yine İmam Muhammed'e (ö. 189/804) aittir.[51] Devletler hukukuna ait olan[52] bu kıymetli eseri, Kadî Ali b. el-Huseyn es-Sa'dî (ö. 461/1069) ve Şemsü'l-eimme es-Serahsî (ö. 483/1090) şerhetmişlerdir. Serahsî, bu şerhin büyük bir kısmını hapiste iken imlâ ettirmiş, kalanını da çıkınca yazdırmıştır.[53]

Bu eser, Muhammed Münib el-Ayıntâbî (ö. 1238/1822) tarafından Türkçeye terceme edilmiştir.[54]

4) es-SİYERU'S-SAĞİR

Dürer'de ilk olarak I/287'de geçen bu eser de İmam

50 Hediyye, II, 8; Brockelmann, G, I, 171; S, I, 288.

51 Keşf, II, 104; el-Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed b. el-Hayy, el-Fevâidü'l-Behiyye, Beyrut ts., s. 163; Brockelmann, G, I, 171.

52 Krş: Osmanlı Müellifleri, II, 35.

53 Keşf, II, 1014.

54 Brockelmann, S, I, 291; Sezgin, Fuad, GAS, Leiden 1967-1974, I, 430-31; Osmanlı Müellifleri, II, 35. GAS, I, 430-31'deki bilgiye göre, bu tercemenin İstanbul 1241'de basıldığı; Osmanlı Müellifleri, II, 35'deki bilgiye göre ise, İstanbul 1244'de basıldığı ileri sürülmektedir.

Muhammed'e (ö. 189/804) aittir.[55] Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî (ö. 483/1090) tarafından şerh edilmiştir.[56]

5) ez-ZİYÂDÂT

Hanefî fıkhının temel kaynaklarından biri olan bu eser, Dürer'de ilk olarak I/374'de geçer. Bu eser de İmam Muhammed'indir.[57] Bunu, Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Attâbî (ö. 586/1190) ve Kâdîhân Hasan b. Mansur (ö. 592/1196) şerhetmişlerdir.[58]

6) MÜSNEDÜ AHMED B. HANBEL

Taradığımız eser Dürer'de ilk olarak, I/53 te geçen ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'e ait olan[59] bu hadis mecmuası, otuz bin hadisi içine almaktadır. Muteber hadis kaynaklarından biri olan bu kıymetli eser, üçlü râvî ile rivâyet edilmiş üçyüzden fazla hadis ihtivâ etmektedir. Müellif, eserine hadisleri alırken, kendi rivâyet şartlarına uygun ve kendince sahih addettiği hadisleri toplamıştır.[60]

Müned'in garib olarak rivâyet edilen hadislerin, Ğulâm Sa'leb adıyla bilinen, Ebû Amr Muhammed b. Abdilvâhid (ö. 345/956) tarafından müstakil bir eserde toplanmıştır.[61]

Bu hadis mecmuasını, İbnu'l-Mülakkın adıyle bilinen, Sirâcüddin Ömer b. Ali (ö. 805/1402) ihtisar etmiş ve İmam Süyûtî (ö. 911/1505) tarafından bu muhtasara, Ulkû-

---

55 GAS, I, 430-31.
56 GAS, I, 430-31.
57 Keşf, II, 962-63.
58 Keşf, II, 962-963; el-Fevâid, s. 36, 65.
59 Keşf, II, 1680.
60 Keşf, II, 1680
61 Keşf, II, 1680.

du'z-Zeberced isimli bir ta'lik yazılmıştır. Ayrıca, Ebu'l-Hasen b. ebi'l-Hâdî (ö. 1139/1726) tarafından da şerhedilmiştir.[62] Bunlara ilâveten, Ömer b. Ahmed eş-Şemma' el-Halebî (ö. 936/1529)[63] tarafından da ihtisar edilmiştir.[64]

İmam Ahmed'in eserlerinden bir kaçı:

1) el-Müsned,
2) en-Nâsih ve'l-Mensûh,
3) Kitâbü'z-Zühd,[65]
4) Kitâbü'l-Mesâil,
5) Kitâbü'l-Fedâil,
6) Kitâbü't-Tefsir,
7) Kitâbu'l-'Ilel,

7) el-CÂMİ'U'S-SAHÎH (SAHÎHU'L-BUHÂRÎ)

Dürer'de ilk defa, I/51'de geçen ve Sahîhu'l-Buhârî adıyle bilinen bu kıymetli ve mevsûk hadis mecmuası, Hadis ilminde otorite olan, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö. 256/869)'ye aittir.[67] İlmî çevrede yaygın olan görüşe göre, bu kitab hadis sahasında meşhur olan Kütüb-ü Sitte'nin ilki ve en muteberidir. İmam Nevevî (ö. 676/1277) şöyle demiştir: «İslâm bilginleri, Kur'ân-ı Ke-

62 Keşf, II, 1680.
63 Mu'cem, XI, 247.
64 Keşf, II, 1680.
65 İbnu'l-Emîn, el-Fihrist, Beyrut, Leibzig 1872, s. 229; Mu'cem, II, 96.
66 el-Fihrist, s. 229.
67 Keşf, I, 541.

rîm'den sonra hadis sahasında Sahihi Buhârî ile Sahîh-i Müslim'in, en mevsûk ve en sahîh hadis mecmuaları olmaları noktasında birleşmişler, müslümanlar da bunu böylece kabullenmişlerdir. Buna ilâveten Sahîh-i Buhârî, sıhhat derecesinde daha ilerde olmakla beraber; Sahîh-i Müslim de istifâde ve pratikte hadis sahasında benzeri nâdir olan eserlerdendir. Bu görüş cumhûrundur.»[68]

Kâmus sahibi Fîruzâbâdî (ö. 817/1414): «İlim erbabının bir Buhârî şerhinden neleri beklediğini ve nelere ihtiyaç duyduğunu düşündüm ve neticede şu üç ana nokta olabileceği kanaatine vardım,» der. Bunlar:

1) Garip kelimelerin izahı, harekelenmesi ve irabı,

2) Hadislerin sıhhatı ve babların birbiri ile münâsebeti,

3) Hadislerin sened yönünden Hz. Peygamber'e kadar ulaştırılmasıdır.[69]

Buhârî'ye şerh yazanlardan birkaçı:

1) Fahru'l-İslâm Ali b. Muhammed el-Pezdevî (ö. 483/1090),

2) Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesefî (ö. 537/1142),

3) İbnu'l-'Arabî Muhammed b. Abdullah el-Mâlikî (ö. 543/1148),

---

68 Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekeriyâ, Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî, I-XVIII, y.y. 1349, I, 14. Bundan sonraki dipnotlarda «Nevevî Müslim Şerhi» olarak geçecektir. el-Aynî, Bedrüddin Mahmud b. Ahmed, Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî, I-XXV, Beyrut ts., I, 5; Keşf, I, 541.

69 Keşf, I, 552.

4) Hasen b. Muhammed es-Sağânî el-Hanefî (ö. 650/1252),

5) Şihâbüddin Ahmed b. Raslan er-Ramlî eş-Şâfiî (ö. 844/1440),

6) İbn Hacer Ahmed b. Ali el-'Askalanî eş-Şâfiî (ö. 852/1449),

7) Abdurrahman b. Ebî Bekr el-'Aynî el-Hanefî (ö. 893/1487),

8) Ahmed b. İsmâil el-Kürâni el-Hanefî[70] (ö. 893/1487),

9) Saîd b. Mes'ûd el-Kâzerûnî (ö. 758/1356),

10) Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî eş-Şâfiî (ö. 923/1526)[71]

Buhârî'yi ihtisar edenler:

1) Ahmed b. Ömer el-Ensârî el-Kurtubî (ö. 656/1258),

2) Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî (ö. 893/1487), Buhârî'deki mükerrer hadisleri çıkararak «et-Tecrîdü's-Sarîh li Ehâdisi'l-Câmi'i's-Sahîh» isimli eseri meydana getirmiştir.[72]

ez-Zebîdî'nin bu eseri, T.B.M.M.'nin aldığı bir karar üzerine, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı emriyle, Ahmed Naim (ö. 1353/1934) ve Kâmil Mîras (ö. 1376/1956) tarafından Türkçeye terceme edilmiştir. Eserin I-III. cildinin mütercimi Ahmed Naim; III-XII. cildinin mütercmii ise, Kâmil Miras'tır. Birinci baskı 12 cild halinde 1928-1948 tarih-

70 Şerhin adı, el-Kevseru'l-Câri alâ Riyâdı'l-Buhârî'dir. Keşf, I, 553.

71 Şerhler için bk. Keşf, I, 552-554.

72 Keşf, I, 554.

leri arasında yapılmıştır. İkinci baskısı da 1957-1973 tarihleri arasında yapılmıştır.[73] Ayrıca, ikinci baskının cilt ve sayfa numaraları esas alınarak, Mücteba Uğur ve M. Cemâl Sofuoğlu tarafından «Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi Ve Şerhi KILAVUZU» isimli bir kılavuz hazırlanmıştır. Bu eser, bu büyük Terceme'den istifade etmeyi kolaylaştıran değerli bir çalışmadır. Ankara 1975'de basılmıştır.

Buhârî'nin eserlerinden birkaçı:

1) el-Câmi'u's-Sahîh,

2) el-Edebü'l-Müfred,

3) el-Esmâ ve'l-Künâ,

4) et-Târihu'l-Kebîr,

5) et-Târihu's-Sağîr,

6) Tefsiru'l-Kur'ân,

7) Sülâsiyât fi'l-Hadîs,

8) Esmâü's-Sahâbe.[74]

8) el-CÂMİ'U'S-SAHÎH (SAHÎHU MÜSLİM)

Dürer'de ilk olarak I/7 de geçen bu kıymetli ve muteber hadis mcmuası, hadisde hâfız olan Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî eş-Şâfiî (ö. 261/874)'ye aittir.[75] Kütüb-ü Sitte'den ikincisi olan Sahîh-u Müslim, Allâh'ın kitâbı Kur'ân-ı Kerîm'den sonra Sahîhayn denilen Sahîh-u Buhârî ile Sahîh-u Müslim'in ikincisidir.

73 Naim, Ahmed, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, I, 2; Özek, Ali, Hadis Ricali, İstanbul 1967, s. 178.
74 Hediyye, II, 16.
75 Keşf, I, 555.

Bilginler bu iki kitâbın birbirine olan üstünlüğünde farklı görüşe sahiptirler.[76]

Müslim b. el-Haccâc'ın, Buhari'den hadis öğrendiğini ve Buhari'nin hadis ilminde benzeri olmayan bir otorite olduğunu itiraf ettiği, bize kadar ulaşan haberlerdendir.[77]

Müslim'in kendi metodlarına uygun olarak meydana getirdiği bu hadis mecmuası, istifadesi kolay ve pratik bir kaynaktır. Bunun bu vasfı, ihtiva ettiği hadislerin ait olduğu mevzûlar (kitab-bâb) altında düzenli bir şekilde sıralanmasından ileri gelmektedir..[78]

Neysâbûr[79] hadis hafızlarından **Mekkî b. Abdân (ö. ? 295/905), Müslim b. el-Haccâc'ın şöyle dediğini nakleder:** «Hadisçiler yüz sene hadis yazsalar, yine benim Sahîhim'e mürâcaat etmekten edemiyeceklerdir. Hareket noktaları benim eserim olacaktır. Yine Müslim, ben bu kitabımı Ebû Zür'a er-Râzî(ö. 264/877)'ye arzettim. İlletli olduğuna işaret ettiği hadisleri bıraktım; sıhhat yönünden illetli olmayan yani sahih olan hadisleri Sahîhim'e aldım.»[80] **Hâfız el-Hatîbü'l-Bağdâdî (ö. 463/1071), Müslim'in şöyle dediğini nakleder: «Ben, bu mecmuayı hocalarımdan bizzat dinlediğim üçyüz bin hadisten seçtim.»**[81]

---

76 Keşf, I, 555.

77 Nevevî, Müslim Şerhi, I, 14.

78 Nevevî, Müslim Şerhi, I, 14.

79 **Neysâbur:** Bilginler yatağı ve eşsiz üstünlüklere sahip büyük bir şehirdir. İran'ın Horasan eyâletinde ve Meşhed'in 90 km. güneybatısında, 1278 m. yüksekliğinde merkezi bir kasabadır. Hamevî, Yâkut b. Abdillah, Mü'cemü'l-Büldân, I-VI, Tahran 1965, IV, 587; Kâmûsu'l-A'lâm, VI, 4631.

80 Nevevî, Müslim Şerhi, I, 15.

81 el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, Târihu Bağdâd, I-XIV, Beyrût-Lübnan ts., XIII, 101.

Sahih'i Müslim'e şerh yazanlardan birkaçı:

1) Kâdî 'Iyad b. Mûsâ el-Mâlikî (ö. 544/1149)
2) 'Imâmüddin Abdurrahman b. Abdi'l-Alî (ö. 624/1226)
3) Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Şeref en-Nevevî eş-şâfiî (ö. 676/1277)
4) Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505)
5) Şihabüddin Ahmed b. Muhammed el-Kastalanî (ö. 923/1517)
6) Mevlânâ Aliyü'l-Karî Ali b. Sultân el-Herevî (ö. 1016/1606)[82]

Müslim'in eserlerinden birkaçı:

1) el-Câmi'u's-Sahîh (Sahîh-u Müslim),
2) Evhâmü'l-Muhaddisîn,
3) Rubâ'iyyât fi'l-Hadîs,
4) Tabakâtü'r-Ruvât,
5) Kitâbü'l-Esmâ ve'l-Künâ,
7) Kitâbü Evlâdi's-Sahâbe,
7) Kitâbü'l-'Ilel,
8) el-Müsnedü'l-Kebîr Ale'r-Ricâl.[83]

9) SÜNENU'BNİ MÂCE

Dürer'de ilk olarak I/198'de geçen ve hadis sahasında yazılmış mecmualardan biri olan bu Sünen, **Ebû-Abdil-**

82 Keşf, I, 557, 558.
83 Hediyye, II, 431.

lah Muhammed b. Mâce el-Kazvînî (ö. 273/886)'ye aittir.[84]

Bazı hadis bilginleri bu eseri, Kütüb-ü Sitte'nin altıncı kitabı olarak kabul etmişlerdir.[85]

Sünen'e Şerh yazanlar:

1) Ömer b. Ali b. el-Mülakkın eş-şâfiî (ö. 804/1401)
2) Muhammed b. İsâ ed-Demîrî eş-Şâfiî (ö. 808/1405)
3) Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddin es-Süyûtî (ö. 911/1505)[86]

Süyûtî Sünen'in tamamını şerhetmiş ve şerhe, «Misbâhu'z-Zücâc 'alâ Süneni İbni Mâce» adını vermşitir.[87]

Eserlerinden bazıları:

1) es-Sünen fi'l-Hadis
2) Tefsiru'l-Kur'ân
3) Târihu Kazvin[88]

10) SÜNENU EBÎ DÂVÛD

Dürer'de ilk olarak I/108'de geçen bu hadis mecmuası, **Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî** (ö. 275/889)'ye aittir.[89] Kendisi eseri hakkında: «Ben Hz. Peygamber'den beş yüz bin hadis yazdım. Eserime bu hadislerden dört binini seçip, aldım» der.[90]

84 Keşf, II, 1004.
85 Keşf, II, 1004.
86 Keşf, II, 1004.
87 Keşf, II, 1004.
88 Hediyye, II, 18.
89 Keşf, II, 1004-5; Hediyye, II, 395.
90 Keşf, II, 1004-5.

Ebû Dâvûd'u Şerh edenlerden bir kaçı :

1) Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim el-Hattâbî (ö. 388/998) şerhetmiş, şerhine «**Meâlimü's-Sünen**» adını vermiştir.

2) Abdurrahman b. ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505)-de şerhetmiş ve adına «**Mirkâtü's-Suûd ilâ Sünen-i Ebî Dâvûd**» ismini vermiştir.[91]

Bir de, Hâfız Münzirî diye bilinen, Abdu'l-Azîm b. Abdi'l-kavî (ö. 656/1258), **Ebû Dâvûd'u** ihtisar ederek «**el-Müctebâ**» isimli eserini meydana getirmiştir.[92]

Eserlerinden bir kaçı :

1) es-Sünen fi'l-Hadis,

2) Delâilü'n-Nübüvve,

3) Kitâbü't-Teferrut,

4) Kitâbü'l-Merâsil,

5) Kitâbü'l-Mesâil,

6) Nâsihu'l-Kur'ân ve Mensûhuhu.[93]

11) SÜNENÜ'T-TİRMİZÎ

Dürer'de ilk olarak I/198'de geçen ve hadiste **hâfız**, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî (ö. 279/892)'ye ait olan bu hadis mecmuası, **Kütüb-ü Sitte**'nin üçüncü kitabıdır.[94] Tirmizî'nin, eseri hakkında şöyle dediği bize kadar gelen haberler arasındadır: «**Ben bu kitabı tasnif edip yaz-**

91 Keşf, II, 1004-5.
92 Keşf, II, 1004-5.
93 Hediyye, I, 395.
94 Keşf, I, 559.

dıktan sonra, Hicâz, Irak ve Horasan âlimlerine arzettim. Onlar, eserimi beğenip kabul ettiler. Ve ilâve ederek, kimin evinde bu hadis mecmuası bulunursa, sanki o evde konuşan bir Peygamber vardır.»[95] dediler.

Bu eser müellifine nisbetle Câmiu't-Tirmizî adıyla şöhret bulmuştur. Sünenü't-Tirmizî de denilmektedir.[96]

Tirmizî'ye şerh yazanlar:

1) Hâfız Ebû Bekr Muhammed b. Abdillah el-İşbilî (ö. 546/1151). Şerhinin adı, «'Âridatü'l-Ahvezî fi Şerhi't-Tirmizî'»dir.

2) Hâfız Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî eş-Şâfiî (ö. 734/1333).

3) Sirâcüddin Ömer b. Raslan el-Bulkânî eş-şâfiî (ö. 805/1402)[97]

4) Abdurrahman b. Abdirrahim el-Mûbarekfurî (ö. 353/1934). Şerhinin adı, «Tuhfetu'l-Ahvezî bî Şerhi Câmi'i't-Tirmîzî»dir.

12) TATARHÂNİYE fi'l- FETÂVÂ

Dürer'de ilk olarak I/17'de geçen bu eser, Âlim b. Alâ el-hanefî (ö. 286/859)'ye ait olup, büyük bir fıkıh kitabıdır.[98]

Müellif eserine, el-Muhîtu'l-Bürhânî, Zahîra, Hâniyye ve Zahiriyye isimli fıkıh kitablarının içine aldığı mes'eleleri almıştır. Kitabın bölümlerini meşhur Hidâye isimli fı-

95 Keşf, I, 559.
96 Keşf, I, 559.
97 Keşf, I, 559.
98 Keşf, I, 268.

kıh kitabının bablarına göre tertip etmiştir.[99] Müellif, eserinin yazılmasına Tatarhân adlı Ulu hükümdârın iradesinin sebeb olduğunu zikreder.[100] Tatarhâniyye diye meşhûr olan bu eser, Zâdü'l-Müsâfir adıyla da söylenmektedir.[101]

Fakîh İbrahim b. Muhammed b. el-Halebî (ö. 956/1549), bu eseri tek cilt halinde özetlemiştir. Bu ihtisarında (özetlemesinde) vukuu az olanla, her zaman meydana gelebilecek mes'eleleri ve ayrıca elde bulunan kitaplarda bulunmayan garip mes'eleleri seçmeye dikkat etmiştir.[102]

Burada önemli gördüğümüz bir noktaya işâret etmekte fayda var: Kâtip Çelebi'nin, Keşfu'z-Zunûn II, 947'de; Bağdatlı İsmail Paşa'nın, Hediyyetü'l-Ârifin I, 435'de «Tatarhâniyye» nin müellifi Âlim b. Alâ el-Hanefî için verdikleri hicrî 286 ölüm tarihi, kanâatimizce aslına uygun olmama ihtimali var. Çünkü, yukarıda da söyledğiimiz gibi, Keşfu'z-Zunun'un ifadesine göre, müellif (Âlim b. Alâ) eserine yukarıda isimleri belirtilen eserlerin mes'elelerini almıştır. İstifade ettiği eserlerin müellifleri: Hâniyye sahibi Hasen b. Mansur h. 428'de, el-Muhitu'l-Burhânî ve Zahîra sahibi Bürhânüddin Mahmud b. Ahmed h. 616'da, Zahiriyye sahibi Zahîrüddin Muhammed b. Ahmed h. 619'da vefat etmişlerdir.[103] Bu bakımdan hicrî 286'da vefat ettiği belirtilen Âlim b. Alâ'nın, kendinden sonra ölen kişilerin eserlerinden istifade etmesi aklen mümkün değildir.

Eserin yazılmasını emreden Tatarhân'ın, Tuğluk sultanı Muhammed Şâh II (ö. 752/1351)'ın veziri olduğunu, ayrıca yine Tuğluk sultanı Fîrûz Şâh III (ö. 790/1388)'ın

99 Keşf, I, 268.
100 Keşf, I, 268.
101 Keşf, I, 268; Hediyye, I, 435.
102 Keşf, I, 268.
103 Ölüm tarihleri için bk., Keşf, I, 823; II, 1219, 1226.

baş komutanı olduğunu ve O'nun zamanında öldüğünü öğreniyoruz.[104] Üstelik bu eser, «Tatarhâniyye» adıyla yazılmasını emreden şahsa nisbet edilmektedir.[105]

Netice olarak, müellif Âlim b. Alâ'nın ölüm tarihi tam tespit edilememekle beraber, hicrî VIII. (m. XIV) asırda yaşadığı ve verilen 286 h. ölüm tarihinin gerçeğe uygun düşmediği ortaya çıkmış olur.

13) SÜNENÜ'N-NESÂÎ (el-MÜCTEBÂ)

Dürer'de ilk olarak I/198'de geçen ve es-Sünenü's-Sağîr adıyla da bilinen bu eser, es-Sünenü'l-Kübrâ sahibi Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî el-Hâfız'a (ö. 303/915) aittir.[106] Müellifin asrında yaşayan devlet adamlarından biri, O'na es-Sünenü'l-Kübrâ isimli eserinde bulunan bütün hadislerin sahih olup olmadığını sorar. O da,

— Hayır, hepsi sahih değil, der.

— O halde bize sahih hadisleri ihtiva eden bir eser yazınız, demesi üzerine, adı geçen eserden zayıf hadisleri çıkararak es-Sünenü's-Sağîr isimli hadis mecmuasını tasnif eder ve bu yeni mecmuaya el-Müctebâ adını verir.

Bu eser, Kütübü Sitte'den biridir. Hadisçiler, «Bu hadisi Nesâî rivâyet etmiştir» diye mutlak olarak ifade ettiklerinde, bu sözleriyle O'nun el-Müctebâ isimli hadis mecmuasını kastederler.[107]

Nesâî'nin, hadisleri eserine alırken, râvileri üzerinde titizlik gösterdiği ve Müslim'den (ö. 21/874) daha ağır şart-

104 Kâmûsu'l-A'lâm, III, 1605; İslâm Ansiklopedisi, IV, 666.
105 Kâmûsu'l-A'lâm, III, 1605.
106 Keşf, II, 1006.
107 Keşf, II, 1006.

lar öne sürdüğü söylenmektedir.[108]

Eserlerinden birkaçı:

1) es-Sünenü'l-Kübrâ,
2) es-Sünenü's-Suğrâ,
3) Kitâbü'd-Duafâ, ve'l-Metrûkîn,[109]
4) Müsnedü Mâlik fi'l-Hadis,
5) Menâsikü'n-Nesâî,
6) Kitâbü'l-Cüm'a.[110]

14) MUHTASARU'T-TAHÂVÎ

Dürer'de ilk olarak II/319'da geçen bu önemli kaynak, hanefî fürûuna dair kıymetli bir eser olup, **İmam Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahavî el-Hanefî (ö. 321/933)'ye** aittir.[111] Eserini büyük ve küçük olmak üzere iki şekil üzerine te'lif etmiştir. Eserlerin tertibinde, şâfiî fakîhi müctehid, **İsmâil b. Yahyâ el-Müzenî (ö. 264/878)'nin** metodunu takip etmiştir.[112] Eseri hakkında kendisi: «Ben bu kitabımda insanın (müslümanın) bilmesi lâzım gelen fıkhî konuları topladım. Bu hususlaki soruları, Ebû Hanife (ö. 80/150), Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed (ö. 189/804)'in görüşlerile cevaplandırdım», demektedir.[113] Bu kitab üzerine birçok şerhler yazılmıştır.[114]

Bu esere şerh yazanlardan birkaçı:

1) Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cassâs

108 Keşf, II, 1006.
109 Mu'cem, I, 244.
110 Hediyye, I, 56.
111 Keşf, II, 1627.
112 Keşf, II, 1627.
113 Keşf, II, 1627.
114 Keşf, II, 1627.

el-hanefî (ö. 370/980)

2) Ebû Nasr el-Ekta' Ahmed b. Muhammed (ö. 474/1081)

3) Ebû Nasr Ahmed b. Mansûr el-İsbîcâbî (ö. 480/1087)

4) Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmet es-Serahsî (ö. 483/1090)

5) Alâüddin Ali b. Muhammed es-Semerkandî (ö. 535/1140)[115]

Tahâvî'nin Eserlerinden bazıları:

1) Ahkâmü'l-Kur'ân,

2) el-İhtilâf beyne'l-Fukahâ,

3) el-Mehâdır ve's-Sicillât,[116]

4) et-Târihu'l-Kebîr,[117]

5) Şerhu Meâni'l-Âsâr,[118]

6) Müşkilü'l-Âsâr,[119]

7) Kitâbü'l-Muhtasar.[120]

8) Kitâbü'ş-Şürût el-Kebîr, es-Sağîr, el-Evsat,[121]

9) el-Vesâyâ,[122]

---

115 Keşf, II, 1627.
116 el-Fihrist, s. 207; Mu'cem II, 107.
117 Mu'cem, II, 107.
118 el-Fihrist, s. 207; Brockelmann, S, I, 293; el-Fevâid, s. 32.
119 el-Fihrist, s. 207; el-Fevâid, s. 32.
120 el-Fihrist, s. 207; Brockelmann, S, I, 294; el-Fevâid, s. 32.
121 el-Fihrist, s. 207; Brockelmann, S, I, 293; el-Fevâid, s. 32.
122 el-Fihrist, s. 207; el-Fevâid, s. 32.

10) Kitâbu Menâkıbı Ebî Hanife.[123]

15) ŞERHU'T-TAHÂVÎ

Dürer'de ilk olarak 1/21'de geçen bu eser de **Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî'ye** (ö. 321/933) aittir.[124] Kaynakları hakkında bilgi vermekte olduğumuz Dürer'in metninde, bu eserin adı **Şerhu't-Tahâvî** şeklinde mutlak olarak geçtiği için, Tahâvi'nin, **İmam Muhammed'in el-Câmi'u'l-Kebîr** isimli eserine yazdığı şerh akla gelebilir. Çünkü, İmam Muhammed'in adı geçen eserine şerh yazanlardan biri de Tahavîdir.[125]

16) el-KÂFÎ fî FÜRÛ'I'L-HANEFİYYE

Dürer'de ilk olarak I/8'de geçen ve hanefî fıkhına dair olan bu önemli eser, **Muhammed b. Muhammed el-Hanefî el-Hâkim eş-Şehîd'e** (ö. 334/945) aittir.[126] Müellif eserinde, **İmam Muhammed'in el-Mebsût (el-Asl), el-Câmi'u'l-Kebîr, ve el-Câmi'u's-Sağîr'ini bir araya getirmiştir.**[127]

Hâkim Şehid'in bu eseri, hanefî mezhebi için mutemed bir kaynaktır. el-Hâkim eş-Şehîd adıyla bilinen müellif, Merv[129] şehri âlimlerinden olup, asrında hanefilerin imamıdır. Buhâra'da[130] kadılık yapmış, zamanının hüküm-

123 el-Fevâid, s. 32.
124 el-Fihrist, s. 207; el-Fevâid, s. 32.
125 Bkz. Keşf, I, 567.
126 Keşf, II, 1378.
127 Keşf, II, 1378.
128 Keşf, II, 1378.
129 Merv: Horasan'ın en meşhur şehirlerinden biridir. Mu'cemü'l-Büldân, IV, 507.
130 Buhârâ : Mâverâünnehrin en büyük ve en güzel şehirlerinden biridir. Mu'cemü'l-Büldân, I, 517.

darı, O'na vezirlik görevi vermiştir.[131] Bilahare Reyy[132] şehrinde öldürülerek şehid edilmiştir.[133]

Bu eseri şerhedenlerden birkaçı:

1) İsmâil b. Ya'kûb el-Ensârî el-Mütekellim (ö. 331/942),
2) Ahmed b. Mansûr el-İsbîcâbî (ö. 480/1087),
3) Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090)[134]

Hâkim Şehid'in bazı eserleri:

1) el-Kâfî fî Fürû'ı'l-Hanefiyye,
2) el-Müntekâ,[135]
3) el-Müstehlıs,[136]
4) el-Ğurer fi'l-Fıkh.[137]

17) el-MÜNTEKÂ

Dürer'de ilk olarak II/451'de geçen bu önemli eser de yine Muhammed b. Muhammed el-Hâkim eş-Şehîd (ö. 334/945)'e aittir.[138]

---

131 el-A'lâm, VII, 242.
132 Reyy: Medya'da eski Ragha şehri olup, Tahran'ın aşağı yukarı 8 km. güney-batısında bulunan bir şehrin adıdır. İslâm Ansiklopedisi, IX, 721 Reyy md. Ayrıca bkz, Mu'cemü'l-Büldân, II, 892.
133 el-A'lâm, VII, 242.
134 Keşf, II, 1378.
135 el-A'lâm, VII, 242; Mu'cem, XI, 185.
136 Hediyye, II, 37; Mu'cem, XI, 185.
137 Brockelmann, G, I, 174; S, I, 294.
138 Keşf, II, 1851-52; el-Fevâid, s. 185-6.

Müellif Hakim Şehid, eseri hakkında şöyle demiştir. «Ben bu eserimi yazarken, te'lif edilmiş üç yüz esere müracaat ettim ve el-Müntekâ isimli eseri meydana getirdim.»[139]

el-Kâfi ve el-Müntekâ gibi kıymetli eserler, müellifin bu sahada otorite olduğuna delâlet eder.[140]

18) MUHTASARU'L-KERHÎ

Dürer'de ilk olarak II/319'da geçen ve hanefî fıkhına dair olan bu Muhtasar, İmam Ebu'l-Huseyn Abdullah b. el-Huseyn b. Dellâl el-Kerhî el-Hanefî (ö. 340/951)'ye aittir[141]

Bu Muhtasarı, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cassas (ö. 370/980) ile Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî (ö. 428/1037) şerhetmişlerdir.[142]

Kerhî'nin eseri :

Hakkında bilgi verdiğimiz **Muhtasar'ıdır.**[143]

19) FETÂVÂ EBİ'L-LEYS

Dürer'de ilk olarak I/24'te geçen bu fetvâ mecmuası, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî'ye (ö. 373/983)[144] aittir.[145]

Semerkandî'nin eserlerinden birkaçı:

---

139 Keşf, II, 1851-52.
140 el-Fevâid, s. 185-6.
141 Keşf, II, 1634; Mu'cem, VI, 45; Şezerât, II, 358.
142 Keşf, II, 1634.
143 Mu'cem, VI, 45.
144 Ölüm tarihi için bkz. Brockelmann, G, I, 196; S, I, 347. Ayrıca ölüm tarihini h. 375, 383 ve 393 şeklinde de gösterenler vardır. Bkz. Brockelmann, G, I, 196.
145 Keşf, II, 1220; el-Fevâid, s. 221; Hediyye, II, 490.

1) Tefsîru'l-Kur'ân,[146]

2) Hızânetü'l-Fıkh,[147]

3) el-Mukaddime fi'l-Fıkh,[148]

4) Şerhü'l-Câmi'ı's-Sağîr,[149]

5) Tenbîhu'l-Ğâfilîn,[150]

6) Şir'atü'l-İslâm,[151]

7) Büstânü'l-'Ârifin,[152]

8) Esrâru'l-Vech,[153]

9) el-Fetâvâ,[154]

20) es-SIHÂH

Dürer'de ilk olarak I/42'de geçen bu Arapça lügat, Arap edebiyatının İmamlarından Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö. 393/1002)'ye aittir.[155] el-Hatîb et-Tebri-

146 Mu'cem, XIII, 91; İbn Kutluboğa, Ebu'l-Adl Zeynüddin Kâsım, Tâcü't-Terâcim fi Tabakâti'l-Hanefiyye, Bağdad 1962, s. 79; Hediyye, II, 490.

147 Hediyye, II, 490.

148 Hediyye, II, 490; Tâcü't-Terâcim, s. 79; el-A'lâm, VIII, 348-49; Brockelmann, G, I, 196.

149 Hediyye, II, 490.

150 Mu'cem, XIII, 91; Hediyye; II, 490; Tacü't-Terâcim, s. 79; Brockelmann, G, I, 196; S, I, 348.

151 el-A'lâm, VIII, 348-49; Brockelmann, G, I, 196.

152 Mu'cem, XIII, 91; Hediyye, II, 490; Tacü't-Terâcim, s. 79.

153 Berlin Kraliyet Kütüphanesindeki nüsha «Esrâru'l-Vahy» adını taşımaktadır. Brockelmann, G, I, 196.

154 Hediyye, II, 490; Ayrıca bu fetvâ mecmuası, «en-Nevâzil mine'l-Fetâvâ» adlı eserin aynı olduğu ileri sürülmektedir, G, I, 196.

155 Bkz. Keşf, II, 1071.

zî (ö. 502/1109), es-Sıhah'ın tertibinin güzel olduğunu, aranılan kelimenin koluyca bulunması gibi özellikleri olan bir sözlük olduğunu, bir takım müşkil kelimelerin tefsir edildiğini belirtir. Seâlibi'de (ö. 429/1038), Yetîme adlı eserinde[156] bunun hakkında: «Sıhah, kendinden önce Arap edebiyatında telif edilen eserlerin en başta geleni ve onların muhtevasını içine alan bir eser olduğunu» söylemiştir. Mu'cemü'l-Üdebâ müellifi Hamevî de (ö. 626/1229): «Bu eserin, ilim erbabının elinden düşürmediği ve muteber addettiği tasnifi güzel bir lügattır,» demiştir.[157]

Sıhah için bir takım şerh ve hâşiyeler yazılmış, ihtisarlar yapılmıştır. İhtisarları arasında Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî'nin (ö. 666/1268'den sonra) Muhtaru's-Sıhâh adlı eseri meşhurdur. Sıhâh, Vankûlî nisbetiyle bilinen Mevlâ Muhammed b. Mustafa el-Vânî (1000/1501) tarafından Türkçe'ye terceme edilmiş[158], 1141/1728 tarihinde Âsitâne'de (İstanbul) basılmıştır. Bu eser İbrahim Müteferrika'nın (ö. 1158/1745) İstanbul'da ilk kurduğu matbaada basılan ilk Türk eseridir.

Sıhah'ın hadislerini Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) tahric etmiş ve eserine «Felâku's-Sabâh (el-İsbâh) fî Tahrîci Ehâdisi's-Sıhâh» adını vermiştir. Süyûtî, Sıhâh hakkında: «Sıhâh lügat alanında, Buhârî'nin Sahih'inin hadis ilminde ulaştığı rütbeye ulaşmıştır. İtimada şâyan bir lügat oluşu, içindeki bilginin çokluğundan değil, sahih ve doğru bilgileri ihtiva etmesinden ileri gelir,» demiştir.[159]

21) MÜCMELÜ'L-LÜĞA

Dürer'de ilk olarak I/48'de geçen ve Arap diline ait

156 Bkz. Keşf, II, 1073; Krş. Brockelmann, G, S, 196 (Yetime, IV, 289 dan naklen).
157 Hamevî, Mu'cemü'l-Üdebâ, II, 268.
158 Keşf, II, 1073; Osmanlı Müellifleri, II, 48.
159 Keşf, II, 1073 ve dipnotu 1.

olan bu lügat, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî el-Lüğavî (ö. 395/1004)'ye ait bir eserdir.[160] Müellif bu eserinde yabancı ve tanınmayan sözleri bir kenara bırakarak, Araplarca bilinen ve tanınan en açık ve en doğru ifâde ve lügatları toplamıştır. Ayrıca eserine icâz hâkimdir.[161]

Ahmed b. Fâris'in eserlerinden bir kaçı:

1) Mücmelü'l-Lüğa,
2) Fıkhu'l-Lüğa,
3) Mekâyîsü'l-Lüğa,
4) Câmi'u't-Te'vîl,[162]
5) Kitâbü Zehâiri'l-Kelimât,
6) Kitâbü'l-Hacr,
7) Ğarîbu İ'râbi'l-Kur'ân,
8) Mukaddimetü'l-Ferâid,
9) Kitâbü Sîreti'n-Nebî,
10) Usûlü'l-Fıkh,
11) Ahlâku'n-Nebî.[163]

22) MUHTASARU'L-KUDÛRÎ

Dürer'de ilk olarak I/10'da geçen bu önemli Muhta-

160 Hamevî, Şihâbüddin Yâkût b. Abdillah el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, Mu'cemü'l-Üdebâ (ev Tabakâtü'l-Üdebâ; İrşâdü'l-Erîb), I-VII, Mısır 1923-1930; II, 7; İbnu Hallikan, Şemsüddin Ahmed b. Muhammed, Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zaman, I-V, Kahire 1367/1948, I, 100; Keşf, II, 1604; Brockelmann, G, I. 130; S, I, 198.

161 Keşf, II, 1604.

162 Mu'cem, II, 40; 41.

163 Mu'cemü'l-Üdebâ, II, 7; Brockelmann, G, I, 130; S, I, 198.

sar, Hanefî fıkhına dair olup, İmam Ebu'l-Huseyn Ahmeti b. Muhammed el-Kudûrî el-Bağdâdî (ö. 428/1036)'ye aittir.[164] Hanefîler, fıkıh kitablarında «el-Kitâb» kelimesini mutlak olarak zikrettikleri zaman, bu ifâdeleriyle «Muhtasaru'l-Kudûrî»yi kasdederler.[165] Bu eser, fakihlerin elinde dolaşan muteber bir metindir. Bu bakımdan şöhretinden bahsetmeye lüzûm yoktur.[166]

Misbâh-u Envâri'l-Ed'ıyye sahibi[167] eserinde şöyle demiştir: «Veba hastalığı zuhûr ettiği zaman, Hanefîler bu eser (Muhtasaru'l-Kudûrî)'in okunmasından hayır ve bereket umarlar. Bu güzel eseri ezberleyen fakirlikten kurtulur.»[168]

Muhtasar'a şerh yazanlar:

1) İsmâil b. el-Huseyn (el-Hasen) el-Beyhakî (ö. 402/1011),
2) Ahmed b. Muhammed. Ebu Nasr el-Ekta' (ö. 474/1081),
3) Ali b. Ahmed el-Mekkî er-Râzî (ö. 598/1201),
4) Muhammed b. İbrâhim er-Razî (ö. 615/1218),
5) Muhtâr b. Mahmud ez-Zâhidî el-Hanefî (ö. 658/1259),
6) Mahmud b. Ramazan er-Rûmî (ö. 769/1367),
7) Ebu Bekr b. Ali el-Haddâdî el-Bağdâdî (ö. 800/1397).

164 Keşf, II, 1631; Mu'cem, II, 66, 67.
165 Keşf, II, 1631.
166 Keşf, II, 1631.
167 Adı geçen eserin müellifi tespit edilememiştir.
168 Keşf, II, 1631.

8) Yûsuf b. Ömer b. Yûsuf es-Sûfî el-Kâdûrî (ö. 832/1429)[169]

Kudûrî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Muhtasaru'l-Kudûrî,

2) Şerhu Muhtasari'l-Kerhî,

3) et-Takrîbü'l-Evvel,

4) et-Takrîbü's-Sânî.[170]

23) et-TECRÎD

Dürer'de ilk olarak I/24'de geçen bu eser, yine **Ahmed b. Muhammed** el-Kudûrî'ye (ö. 428/1036) aittir.[171] Eserde, hanefilerle şâfiîlerin ihtilaf ettikleri konulara ve mes'elelere yer verilmiştir. Fıkıh ilminde yaya olanların kolaylıkla istifade edebilmeleri için de, tercihe şayan görüşler üzerinde durulmuştur.[172] Müellif, eserini h. 405 senesinde yazdırmaya başlamıştır.[173]

Tâhir b. Ahmed el-Buhârî'nin (ö. 542/1147), Hulâsatü'l-Fetâvâ isimli eserinin zekat bölümünde, hanefî fıkhı ile ilgili, **Muhammed b. Şüca' es-Selcî el-Hanefî (ö. 266/879)'ye ait «Tecrîd»** isimli bir eserin var olduğu da söylenir.[174]

24) ŞERHU MUHTASARI'L-KERHÎ

Dürer'de ilk olarak II/171'de geçen bu eser de **Ahmed**

169 Keşf, II, 1631 vd.
170 Mu'cem, II, 67.
171 Keşf, I, 346.
172 Keşf, I, 346.
173 Tâcü't-Terâcim, s. 7.
174 Bkz. Keşf, I, 346, dipnotu 1.

b. Muhammed el-Kudûrî (ö. 428/1036)'nin olup, İmam Ebu'l-Hüseyn el-Kerhî (ö. 340/951)'nin «Muhtasaru'l-Kerhî» isimli eserine yazdığı bir şerhtir.[175]

25) el-ESRÂR fi'l-USÛL ve'l-FÜRÛ'

Dürer'de ilk olarak I/24'te geçen bu önemli eser, hem usûle ve hem de fürua dair olup, İlm-i Hilâfı (mukayeseli İslâm hukuku) ilk ortaya koyan[176] Ubeydullah (Abdullah) b. Ömer ed-Debûsî (ö. 430/1039)'ye aittir.[177]

Debûsî'nin eserlerinden birkaçı :

1) Te'sîsü'n-Nazar (ilm-i hilâfa ait),
2) el-Esrâr fi'l-Fürû'
3) Takvîmü'l-Edille,[178]
4) el-Emedü'l-Aksa.[179]

Ebû Zeyd Debûsi için şöyle bir fıkra nakledilir: Münazaracı bir fakih olan Debûsî bir gün, münazara esnasında hasmının gülüşüne karşı şu beyitlerle karşılık vermiştir : Meâlen : «Ben onu hüccetle ilzam edince, bana kahkaha ile karşılık veriyor; kişinin gülmesi eğer fıkhından sayılacaksa, dağdaki ayı ne yaman fakih sayılır.[180]

175 Keşf, II, 1636; Mu'cem, II, 67.
176 el-A'lâm, IV, 248.
177 Keşf, I, 346.
178 el-A'lâm, IV, 248; Brockelmann, G, I, 175; S, I, 296-97.
179 Brockelmann, G, I, 175; S, 296-97.
180 Imâdüddin Ebu'l-Fidâ, İsmail b. Ömer b. Kesîr; el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Tarih, I-XIV, y.y. 1358, XII, 47; Keskioğlu, Osman, Fıkıh Tarihi Ve İslâm Hukuku, Ankara ts., s. 149.

26) TÂCÜ'L-MESÂDİR

Dürer'de ilk olarak I/184'de geçen ve İran Dili ve Edebiyatının kaynaklarından biri olan bu eser, Şâir Rûdeki Hasen b. Muhammed es-Semerkandî'(ö. ? 434/1042)[131] ye aittir.[132]

İran şâirlerinden olan Ebu'l-Hasen, Farsça ile ilk gazel söyleyen ve dîvan yazan bir zât olduğu rivayet edilmektedir.[133] Rûdekî'nin 1.300.000 beyit yazdığı söylenir.[134] Hamd Allah Mustavfî'ye göre, O'nun şiirleri 700.000 beyit tutmaktadır. Verilen bu rakamın mübaleğa olduğu ileri sürülmektedir.[135]

27) el-ECNÂS fi'l-FÜRU'

Dürer'de ilk olarak I/324'te geçen bu eser, hanefî fıkhına dair olup, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed en-Nâtıfî el-Hanefî (ö. 446/1054)'ye aittir.[136] Müellif eserini tertibe koymadan yazmıştır. Daha sonra Ali b. Muhammed el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413), Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) el-Kâfî adlı eserindeki düzene göre tertip etmiştir.[137]

Nâtıfî'nin eserlerinden birkaçı:

1) el-Ecnâs,

---

131 Ölüm tarihi için değişik rakamlar verilmektedir. Bkz. Kâmûsu'l-A'lâm, III, 2316'da (ö. 343 h.); İslâm Ansiklopedisi, IX, 761'de (ö. 330).
132 Keşf, I, 270.
133 Kâmusu'l-A'lâm, III, 2316.
134 İslâm Ansiklopedisi, IX, 761.
135 İslâm Ansiklopedisi, IX, 763.
136 Keşf, I, 11.
137 Keşf, I, 11.

2) el-Vâkıât,

3) el-Fürûk,[189]

4) el-Ahkâm;[190]

5) Sevâbü'l-A'mâl,

6) Cümelü'l-Ahkâm,

7) er-Ravda fi'l-Fürû'[191]

8) el-Hidâye fi'l-Füru'.[192]

Ayrıca, Sa'îb b. Mansur el-Kirmânî (ö. 506/1112)'nin, İmam Hüsamüddin Ömer b. Abdilaziz eş-Şehid (ö. 536/1141)'in ve Ebû Hafs Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142)'nin de «ECNÂS» adlı eserlerinin olduğunu öğreniyoruz.[193]

28) el-MES'ÛDİ (Muhtasaru'l-Mes'ûdî)

Dürer'de ilk olarak II/95'de geçen ve hanefî fürûuna dair olan bu eser, Kâdî Ebû Muhammed Abdullah b. el-Huseyn en-Nâsıhî'ye (ö. 447/1055) aittir.[194] Müellif bu eserini Gazneli Sultan Mahmud'un oğullarından Sultan Mes'ud Ekber adına te'lif etmiştir.[195]

İbnu'ş-Şıhne (ö. 890/1485),[196] bu eserin çok meşhur

188 el-Fevâid, s. 36; Hediyye, I, 76.
189 el-Fevâid, s. 36.
190 Keşf, I, 22; el-A'lâm, I, 207.
191 Hediyye, I, 76.
192 Hediyye, I, 76; el-Fevâid, s. 36.
193. Keşf, I, 11.
194 Keşf, II, 1676.
195 Keşf, II, 1676.
196 Burada adı geçen Ibnu'ş-Şıhne, Tabakâtü'l-Hanefiyye' sahibi olan İbnu'ş-Şıhne'dir. Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, İdâhü'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmii'l-Kütüb ve'l-Fünûn, I-II, İstanbul 1971-1972, II, 78; Mu'cem, XI, 294.

olduğunu, onu şerhedenlerden birinin eser hakkında: «İfadesi özlü, mes'eleleri çok, ayrıca temel kaynaklardan da naklen birçok mes'eleyi ihtiva eder,» dediğini kaydeder.[197]

Bir de Mes'ûdî diye bilinen, Rüknüddin Mes'ûd b. el-Huseyn (ö. 520/1126) vardır ki,[198] bununla yukarıdakini karıştırmamak gerekir.

Nâsıhî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Muhtasar,[199]
2) Dürerü'l-Ğavvâs fî 'Ulûmi'l-Havâs,[200]
3) Tehzîbü Edebi'l-Kâdî li'l-Hassâf,[201]
4) Ahkâmü'l-Evkâf,
5) Edebü'l-Kâdî,[202]
6) Şerhu'l-Kâfî.[203]

29) FETÂVÂ'S-SEMERKANDÎ

Dürer'de ilk olarak II/139'da geçen bu fetvâ mec'muası, **Muhammed b. el-Velîd es-Semerkandî el-Hanefî (ö. 450/1058)'ye** aittir.[204]

Semerkandî'nin eserleri:

1) el-Câmi'u'l-Asğar fî Fürû'ı'l-Fıkh,
2) Mec'mû'u'l-Fetâvâ.[205]

---

197 Keşf, II, 1676.
198 Hediyye, II, 428.
199 Keşf, I, 615; Mu'cem, VI, 49; Hediyye, II, 428.
200 Hediyye, I, 467; Mu'cem, VI, 49.
201 el-Fevâid, s. 103; Mu'cem, VI, 49; Brockelmann, S, I, 637.
202 Brockelmann, S, I, 637.
203 Hediyye, II, 428.
204 Keşf, II, 1224; Mu'cem, XII, 96; Hediyye, II, 71.

30) ŞERHU'L-CÂMİ'I'S-SAĞİR

Fahru'l-İslâm Ali b. Muhammed el-Pezdevî (ö. 482/1089)'ye ait[208] olan bu Şerh'de kaynaklar arasında olup, Dürer'de ilk olarak I/81'de geçmektedir.

31) el-MEBSÛT

Dürer'de ilk olarak I/15'te geçen ve Hanefî fıkhının temel kaynaklarından biri olan bu eser, Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî (ö. 483/1090)'ye aittir.[207] Müellif eserini hapishanede, hiç bir kitaptan faydalanmaksızın[208]; başka bir ifade ile, kendisi geniş bir kuyuya hapsedilmiş, öğrencileri de kuyunun başında oldukları halde, yine zihninden ve kitaba mürâcaat etmeden yazdırdığı, söylenir.[209] Eserin herhangi bir bölümü (kitabu'l İbâdât gibi) bitince burası bu bölümün sonudur, şeklinde açıklamada bulunmuştur.[210] Müellif Serahsî'nin Mâverâü'n-Nehir'de Ferğâne nahiyelerinden biri olan Özcend (Özkent) de hapsedildiği, nakledilen haberler arasındadır.[211]

Serahsî'nin eserlerinden birkaçı:

1) el-Mebsût,
2) el-Usûl (Usûlü's-Serahsî),
3) Şerhu'l-Câmi'ı'l-Kebîr,
4) Şerhu Muhtasarı't-Tahâvî,
5) Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr,

205 Hediyye, II, 71; Mu'cem, XII, 96.
206 Keşf, I, 562.
207 Keşf, II, 1580.
208 Keşf, II, 1580.
209 el-Fevâid, s. 158.
210 el-Fevâid, s. 158.
211 Keşf, II, 1580; el-Fevâid, s. 158.

6) Emâlî fî'l-Fıkh,[212]

7) Şerhu Edebi'l-Kâdî,

8) Şerhu Kitâbi'l-Kesb.[213]

32) USÛLÜ'S-SERAHSÎ

Dürer'de ilk olarak I/215'te geçen ve Fıkıh usûlüne dair olan bu kıymetli eser de yine Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (ö. 483/1090)'ye aittir.[214] Serahsî bu eserini de hapiste iken yazmaya başlamış, daha sonra hapisten çıkarılınca Ferğâne'ye[215] giderek orada tamamlamıştır.[216]

33) ŞERHU'L-CÂMİ'İ'S-SAĞÎR

Bu şerh de Serahsî'ye aittir.[217] Dürer'de ilk olarak I/81'de geçer.

34) FEVÂİDÜ SADRI'L-İSLÂM

Dürer'de ilk olarak I/300'de geçen bu eser Tahir b. Mahmud'a (ö. 504/1110) ait olup,[218] kaynaklar arasında geçmektedir.

35) el-VECÎZ

Dürer'de ilk olarak I/36'da geçen ve Şâfiî fıkhına dair olan bu eser, Huccetü'l-İslâm Ebû Hamid Mu-

---

212 Hediyye, II, 72; el-A'lâm, VI, 208.

213 Hediyye, II, 72.

214 Keşf, I, 112.

215 Ferğâne: Mâverâünnehir'de büyük bir şehirdir, Mu'cemü'l-Büldân, III, 878-79.

216 Keşf, I, 112.

217 Keşf, I, 112.

218 Keşf, II, 1298; Tâcü't-Terâcim, s. 30.

hammed el-Gazâlî eş-Şâfiî (ö. 505/1111)'ye aittir.[219] Müellif bu eserini, el-Basît ve el-Vasît isimli kendi eserlerinden[220] istifade ederek yazmıştır. Ayrıca bazı yeni konu ve mes'eleler de ilâve etmiştir.[221]

Bu kitap, diğer mezheplerde benzeri yazılmamış bir eser niteliğindedir. Hattâ: «Eğer Gazâlî peygamber olarak gönderilseydi, O'nun mucizesi, «VECİZ»i olurdu», diye övülmekte ve 70 kadar şerhi görüldüğü söylenmektedir.[222] Şâfiî âlimleri bu Eser'e itinâ göstermiş ve şerhler yazmışlardır.[223]

Veciz'e Şerh yazanlardan birkaçı:

1) Ebu'l-Feth Es'ad b. Mahmud el-'Iclî (ö. 600/1203),

2) Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî (ö. 606/1209),

3) Imâdüddin Ebû Hâmid Muhammed b. Yûnus el-Erbilî (ö. 608/1211),

4) Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed el-Kazvînî eş-Şâfiî (ö. 623/1226),

5) Kadî Sirâcüddin Mahmud b. Ebî Bekr el-Ürmevî (ö. 682/1283).[224]

36) ŞERHU'L-CÂMİ'I'L-KEBİR

Dürer'de ilk olarak I/139'da geçen ve aynı eserin kaynakları arasında yer alan bu eser, Evhadüddin en-Nesefî

219 Keşf, II, 200; Hediyye, I, 81.
220 Bkz. Hediyye, I, 80 vd.
221 Keşf, II, 2002.
222 Keşf, II, 2004.
223 Keşf, II, 2002.
224 Keşf, II, 2002; Ürmevî'nin okunuşu için bkz. Mu'cem, XII, 155.

Ebu'l-Mu'ın Meymûn b. Muhammed b. Mutemed (ö. 508/1114)'e ait olup,[225], İmam Muhammed (ö. 189/804)'in el-Câmi'u'l-Kebîr isimli eserinin şerhleri arasında geçmiştir.[226]

Eyhadüddin'in eserlerinden birkaçı:

1) et-Temhîd li Kavâidi'd-Tevhîd,
2) Bahru'l-Kelâm,
3) Tebsıratü'l-Edille,
4) Şerhu'l-Câmi'ı'l-Kebîr,
5) Menâhicü'l-Eimme[227]
6) el-Umde fî Usûliddin,[228]
7) el-Âlim ve'l-Mütealliim,
8) İdahu'l-Mehacce.[229]

37) MECMA'U'L-FETÂVÂ

Dürer'de ilk olarak I/17'de geçen bu fetvâ Mecmuası, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Hanefî (ö. 522/1128)'ye aittir.[230] Daha sonra eserini kendisi ihtisâr ederek HIZÂNETÜ'L-FETÂVÂ isimli eseri meydana getirmiştir.

Müellif eserini değerli âlimlerin eserlerinden derlemiştir.[231]

İstifade ettiği eserler:

a) Ebu'l-Hasen er-Rüstağfenî (ö. ? 333/944)nin Fetâ-

225 Keşf, I, 570.
226 49. dipnotunun bulunduğu sayfaya bakınız.
227 Hediyye, II, 487; el-A'lâm, VIII, 301; Mu'cem, XIII, 66.
228 el-A'lâm, VIII, 301.
229 Hediyye, II, 487; el-A'lâm, VIII, 301.
230 Keşf, II, 1603.
231 Bkz. Keşf, II, 1603.

vâ'sı,

b) Ebû Bekr Muhammed b. el-Fadl (ö. 381/991)'in Fetâvâsı,

c) Ahmed b. Ömer en-Nâtıfî (ö. 446/1054)'nin Fetâvâsı,

d) Ömer b. Abdilaziz es-Sadrüşşehîd (ö. 53°/1141)'in büyük ve küçük fetvaları,

e) Muhammed b. el-Velîd es-Semerkandî (ö. 450/1058)[232]'nin Fetâvâ'sı,

f) Atâ b. Hamza (ö. ? - ?)'nın Fetâvâ'sı.

38) el-VÂKI'ÂT (Vâkı'âtü'l-Hüsâmî)

ECNÂS adıyla da bilinen el-Vâkıât Dürer'de I/290'da geçmektedir. Bu eser, **Hüsâmüddin Ömer b. Abdilaziz b. Mâze el-Buhârî el-Hanefî (ö. 536/1141)'ye aittir.**[233] Müellif bu eserinde, Ebu'l-Leys es-Semerkendî (ö. 376/986)'nin NEVÂZİL isimli eseri ile, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed en-Nâtıfî (ö. 446/1054)'nin **VÂKI'ÂT'ını** bir araya getirmiştir. Ayrıca Ebu Bekr Muhammed b. el-Fadl (ö. 381/991)'ın Fetâvâ'sı ile, Semerkand alimlerinin fetvâ kitaplarından istifâde etmiştir.[234] Müellif bu eserini tertibe koyarken, Hâkim eş-Şehid (ö. 334/945)'in **MUHTASAR** isimli kitabını nazar-ı itibara almıştır. Bazı rumuzlar kullanarak bunlarla istifade ettiği eserlere işâret etmiştir. Kullandığı rumuzlar:

A (Ayn) harfi ile Mesâilü'l Uyûnu'na, (Bu eserle, Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin «**'Uyûnu'l-Mesâil**» adlı eserini kastetmiş olabilir.)

---

232 Bu tarihte hayatta olduğu belirtilmektedir. Bkz. Mu'cem, XII, 96.

233 Keşf, II, 1998; Hediyye, I, 783; Brockelmann, G, I, 374.

234 Keşf, II, 1998.

V (Vav) » » en-Nâtıfî'nin Vâkıat'ına,
B (Bâ) » » Ebû Bekr Muhammed b. el-Fadl'ın Fetâvâsına,
S (Sin.) » » Semerkand âlimlerinin fetvâ kitaplarına işâret etmiştir.[235]

Hüsâmüddin Ömer'in eserlerinden birkaçı:

1) el-Fetâvâ'l-Kübrâ,
2) 'Umdetü'l-Müftî ve'l-Müsteftî (='Umdetü'l-Fetâvâ),[236]
3) Şerhu Edebi'l-Kâdî li'l-Haşşâf,
4) Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr,[237]
5) el-Fetâvâ's-Suğrâ,
6) Kitabü't-Tezkiye.[238]

39) UMDETÜ'L-FETÂVÂ

Dürer'de ilk olarak I/300'de geçen bu fetvâ Mecmuası yine Sadrü'ş-Şehîd Ömer b. Abdilaziz b. Mâze (ö. 536/1141)'ye aittir.[239] Bu eserin Sadrü'ş-Şehid'e ait olduğunu, İbnu Nüceym Zeynüddin b. İbrâhim (ö. 970/1563) de belirtmiştir.[240]

Müellif eserini iki bölüme ayırdığını ve eserine vukûu her zaman mümkün olan mes'eleleri aldığını, söyler.[241]

40) ŞERHU'L-CÂMİ'I'L-KEBÎR

Bu Şerh, İmam Muhammed (189/804)'in el-Cami'u'l-Kebîr'i üzerine yazılmış bir şerh olup, Dürer'in kaynakları

235 Keşf, I, 1998
236 Bu iki kitap adı aynı eserdir. Bkz. Brockelmann, G, I, 374.
237 Hediyye, I, 738; Mu'cem, VII, 291; el-Fevâid, s. 149.
238 Hediyye, I, 783.
239 Keşf, II, 1169.
240 İbnü Nüceym, Zeynüddin, el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik, I-VIII, Mısır 1333, I, 3.
241 Keşf, II, 1169.

arasında bulunmakta ve adı ilk olarak II/52'de zikredilmektedir.

Şerh'in şârihi yine **Sadrü'ş-Şehîd Ömer b. Abdilaziz b. Mâze** (ö. 536/1141)'dir.[242]

41) el-CÂMİ'U'S-SAĞÎR

Dürer'de ilk olarak II/343'de geçen bu eser de yine **Hüsâmüddin Ömer b. Abdilaziz b. Mâze** (ö. 536/1141)'ye aittir.[243]

«Câmi'u's-Sadr» adıyla bilinen bu eser, Kâdî Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed ed-Debbâs[244] tarafından tertibe konulan, İmam Muhammed'in (ö. 189/804) el-Câmi'u's-Sağîr'inin[245] tertibi üzeredir.[246] Kendisi bu eserdeki mes'elelerin, ana mes'eleler olduğunu söyler. Arkadaşlarından bazıları, bu eserin bölümlerini yukarıda belirtilen tertibe göre düzenlemesini istemişlerdir.[247] O da bu isteği yerine getirmiştir.

Câmi'u's-Sadr'a şerh yazanlar:

1) Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-İsbîcâbî (ö. 500/1106 yıllarında),[248]

2) Alâüddin Ahmed b. Muhammed es-Semerkandî (ö.

---

242 Hediyye, I, 783.

243 Keşf, I, 563; Brockelmann, S, I, 290.

244 Ölüm tarihi tespit edilememiştir.

245 el-Câmi'u's-Sağîr için bkz. Keşf, I, 561.

246 Keşf, I, 563.

247 Keşf, I, 563.

248 Brockelmann, S, I, 289'da (ö. 480/1087) civarında; ayrıca, Mu'cem II, 183'te aynı tarih gösterilmiştir.

553/1158),[249]

3) Bedrüddin Ömer b. Abdilkerîm el-Versekî (ö. 594/1197).[250]

42) el-FETÂVÂ'S-SUĞRA

Dürer'de ilk olarak I/405'te geçen bu fetvâ kitabı da yine Hüsâmüddin Ömer b. Abdilaziz eş-Şehîd'e aittir.[251] Bu eseri, Mecdüddin Yûsuf b. Ahmed el-Hâsî (ö. 634/1237), Sadrüşşehid'in el-Fetâvâ'l-Kübrâ'sını dikkate alarak bablara (bölümlere) ayırmıştır.[252]

Daha sonra İmam Yûsuf b. Ahmed es-Sicistânî (ö. 638/1240), bu fetvâ mecmuasından bazı konuları seçmiş ve bunlara yeni mevzular da ilâve ederek MÜNYETÜ'L-MÜFTÎ isimli eserini meydana getirmiştir.[254]

43) et-TEZKİYE

Dürer'de ilk olarak II/453'te geçen bu eser, yine Sadrüşşehîd Ömer b. Abdilaziz'e (ö. 536/1141) aittir.[255]

44) FETÂVÂ'N-NESEFÎ (el-FETÂVÂ'N-NESEFİYYE)

Dürer'de ilk olarak II/207'de geçen bu fetvâ mecmuası, Semerkand'ın allâmesi diye tanınan Necmüddin

---

249 Ölüm tarihi için bkz. Keşf, II, 1917; Mu'cem, VIII, 267. Hediyye, II, 90'da ise ölüm tarihi h. 540 olarak; Brockelmann, G, I; 374'te h. 540, S, I, 640'da ise h. 540 olarak gösterilmiştir. Zirikli: «Ölüm tarihini kesin tespit edemediğini» söyler. Bkz. el-A'lâm, VI, 212, Semerkandî md., dipnotu 1.

250 Keşf; I, 563.

251 Keşf; II, 1224-25.

252 Keşf, II, 1224-25.

253 Keşf, II, 1225.

254 Keşf, II, 1225.

255 Keşf, II, 1404.

Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesefî (ö. 537/1142)'ye aittir. Bu eser, müellifin sırf kendi zamanında kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları (fetvâları) ihtiva etmektedir.[256]

Nesefî'nin eserleri :

1) et-Teysîr fî Tefsîri'l-Kur'ân,
2) Nazmu'l-Câmi'i's-Sağîr,
3) Şerhu Sahîhi'l-Buhârî (Kitâbü'n-Necâh fî Şerhi Ahbâri's-Sıhâh),
4) el-Akâid (Akâidü'n-Nesefî),
5) Mec'ma'u'l-Ulûm,[257]
2) Manzûmetü'n-Nesefî fi'l-Hilâf.[258]

45) el-KEŞŞÂF

Dürer'de ilk olarak II/74'te geçen bu tefsir **Allâme Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1143)**'ye aittir.[259]

İbnu Hallikân şöyle demiştir: «Zemahşerî, mutezilî itikadlıdır.[260] Keşşâf adlı tefsir kitabını yazdığı sırada, eserinin önsözünde «Kur'ân'ı yaratan Allah'a hamdederim,» cümlesini koyunca bilginler, O'nunla olan irtibatlarını kesmişler. Bundan hoşlanmayan Zemahşerî, önsözdeki HALEKA (= yarattı) kelimesi yerine, onlarca (mutezilîlerce) yine yaratmak anlamına gelen CE'ALE kelimesini koymuştur.[261]

---

256 Keşf, II, 1230.
257 Hediyye, I, 783; Mu'cem, XI, 305; Ayrıca bkz. Keşf, I, 519, 553, 564; II, 1145, 1602.
258 Keşf, II, 1867.
259 Keşf, II, 1475.
260 Ayrıca bkz. el-Bidâye ve'n-Nihâye, XII, 219.
261 Vefeyâtü'l-A'yân, IV, 255; Keşf, II, 1476; Şezerât, IV, 120.

Süyûtî Nevâhidü'l-Ebkâr adlı eserinde, Zemahşerî'den önceki müfessirler hakkında bilgi verdikten sonra: «Kişiyi i'cazın zirvesine ulaştıran belâğat ilminde söz sahibi kimseler zuhur etti. Keşşâf sahibi Zemahşerî de bunlardan biridir; hattâ belâğat alanında otoritedir. Bundan dolayı, eseri doğu ile batı arasında büyük bir şöhrete sahip olmuştur,» der.[262]

Müellif kendi eseri hakkında şunları söyler: «Dünyada yazılmış sayısız tefsirler vardır. Hayatıma yemin ederim ki, Keşşâf'ım gibi benzeri yoktur. Eğer doğru yolu bulmak istersen, O'nu okumaya gayret et. Cehâlet hastalık gibidir; Keşşâf da şifaya sebeb olan ilaç gibidir.»[263]

Müellifin mutezilî fikri bir kenara bırakılacak olursa, tefsir sahasında kendisini geçen olmamıştır,[264] denilebilir.

Bürhanüddin Haydar b. Muhammed el-Herevî (ö. 820/1417) Keşşâf hakkında: «O, değeri büyük, itibarı yüksek, öncekilerle sonrakilerin eserleri arasında benzeri görülmemiş bir tefsirdir,» diyerek değerli bir eser olduğunu belirtmiştir.[265]

Keşşaf'a şerh yazanlardan birkaçı:

1) Muhammed b. Muhammed et-Tahtânî er-Razî (ö. 766/1304),

2) Mahmûd b. Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî (ö. 786/1384),

3) Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer et-Taftâzânî (ö. 792/1389).

---

262 Keşf, II, 1476.

263 Keşf, II, 1476; Zehebî, Muhammed Huseyn, et-Tefsîr ve'l-Müfessirun I-III, Kahire 1961-1962, I, 435.

264 et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 433 vd.

265 et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 433 vd.

Hâşiye yazanlardan birkaçı:

1) Mahmûd b. Mes'ud eş-Şirâzî (ö. 710/1310),
2) Hasen b. Muhammed et-Tîbî (ö. 743/142),
3) Ömer b. Abdirrahman el-Fârisî el-Kazvînî (ö. 745/1344),
4) Ahmed b. el-Hasen el-Câraberdî (ö. 746/1345).[267]

Zemahşerî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Rebî'u'l-Ebrâr ve Nusûsu'l-Ahbâr (Rub'u'l-Ebrâr),
2) el-Fâik fî Ğarîbi'l-Hadîs,
3) el-Mufassal fî San'ati'l-İ'râb,
4) el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl,
5) Dîvânu şi'r,[268]
6) el-Müstaksâ,
7) Nüketü'l-İ'râb,
8) el-Kıstâs,
9) el-Mukaddime.[269]

46) el-HULÂSA (Hulâsatü'l-Fetâvâ)

Dürer'de ilk olarak I/11'de geçen bu meşhûr ve muteber fetvâ mec'muası **İmam Tâhir b. Ahmed b. Abdirreşîd el-Buhârî (ö. 542/1147)**'ye aittir.[270]

Bu mec'mua fakihlerce meşhûr ve itimada şayan bir eserdir. Eserin mukaddimesinde müellif şunları söyler: «Fıkıh ilmi için, Hızânetü'l-Vakıât ile Kitabu'n-Nisâb'ı yazdım. Bu eserlerimi gören arkadaşlarım benden, zabtı ve ezberlenmesi kolay özlü bir eser yazmamı istediler. Bu-

266 Keşf, II, 1478; Brockelmann, G, I, 345-46.
267 Keşf, II, 1478-80; Brockelmann, G, I, 290.
268 Mu'cem, XII, 186.
269 el-A'lâm, VIII, 55.
270 Keşf, I, 718.

nun üzerine ben de, HULÂSA isimli adı geçen kitablarımdan özetleyerek yazdım.»[271]

Bu mecmua, fıkıhla ilgili rivayetleri içine aldığı gibi, lüzumsuz fazlalıklardan da uzaktır. Ayrıca her mes'elenin kaynağı da gösterilmiştir. Fetvâ ile uğraşana yardımcı olmak amacıyla her bölümün (kitabın) başına fihrist de konmuştur.

Muhaddis ve fakîh olan Osman b. Ali ez-Zeyle'î (ö. 743/1342), Hulâsa'nın hadislerini tahric etmiştir.[272]

Abdürreşîd el-Buharî'nin eserlerinden bazıları, metin içinde geçen, Hızânetü'l-Vâkı'ât, en-Nisâb ve Hulâsatü'l-Fetâvâ'dır.[273]

47) MUHÎTU'R-RADAVÎ

Dürer'de ilk olarak I/8'de «el-Muhît» şeklinde geçen bu büyük ve muteber fıkıh kitabı, Radıyyüddin İbnu'l-'Alâ Tâcüddin Muhammed b. Muhammed es-Serahsî'ye (ö. 544/1149) aittir.[274]

Kınalı-Zâde (İbnu'l-Hınnâî) adıyla meşhur olan[275] Ali Çelebi b. Emrullah (ö. 979/1571), Dürer'e yazdığı haşiyesinde şunları söyler: «Müellifin (Molla Hüsrev'in), «Muhît'te bu görüşü seçti» cümlesindeki MUHİT kelimesiyle O, İmam Radıyyüddin Muhammed b. Muhammed es-Serahsî'nin MUHÎT'ini kasdetmiştir. Bu eserin üç ayrı nüshası vardır. Birincisi büyük Muhit'tir ki, meşhur olan budur. İkin-

271 Keşf, I, 718; el-Fevâid, s. 84.
272 Keşf, I, 718.
273 el-Fevâd, s. 84; el-A'lâm, III, 318.
274 Keşf, II, 1620; Hediyye, II, 91; Brockelmann, G, I, 374-75; S, I, 641.
275 Keşf, II, 1199; Hediyye, I, 748.

cisi orta, üçüncüsü küçük olanıdır. Muhit kelimesi kaynaklarda mutlak söylendiğinde çoğu zaman onunla bu büyük Muhit kasdedilir.»[276] İbnu'l-Hınnâî'nin bu sözü, Muhammed İbnu Emîri'l-Hâc'ın (ö. 879/1474), **Hılyetü'l-Muhallî Münyetü'l-Musallî (Halbetü'l-Muhallî... fî Şerhi Münyeti'l-Musallî)**[277] adlı eserindeki: «Elde dolaşan fıkıh kitablarında MUHÎT kelimesi mutlak olarak söylendiğinde, bundan maksat, Bürhânüddin Mahmûd b. Tâcüddin Ahmed (ö. 616/1219)'in el-Muhîtu'l-Bürhânî[278] isimli eseri kasdedilir,» sözüne ters düşmektedir.[279]

Radavî'nin birkaç eseri :

1) Kitâbü'l-Muhiti'r-Radavî,
2) et-Tarikatü'r-Radaviyye,
3) el-Vecîz,[280]
4) el-Vasît,[281]

48) MECMA'UL-BEYÂN FÎ TEFSÎRI'L-KUR'ÂN

Dürer'de ilk olarak I/7'de geçen bu eser, Emînüddin Ebû Ali lakabıyla bilinen müfessir, muhakkık ve Arap edebiyatına vakıf Şia-İmamiyye âlimlerinin ileri gelenlerinden Fadl b. Hasen et-Tabresî (ö. 548/1153)'ye ait[282] bir Şia-İmamiyye tefsiridir. ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn adlı eserinde bu tefsirle ilgili olarak : «Bu tefsir - sahibinin şiî görüş ve fikirleri bir yana bırakılırsa - sahasında oldukça önemli bir eserdir. Eserin muhtevası ve ilmî zen-

276 Keşf, II, 1620.
277 Zikredilen eserin adının okunuşu için bkz. Keşf, II, 1887.
278 Bkz. Keşf, II, 1619.
279 el-Fevâid, s. 191.
280 Brockelmann, G, I, 374-75; S, I, 641.
281 el-A'lâm, VII, 250.
282 Keşf, II, 1602; İdâhu'l-Meknûn, II, 433; Hediyye, I, 820; Ziriklî, el-A'lâm, 352, 353.

ginliği, sahibinin ilim ve marifet alanında yetkili bir âlim olduğunu ortaya koyar,» demiştir.[283] Tefsir, tertip itibariyle oldukça güzeldir.

Molla Hüsrev'in bu tefsirden aldığı cümleler, tefsirin 1379 K. (Kamerî) 1339 Ş(Şemsî) tarihli Beyrut baskısına bakılmış ve alınan cümlelerin; III. cilt, sayfa 164'teki cümlelerin aynısı olduğu görülmüştür. Böylece Dürer'de müellifi belirtilmeden verilen Mec'mau'l-Beyân adlı kaynağın Tabresî'ye ait olduğu kesinlik kazanmış oluyor.

49) MECMÛ'U'N-NEVÂZİL (ve'l-Havâdis ve'l-Vâkı'ât)

Dürer'de ilk olarak II/207'de geçen bu eser, hanefî fürûna ait makbul bir fetvâ mecmuası olup, İmam Ahmed b. Musâ b. İsâ el-Keşşî'ye (ö. 550/1155) aittir.[284] Bu eser, Mec'ma'u'n-Nevâzil adıyla da bilinir.[285]

İbnu Nüceym Zeynüddin b. İbrâhim (ö. 970/1563), bu eserin Ali el-Keşşî'ye ait olduğunu zannetmiştir, ama böyle değildir.[286]

Müellif eserini, Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983), Ebû Bekr Muhammed b. el-Fadl'ın (ö. 381/991), Ebû Hafs el-Kebîr'in (Ömer en-Nesefî) (ö. 537/1142) ve diğer fukahanın fetvâ mecmualarından derleyerek meydana getirdiğini, belirtmektedir.[287]

50) TUHFETÜ'L-FUKAHÂ

Dürer'de ilk olarak I/133'te geçen ve hanefî fürûuna

283 Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I-III, Kahire 1381/1961, II, 99, 104.
284 Keşf, II, 1606.
285 Brockelmann, G, I, 375.
286 Keşf, II, 1606.
287 Keşf, II, 1606.

dair olan bu kıymetli eser, İmam Alâüddin Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî'ye (ö. 553/1153) aittir.[23]

Müellif bu eserinde Muhtasaru'l-Kudûrî'nin metnini esas almış ve gerekli ilâveler yaparak telif etmiştir. Tertibi son derece güzeldir.[289]

Kâsânî'nin (ö. 587/1191), hocasının bu eserine yazdığı şerh hakkında yerinde bilgi verilecektir.

Alâüddin Semerkandî'nin eserleri :

1) Tuhfetü'l-Fukahâ,
2) Mizânü'l-Usûl fî Netâici'l-Ukûl.[290]

51) CEVÂMİ'U'L-FIKH

Dürer'de ilk olarak I/374'te geçen ve fıkha dair olan bu eser, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Attâbî'ye (ö. 586/1190) aittir.[291] Bu eser el-Fetâvâ'l-Attâbiyye adıyla da bilinir.[292]

Attâbî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Tefsîru'l-Kur'ân,
2) Cevâmi'u'l-Fıkh (el-Fetâvâ'l-Attâbiyye),
3) Şerhu'l-Câmi'ı'l-Kebîr,
4) Şerhu'l-Cami'ı's-Sağîr,
5) Şerhu Ziyâdâti'z-Ziyâdât.[293]

52) BEDÂİ'U'S-SÂNÂİ' FÎ TERTÎBİ'Ş-ŞERÂİ'

Dürer'de ilk olarak I/8'de geçen bu kıymetli eser, Me-

288 Keşf, I, 371; el-Fevâid, s. 158.
289 Keşf, I, 371.
290 Mu'cem, VIII, 267.
291 Keşf, I, 611; Mu'cem, II, 140; Hediyye, I, 87.
292 Hediyye, I, 87; Mu'cem, II, 140.
293 Hediyye, I, 87; Mu'cem, II, 140.

likü'l-Ulemâ diye bilinen Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Alâüddin el-Kâsânî (ö. 587/1191)'nindir.[294]

el-Kâsânî, hocası Alâüddin es-Semerkandî'nin (ö. 553/1158) «Tuhfetü'l-Fukahâ» isimli eserini şerhetmiş ve şerhine, «Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi'ş-Şerâi'» adını vermiştir. Şârih bu eserini tamamlayınca, hocasına takdim etmiştir. Onu beğenen hocası, fakîha kızı Fatıma'yı öğrencisine nikahlamıştır. Zamanının bilginleri: «Tuhfesini şerhetti, kızıyla evlendi,» demişlerdir.[295] Hocası, bu şerhi kızı için mehir kabul etmiştir.[296] Bu eserin adı, kitabın tertibine tamamen uygundur.[297] Başka bir ifade ile, isim müsemmasına uygundur.

Kendisi, eseri hakkında şunları söyler: «Âlimler bu sahada eski ve yeni birçok eserler yazdılar. Birçok yeni mes'eleler çözüp, yeni metodlar geliştirdiler.[298] Fakat bu alanda Sünnet'in varisi, Ehl-i Sünnet'in başkanı (kendi zamanında) olan hocam Alâüddin'den başkası, eserlerini en iyi şekilde tertib etmeye özen göstermediler. Ben, hocamın yolundan yürüyerek bu eseri ortaya koydum. Eser yazmaktan maksat, arzu edilen neticeye en iyi ve en kolay yoldan ulaşmaktır.»[299]

Kâsânî'nin eserleri :

1) es-Sultânü'l-Mübîn fî Usûli'd-Dîn,
2) Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertibi'ş-Şerâi'.[300]

294 Keşf, I, 371; el-Fevâid, s. 53; Tâcü't-Terâcim, s. 84, 85.
295 Keşf, I, 371; Tâcü't-Terâcim, s. 84, 85.
296 el-Fevâid, s. 53; Tâcü't-Terâcim, s. 84, 85.
297 Keşf, I, 371.
298 Ebû Bekr b. Mes'ûd Alâüddin el-Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertibi'ş-Şerâi', I-VII, Beyrut 1974, I, 2.
299 Bedâi'u's-Sanâi', I, 2.
300 el-Fevâid, s. 53; Mu'cem, III, 76.

53) FETÂVÂ KÂDÎHÂN

Dürer'de ilk olarak I/8'de geçen bu muteber fetvâ mecmuası, Kâdîhân diye bilinen İmam Fahrüddin Hasen b. Mansur el-Özcendî el-Fergânî (ö. 592/1195)'ye aittir.[301] Eser oldukça muteber, makbul ve fakihlerin ellerinden düşürmediği meşhur bir kaynaktır.[302]

Müellif eserine, her zaman vuku bulan, halkın her an ihtiyaç duyduğu ve karşılaştığı olaylarla ilgili meseleleri almıştır. Kitabının tertibini de elde mevcut muteber fıkıh kitablarına göre düzenlemiştir. Sonraki âlimlerin görüşleri bir hayli kabarık olduğu için, onlardan ancak bir veya ikisini almakla yetinmiştir. Önsözünde de dediği gibi, önce en sağlam görüşü nakletmiştir.[303] Eserine genişçe bir fihrist ilave etmiştir.[304]

Kâdîhân'ın eserlerinden birkaçı:

1) Kitâbu Mesâili'l-Ğurûr,[305]
2) Fetâvâ Kâdîhân,
3) Şerhu'l-Câmi'ı's-Sağîr,
4) Şerhu'z-Ziyâdât,[306]
5) el-Mehâdır,
6) Şerhu Edebi'l-Kâdî li'l-Hassâf.[307]

---

301 Keşf, II, 1227; Brockelmann, G, I, 376; S, I, 644.
302 Keşf, II, 1227.
303 Kâdîhân, Hasen b. Mansûr, Fetâvâ Kâdîhân, I-III, Mısır 1310, I, 2 (Fetâvâ Hindiyye ile birlikte); Keşf, II, 1227.
304 Keşf, II, 1227.
305 Brockelmann, G, I, 376; S, I, 644.
306 Brockelmann, G, I, 376; S, I, 644; Mu'cem, III, 297.
307 Mu'cem, IIII, 297.

54) ŞERHU'L-CÂMİ'I'S-SAĞÎR

Dürer'de ilk olarak I/81'de geçen bu şerh de İmam Fahrüddin b. Mansur el-Özcendî (ö. 592/1195)'ye aittir.[308] Kaynaklar arasında zikredilmektedir.

55) el-HİDÂYE

Dürer'de ilk olarak I/10'da geçen ve hanefî fürûuna dair olan bu kıymetli ve muteber eser, Şeyhulislâm Bürhânüddin Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî el-Hanefî (ö. 593/1197)'ye aittir.[309]

Bu kitap; kendisinin yazdığı Bidâyetü'l-Mübtedî adlı eserine yine kendisi tarafından yazılan bir şerhdir. Fakat gerçekte bu şerh, sanki Muhtasaru'l-Kudûrî ile İmam Muhammed'in el-Câmi'u's-Sağîr'inin şerhi gibidir.[310]

Müellif eserinde şöyle bir metod izlemiştir: Önce İmâmeyn'in (İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed) görüşlerini ve delillerini zikreder. Sonra da İmam Ebû Hanife'nin delilini ve görüşünü genişçe kaydeder. O'nun görüşünü genişçe kaydetmekten maksadı da, İmâmeyn'in görüş ve delillerine cevap aramasıdır. Eğer anlatılanın aksine bir yol takip ederse, bundan İmâmeyn'in görüşünü benimsediği anlaşılır.[311] Bunlara ilâve olarak önce İmâm Muhammed'in el-Câmi'u's-Sağîr'i ile Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî'nin (ö. 428/1036) Muhtasarı'nın ihtiva ettiği mes'eleleri delillerle izah eder. Eserinde «Kâle fi'l-Kitab» dediği zaman, el-Kitab kelimesiyle, Muhtasaru'l-Kudûrî'yi kasdeder. el-Câmi'u's-Sağîr'deki rivâyet, Muhtasaru'l-Kudûrî'dekine uyma-

308 Brockelmann, G, I, 376; S. I, 644; Mu'cem, III, 297.
309 Keşf, II, 2031-32.
310 Keşf, II, 2031-32.
311 Keşf, II, 2301-32.

dığı zaman, el-Câmi'u's-Sağîr'in adını özellikle zikreder.[312]

Ch. Hamilton, Gulâm Yahyânın 1776 senesinde Farsça'ya terceme ettiği HİDAYE nüshasını esas alarak; İngilizce'ye terceme etmiştir. Farsça tercemesi 1807 senesinde Kelküta'da; İngilizce tercemesi de ilk defa 1791'de London'da neşredilmiştir. İkinci baskısı ise, S.G. Grady'nin önsözü ile 1870'de yine London'da basılmıştır.[313]

Hidâye'yi şerhedenlerden bazıları ve şerhlerinin adları :

1) Tâcü'ş-Şerîa Ömer b. Sadri'ş-Şerî'ati'l-Evvel (ö. 672/1273). Şerhin adı, **Nihâyetü'l-Kifâye fî Dirâyeti'l-Hidâye'dir.**[314]

2) Merğînânî'nin talebesi Huseyn b. Ali es-Sığnâkî (ö. 710/1310). Süyûtî (ö. 911/1505)'nin, **Tabakâtü'n-Nühât** adlı eserindeki bilgiye göre, **Hidâye'yi ilk şerheden, Sığnâkî'dir. Şerhinin adı, en-Nihâye'dir.**[315]

3) el-İmâm Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhim es-Serûcî el-Hanefî (ö. 710/1310). Şerhinin adı, **el-Ğâye (Ğâyetü'l-Beyân)'dir.**

4) Kıvâmüddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî el-Kâkî (ö. 749/1348). Şerhinin adı, **Mi'râcü'd-Dirâye fî Şerhi'l-Hidâye'dir.**[316]

5) Kıvâmüddin Emîr Kâtip b. Emîr Ömerü'l-İtkânî el-Hanefî (ö. 758/1316). Şerhinin adı, **Ğayetü'l-Beyân ve Nâdiretü'l-Ekran'dır.**[317]

---

312 Keşf, II, 2301-32.

313 Bkz. Brockelmann, G, I, 376.

314 Keşf, II, 2301-32; Hediyye, I, 787; Mu'cem, VII, 273.

315 Keşf, II, 2301-32; el-Fevâid, s. 62; el-A'lâm, II, 269. «Sığnâki»yi «Sağnâki» şeklinde de tespit eden vardır. Bkz. Mu'cem, IV, 28.

316 Keşf, II, 2033; Hediyye, II, 155.

317 Keşf, II, 2033; Tâcü't-Terâcim, s. 19.

6) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî el-Hanefî (ö. 786/1384). Şerhinin adı, el-'Inâye'dir.[318]

7) İbnü'l-Hümâm diye bilinen, Muhammed b. Abdi'l-Vâhid es-Sîvâsî el-Hanefî (ö. 861/1456). Şerhinin adı, Fethu'l-Kadir li'l-Âcizi'l-Fakir'dir.[319]

Hidâye'nin hadislerini, Cemâlüddin Abdullah b. Yûsuf ez-Zeyle'î (ö. 762/1360) ile Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed el-Kureşî (ö. 775/1373) tahric etmişlerdir. Zeyle'î eserine, Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye adını; el-Kureşî de, el-'Inâye bi Ma'rifeti Ahâdisi'l-Hidâye adını vermiştir.[320]

Merğînânî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Şerhu'l-Câmi'u'l-Kebîr (li'ş-Şeybânî),[321]
2) Bidâyetü'l-Mübtedî,
3) el-Hidâye,[322]
4) Kifâyetü'l-Müntehî,
5) et-Tecnîs ve'l-Mezîd,
6) Muhtâru'l-Fetâvâ.[323] Bu eser, Muhtâru'n-Nevâzil adıyla bilindiği gibi,[324] Muhtârâtu Mecmû'u'n-Nevâzil adıyla da bilinir.[325]

56) ŞERHU'T-TEKMİLE

Dürer'de ilk olarak II/35'te geçen bu şerh, **Reşîdüddin Muhammed b. Ömer en-Neysâbûrî es-Sincî (ö. 598/**

318 Keşf, II, 2035; el-A'lâm, VII, 271; Mu'cem, II, 298.
319 Keşf, II, 2034.
320 Keşf, II, 2034, 2036
321 Mu'cem, VII, 45.
322 Hediyye, I, 702; Mu'cem, VII, 45; Brockelmann, G, I, 375.
323 Mu'cem, VII, 45.
324 Brockelmann, G, I, 378.
325 Hediyye, I, 702.

1201)'nin, Hüsâmüddin Ali b. Ahmed er-Râzî (ö. 598/1201)'nin «Tekmiletü'l-Kudûrî» adlı eserine yazdığı bir şerhdir.[326]

57) ŞERHU'L-CÂMİ'I'S-SAĞÎR

Dürer'de ilk olarak I/81'de geçen bu şerh, **Zahîrüddin Ahmed b. İsmail et-Timurtâşî el-Hanefî (ö. 600/1203)'ye** ait olup,[327] kaynaklar arasında zikredilir.

58) el-MUĞRİB

Dürer'de ilk olarak I/281'de geçen bu lügat, **İmam Ebu'l-Feth Nâsırüddin b. Abdisseyyid b. Ali el-Mutarrızî (ö. 610/1213)'ye** aittir.[328]

Müellif bu eserinde, Hanefî fukahasının kullandığı garip lafızlar ve ıstılahlar hakkında geniş bilgi vermiştir.[329]

el-Mutarrizî'nin, lügat, edebiyat ve şiirde mâhir olduğu, itikadî yönden Mutezilî, amelî yönden ise Hanefî olduğu nakledilir.[330]

Bu eser, Sâdî Çöğenli tarafından Doktora tezi olarak hazırlanmıştır. (Erzurum 1968).

Mutarrizî'nin eserlerinden birkaçı:

1) el-İdâh fî Şerhi'l-Makâmât li'l-Harîrî,[331]
2) Mulahhasu Islâhı'l-Mantık li'bni's-Sikkît.[332]

326 Bkz. Keşf, II, 1633; el-Fevâid, s. 183; Hediyye, I, 703.
327 Keşf, I, 562.
328 Keşf, II, 1747; Vefeyâtü'l-A'yân, V, 6; el-A'lâm, VIII, 311.
329 Vefeyâtü'l-Ayân, V, 6.
330 Vefeyâtü'l-A'yân, V, 6; el-A'lâm, VIII, 311.
331 el-A'lâm, VIII, 311; Mu'cem, V, 232; Brockelmann, G, I, 294.
332 Mu'cem, V, 232.

3) el-Misbâh,
4) el-Muğrib fi Tertibi'l-Mu'rib,
5) el-İknâ bimâ Havâ Tahte'l-Kınâ.[333]

59) FEVÂİDÜ BÜRHÂNÜDDİN

Dürer'de ilk olarak I/300'de geçen bu eser, el-Muhîtü'l-Bürhânî'nin müellifi Allâme Bürhânüddin Mahmud b. Tâcüddin Ahmed (ö. 616/1219)'e aittir.[334] Dürer'in kaynakları arasındadır.

60) el-FETAVÂ'Z-ZAHÎRİYYE

Dürer'de ilk olarak I/8'de geçen bu fetvâ mecmuası, Buhârâ kadısı Zahîruddin Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el-Buhârî el-Hanefî (ö. 619/1222)'ye aittir.[335] Müellif eserinde: «En fazla ihtiyaç duyulan fetvâları ve yeni mes'elelere verilen cevapları topladığını» söyler.[336]

Allâme Bedrüddin el-Aynî (ö. 855/1451), bu fetvâ mecmuasından, mükerrer meseleleri çıkarıp, en çok ihtiyaç duyulan fetvaları seçmiş ve neticede meydana gelen esere «el-Mesâilü'l-Bedriyyetü'l-Müntehabe mine'l-Fetâvâ'z-Zahiriyye» adını vermiştir.[337] el-Aynî bu eseri hakkında: «Bu eser, Mütekaddiminin eserlerindeki meseleleri içine aldığı için, Müteahhirin âlimler buna mürâcaat etmeden edemezler,» der.[338]

el-Fetâvâ'z-Zahîriyye'nin, muteber bir fıkıh kitabı olduğu ve oldukça mühim meseleleri içine aldığı söylenir.[339]

---

333 el-A'lâm, VIII, 311; Brockelmann, G, I, 294.
334 Keşf, II, 296.
335 Keşf, II, 1226; Brockelmann, G, I, 319; S, I, 652.
336 Keşf, II, 1226.
337 Keşf, II, 1226.
338 Keşf, II, 1226.
339 el-Fevâid, s. 157.

Zahîrüddin Ebû Bekr'in Eserleri:

1) el-Fetâvâ'z-Zahîriyye,[340]
2) el-Fevâidü'z-Zahîriyye.[341]

61) FETHU'L-'AZÎZ (Şerhu'r-Râfi'î)

Dürer'de ilk olarak I/36'da geçen bu kıymetli eser, Abdülkerim b. Muhammed el-Kazvînî er-Rafiî eş-Şâfiî'ye (ö. 623/1226) aittir.[342]

Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 677/1278), el-Vecîz'in[343] oldukça kıymetli bir şerhi olan bu eser hakkında şunları söyler: «Bu, Şâfiî mezhebinde benzeri yazılmamış bir eserdir. Ben de dahil diğer ilim adamlarının bununla ilgili görüşü: Ne önce yazılmış kitaplar ve ne de sonra yazılmış eserler arasında benzerinin bulunmadığı, noktasındadır.»[344]

Kazvînî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Fethu'l-'Azîz alâ Kitâbi'l-Vecîz,[345]
2) Şerhu Müsnedi'ş-Şâfiî,[346]
3) el-Muharrer fî Fürû'ı'ş-Şâfiiyye,[347]
4) et-Tertîb ve'l-Mâlî,[348]
5) et-Tedvîn fî Ahbârı Kazvîn.[349]

---

340 Hediyye, II, 111.
341 Keşf, II, 1298; Hediyye, II, 111.
342 Şezerât, V, 109; Keşf, II, 1233, 2002; Mu'cem, VI, 3.
343 el-Vecîz, Gazzâlî'nin önemli eserlerinden biridir. Bkz. Keşf, II, 2002.
344 Şezerât, V, 109; Krş. Keşf, II, 2003.
345 Keşf, II, 1233; 2002; Mu'cem, VI, 3.
346 Keşf, II, 1683; Mu'cem, VI, 3.
347 Keşf, II, 1612.
348 Mu'cem, VI, 3.
349 Keşf, I, 382; Hediyye, I, 610.

62) MİFTÂHU'L-ULÛM

Dürer'de ilk olarak II/145'de geçen ve Arap Dili ve Edebiyatında büyük bir değeri olan bu kıymetli eser, Allâme Sirâcüddin Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî (ö. 626/1299)'ye aittir.[350]

Müellif eseri hakkında şöyle der: «Ben bu kitabıma lügat hariç, lüzumlu gördüğüm edebiyat ilimlerini aldım, onlar hakkında bilgiler verdim. Zamanımdaki bilginler, benim bu saha ile ilgili muhtasar bir eser yazmamı istediler. Bunun üzerine ben de bu eseri yazdım. Eserimi, 1) Sarf, 2) Nahv, 3) Meânî ve Beyân ilmi şeklinde üç bölüme ayırdım.»[351]

Bu eseri şerh edenlerden birkaçı:

1) Hüsâmüddin Mevlâ el-Müezzinî (742/1341 tarihinde hayatta idi).[352]

Eserin üçüncü kısmı olan meânî ve beyân bölümünü şerhedenler:

2) Allâme Kutbuddin Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih eş-Şîrâzî (ö. 710/1310),

3) Allâme Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer et-Taftâzânî (ö. 791/1381),

4) Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 816/1413),

5) Taşköprülü-Zâde Mevlâ Ahmed b. Muhammed (ö. 962/1554)[353]

---

350 Keşf, II, 1762; Mu'cemü'l-Üdebâ, VII, 306; Brockelmann, G, I, 294; S, I, 515.

351 Keşf, II, 1763.

352 Ölüm tarihi tam tespit edilememiştir. Ancak, yazdığı şerhi h. 742 tarihinde bitirdiğinden, bu tarihte hayatta olduğunu öğreniyoruz. Bkz. Keşf, II, 1763.

353 Keşf, II, 1763 vd.

Ayrıca, Bedrüddin Muhammed b. Muhamemd b. Melek ed-Dimaşkî (ö. 686/1287) bu eseri ihtisar etmiş, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdirrahman ed-Darîr el-Merrâküşî (ö. 807/1405)[354] nazma çevirmiştir.[355]

Sekkâkî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Miftâhu'l-'Ulûm,
2) Mus'hafü'z-Zühre,
3) er-Risâletü'l-Velediyye.[356]

63) ŞERHU'L-CÂMİ'I'S-SAĞÎR

İmam Muhammed'in el-Câmi'u's-Sağır adlı eserinin şerhlerinden biri olan bu eser, Ubeydullah b. İbrahim el-Mahbûbî (ö. 630/1233)'ye aittir.[357] Dürer'de ilk olarak I/81'-de geçmektedir.

64) FÜSÛLÜ'L-ÜSRÛŞENÎ (Üstürûşenî)[358]

Dürer'de ilk olarak II/202'de geçen bu eser, Hanefî fıkhının yalnız muâmelât bölümüne ait olup, Mecdüddin Ebu'l-Feth Muhammed b. Mahmûd b. Huseyn el-Hanefî

354 Merrâküşî'nin ölüm tarihi (ö. 801/1399) olarak da verilmektedir. Bkz. Brockelmann, G, II, 247; S, II, 347.

355 Keşf, II, 1763.

356 Mu'cem, XIII, 282; Brockelmann, S, I, 515, 519.

357 Hediyye, I, 649.

358 ÜSRÛŞENE, Mâverâünnehir'de büyük bir yerin adıdır. ÜSTÜRÛŞENE diye de söylenir. Fakat Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. es-Sem'ânî (ö. 562/1166), Üsrûşene kelimesinin doğru olduğunu söylemiştir. Bkz. el-Fevâid, s. 58. Mu'cemü'l-Büldân müellifi el-Hamevî (ö. 626/1229), «Her ne kadar Sem'ânî, Üsrûşene kelimesinin doğru olduğunu söylüyor ise de, Ben'im yazdığım kelime olan ÜŞRÛSENE ise, O'ranın halkından işittiğim şekildedir. En meşhûr ve marûf olanı da budur,» der. Bkz. Mu'cemü'l-Büldân, I, 245, 278.

(ö. 632/1234)'ye aittir.[359]

Müellif eserini 30 müstakil bölüm halinde tertip etmiş,[360] dâvâlarla ilgili bir çok meseleleri de eserine almıştır.[361]

Mecdüddîn Ebu'l-Feth'in eserlerinden birkaçı:

1) el-Füsûl fî Fürû'i'l-Fıkhı'l-Hanefî,
2) Câmi'u Ahkâmi's-Sığâr,[362]
3) el-Fetâvâ,
4) Kurretü'l-Ayneyn fî Islâhı'd-Dâreyn.[363]

65) CÂMİ'U AHKÂMİ'S-SIĞÂR

Dürer'de ilk olarak II/330'da geçen bu eser de **Mecdüddin Ebu'l-Feth Muhammed b. Huseyn el-Hanefî'ye (ö. 632/1234) aittir.**[364]

66) el-KUNYE (Kunyetü'l-Münye)

Dürer'de ilk olarak I/27'de geçen bu eser, **İmam Ebu'r-Recâ Necmüddin b. Mahmûd ez-Zâhidî el-Hanefî (ö. 658/1259)'ye aittir.**[365]

Mevlâ Muhammed b. Ali Birgili (Birgivî) (ö. 981/1573), bu eser hakkında şunları söyler: «Her ne kadar bu eser,

359 Keşf, II, 1266; Mu'cem, XI, 317-18; Brockelmann, G, I, 380, S, I, 653.
360 Keşf, II, 1266; el-Fevâid, s. 200.
361 el-Fevâid, s. 200.
362 Mu'cem, XI, 317-18; el-Fevâid, s. 200; Brockelmann, G, I, 380; S, I, 653.
363 Mu'cem, XI, 317-18; el-A'lâm, VII, 307; Brockelmann, G, I, 380; S, I, 653.
364 Mu'cem, XI, 317-18; el-Fevâid, s. 200; el-A'lâm, VII, 307.
365 Keşf, II, 1357; el-Fevâid, s. 213; Brockelmann, G, I, 382.

muteber olmayan kitapların başında geliyorsa da, bazı âlimler, eserlerinde bu kitabtan nakiller yapmışlardır. Bununla beraber, Kunye'deki rivâyetlerin zayıf olduğu ve sahibinin de mutezilî olduğu âlimlerce bilinmektedir.[366]

Müellif Zâhidî, kitabının önsözünde: «Bu eserini hocası Bedî'ubnu Ebî Mansur el-'Irâkî (ö. 794/1391)[367]'nin, Münyetü'l-Fukahâ adlı eserinden istifade ederek yazdığını, yazdığı bu esere «Kunyetü'l-Münye li Tetmîmi'l-Ğunye» adını verdiğini söyler.»[368] Müellif eserinde geçen kitab ve müelliflerin adlarını ilk harflerine göre sıralayıp numaralamıştır.[369]

Zâhidî'nin eserleri:

1) es-Safve fî Usûli'l-Fıkh,
2) Kitâbü'l-Ferâid,
3) el-Câmi' fi'l-Hayd,[370]
4) Şerhu Muhtasarı'l-Kudûrî (el-Müctebâ),[371]
5) Kunyetü'l-Münye,[372]
6) Fedâilü Şehri Ramadân,[373]

366 Keşf, II, 1357; el-Fevâid, s. 213

367 el-'Irâkî ile öğrencisi Zâhidî'nin ölüm tarihleri arasında çelişki vardır: Hediyye, I, 116'da hocası Irâkî için (ö. 794) h. tarihi; Öğrencisi Zâhidî için ise Hediyye II, 423'de (ö. 658) h. tarihi verilmektedir. Buna göre, öğrencisi, hocasından önce ölmüş oluyor. Ancak, el-Fevâid, s. 54 dipnotu 1'de hocası Irâkî'nin 620 h. tarihlerinde Sivas'ta ikamet ettiği, o tarihlerde sağ olduğu, kaydedilmektedir. Verilen bu tarih, gerçeğe daha yakın olsa gerektir.

368 Keşf, II, 1357.

369 Keşf, II, 1357.

370 Mu'cem, XII, 211.

371 el-A'lâm, VIII, 72; Brockelmann, G, I, 175; Krş., Keşf, II, 1592.

372 el-Fevâid, s. 213; Brockelmann, G, I, 382.

373 Mu'cem, XII, 211; Brockelmann, G, I, 382.

7) Cevâhiru'l-Fıkh,
8) el-Hâvî fî Mesâili'l-Vâkı'ât ve'l-Münye.[374]

67) ŞERHU'Z-ZÂHİDÎ (el-Müctebâ)

Dürer'de ilk olarak I/28'de «Şerhu'z-Zâhidî» adıyla geçen bu eser de yine Muhtâr b. Mahmûd ez-Zâhidî (ö. 658/1259)'ye aittir.[375] Bu eser Muhtasaru'l-Kudûrî'nin bir şerhidir, «el-Müctebâ» adıyla da bilinir.[376]

68) FÜSÛLÜ'L-'IMÂDÎ (el-Füsûlü'l-'Imâdiyye)

Dürer'de ilk olarak I/320'de geçen bu eser, yalnız hanefî fıkhı muâmelâtına dair olup, Ebu'l-Feth Abdurrahman b. Ebî Bekr 'Imadüddin el-Merğînânî (ö. 670/1271)'ye aittir.[377]

Müellif, eserini 40 müstakil bölüme ayırmıştır.[378]

Abdü'l-Hayy el-Leknevî (ö. 1304/1887), «Bu eseri okuduğunu ve O'nu, çeşitli hükümleri içinde toplayan nefis bir mecmua bulduğunu» söyler.[379]

Ayrıca, Merğînânî'nin «Füsûlü'l-İhkâm li Usûli'l-Ahkâm» adlı bir eserinin daha olduğu ve bu kitabın da «Füsûlü'l-'Imadî» adıyla anıldığı söylenir.[380]

---

374 Keşf, I, 628; II, 1357; Brockelmann, I, 382.
375 el-A'lâm, VIII, 72; Brockelmann, G, I, 175.
376 el-A'lâm, VIII, 72; Brockelmann, G, I, 175; Keşf, II, 1592, burada eserin müellifi zikredilmeden yalnız şerhin adı verilmiştir.
377 Keşf, II, 1270; el-Fevâid, s. 93, 94; Hediyye, I, 560; Mu'cem, V, 203.
378 Keşf, II, 1270.
379 el-Fevâid, s. 93, 94.
380 Bk. el-Fevâid, s. 93, 94.

Dürer'de ilk olarak II/202'de el-FÜSÛLEYN şeklinde zikredilen eser hakkında ileride 90. maddede bilgi verilecektir.

69) ŞERHU TACİ'Ş-ŞERİ'A (Nihâyetü'l-Kifâye)

Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî (ö. 593/1197)'nin meşhur eseri el-Hidâye'nin şerhlerinden biri olan bu eser, **Tâcü'ş-Şerî'a Ömer b. Sadri'ş-Şerîati'l-Evvel el-Hanefî** (ö. 672/1273'ye aittir.[381] Bu şerhin asıl adı, **«Nihâyetü'l-Kifâye fî Dirâyeti'l-Hidâye»** dir.[382]

Dürer'de **«Şerhu Tâci'ş-Şerîa»** olarak ilk defa I/9'da; «Nihâye» adıyla da ilk defa 1/21'de geçer.

70) VİKÂYETÜ'R-RİVÂYE fî MESÂİLİ'L-HİDÂYE

Dürer'de ilk olarak I/24'de geçen bu meşhûr ve muteber eser, **İmam Bürhanü'ş-Şerîa Mahmûd b. Sadri'ş-Şerîati'l-Evvel el-Hanefî** (ö. 673/1274)'ye aittir.[383]

Bu eser meşhur bir metin olduğu için, âlimler onun okunmasında, okutulmasında ve korunmasında titizlik göstermişler ve ona şerhler yazmışlardır.[384]

Şerh yazanlardan birkaçı:

1) Allâme Zeynüddin Cüneyd b. Sendel el-Hanefî (ö. ? - ?)[385]

---

381 Keşf, II, 2033; Hediyye, I, 787; Brockelmann, G, I, 376; S, I, 644.

382 Hediyye, I, 787; Mu'cem, VII, 273; Brockelmann, G, I, 376; S, I, 644.

383 Keşf, II, 2020; Hediyye, II, 406; Brockelmann, G, I, 377; S, I, 646.

384 Keşf, II, 2020.

385 Ölüm tarihi tespit edilememiştir.

2) Sadrü'ş-Şerîa Ubeydullah b. Mes'ûd el-Mahbûbî (ö. 750/1349),

3) Alâüddin Ali b. Ömer el-Esved (ö. 800/1397),

4) İbn Melek diye bilinen Mevlâ Abdüllatîf b. Abdilazîz (ö. 801/1398)[386]

71) el-İHTİYÂR li TA'LİLİ'L-MUHTÂR

Dürer'de ilk olarak I/367'de geçen bu eser, **Abdullah b. Mahmûd el-Mevsılî** (ö. 683/1284)'nin, kendi eseri olan **el-MUHTAR** isimli eserine yazdığı bir şerhdir.[387]

Müellif gençliğinde «**el-MUHTÂR li'l-FETVÂ**» isimli özlü bir eser yazmış, bunda daha çok Ebû Hanife'nin görüşlerini tercih edip, onlara yer vermiştir. Bu eser elden ele dolaşıp şöhreti yayılınca, buna bir şerh yazılmasını istemişler, **müellif el-Mevsılî de el-İHTİYAR** isimli şerhini yazmıştır. O, bu şerhinde meselelerin illetlerine işâret etmiş, daha çok ihtiyaç duyulan meselelere yer vermiştir. Bu iki eser fukahâ nezdinde bir hayli itibar görmüştür. **el-İhtiyar'ın hadislerini Hanefî Kâsım b. Kutluboğa** (ö. 879/1474) **tahriç etmiştir.**[388] «Tahrîcü Ehâdisi'l-İhtiyâr» adındaki bu eserin, **Topkapı Saray Ktp. M. 307'de ve Fatih-Millet-Feyzullah Ktp. 292, 2169/1'de kayıtlı yazma nüshaları vardır.**

72) el-GÂYETÜ'L-KUSVÂ Fİ DİRÂYETİ'L-FETVÂ

Dürer'de ilk olarak I/414'de geçen ve şâfiî fürûuna ait **olan bu eser, Kâdî Nâsırüddin b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî** (ö. 685/1286)'ye aittir.[389] Müellif bu eserini, **İmam Gazzâlî** (ö. 505/1111)'nin «**el-Vasît**» adlı eserini ihtisar ederek yazmıştır. Fakihler bu esere çok önem vermiş ve şerh-

386 Keşf, II, 2020 vd.
387 Keşf, II, 1622; el-Fevâid, s. 106; Mu'cem, VI, 147.
388 Keşf, II, 1622.
389 Keşf, II, 1192; Hediyye, I, 462-3; Mu'cem, VI, 97, 98.

ler yazmışlardır. Ayrıca Ebû Abdillah Muhammed b. ez-Zahîr (ö. ? / ?), el-Ğâye'yi nazma çevirmiş ve ona «el-kifâye» adını vermiştir.[390]

el-Ğâyetü'l-Kusvâ'ya şerh yazanlardan birkaçı:

1) Gıyasüddin Muhammed b. Muhammed el-Vâsıtî (ö. 718/1318),

2) Bedrüddin Muhammed b. Muhammed et-Tüsterî (yaklaşık olarak ö. 735/1134),

3) Abdullah b. Muhammed el-Ferğânî el-Ubeydî (ö. 743/1342),

4) Cemâlüddin Muhammed b. Muhammed el-Aksarâyî (. 771/1370.[391]

Beydâvî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Minhâcü'l-Vüsûl ilâ 'İlmi'l-Usûl,
2) Şerhu'l-Metâli' fi'l-Mantık,
3) el-Ğayetü'l-Kusvâ fî Dirâyeti'l-Fetvâ,
4) Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,
5) Şerhu Misbâhı's-Sünne (Tuhfetü'l-Ebrâr).[392]

73) ŞERHU ĞÂYETI'L-KUSVÂ

Dürer'de ilk olarak I/291'de geçen bu şerhin müellifi, yukarıda isimleri verilen şârihlerden hangisi olduğu belirtilmediğinden şerhin kime ait olduğu tespit edilememiştir. Ancak bunun buraya yazılışının sebebi el-Ğâye'nin şerhlerinden biri oluşundandır.

74) el-CELÂLİYYE

Dürer'de ilk olarak I/77'de geçen ve müellifi belirtil-

390 Keşf, II, 1192-93; Brockelman, G, I, 418, 424; S, I, 738, 753.
391 Keşf, II, 1192.
392 Bkz. Hediyye, I, 462-63; Mu'cem, VI, 97, 98.

meyen bu eser, Hidâye şerhlerinden biridir. Çünkü, Molla Hüsrev'in, «Hidâye şârihleri bunu zikrettiler, hattâ «el-Celâliyye» de şöyle dedi...» şeklinde bu esere atıf yapması, onun Hidâye şerhlerinden biri olduğunu gösterir. Zaten Hidâye'ye şerh yazanlardan biri de Celâlüddin Ömer b. Muhammed el-Habbâzî (ö. 691/1291)'dir.[393] «Celâlüddin» kelimesine nisbetle bu şerhin adı «el-Celâliyye» şeklinde meşhur olmuştur. Nitekim Köprülü-Zâde Muhammed Paşa Kütüphanesi 619, 620. numaralarda bu isimde bir eserin kayıtlı olduğu tespit edilmiştir.[394]

75) MECMA'U'L-BAHREYN

Dürer'de ilk olarak I/291'de geçen ve hanefî furûuna ait olan bu eser, İbnü's-Sâatî diye bilinen Muzafferüddin Ahmed b. Ali Sa'leb el-Bağdâdî el-Hanefî (ö. 694/1294)'ye aittir. İbnü's-Sâatî, bu eserinde «Muhtasaru'l-Kudûrî» ile «el-Manzûme» nin meselelerini toplamış, ayrıca bunlara birtakım ilâveler yaparak onu en güzel bir biçimde tertip etmiştir. Her kitabın (bölümün) sonuna da bölümle ilgili değişik ve nâdir meseleler ilâve etmiştir.[395]

Mec'ma'u'l-Bahreyn'e şerh yazanlardan birkaçı:

1) Müellifin kendisi şerhetmiştir. (ö. 694/1294),

2) Şihâbüddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhim el-Ayıntâbî (ö. 768/1366),

3) Şemsüddin b. Yûsuf el-Konevî (ö. 788/1386),

4) Abdüllatif b. Abdilaziz İbn Melek (ö. 801/1399),

5) Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1455).[396]

---

393 Keşf, II, 2033.

394 Köprülü-Zâde Muhammed Paşa Kütüphanesi Defteri, İst. ts., s. 38.

395 Keşf, II, 599, 1600.

396 Keşf, II, 1600, 1601.

76) ŞERHU'L-MECMA'

Dürer'de ilk olarak I/291'de geçen bu şerh, müellif İbnü's-Sââtî'nin adı geçen eserine yazdığı bir şerhdir,[397] ve kaynaklar arasında geçmektedir.

77) el-MÜNYE (Münyetü'l-Musallî ve Ğunyetü'l- Mübtedî)

Dürer'de ilk olarak III/35'te geçen bu eser, İmam Sedîdüddîn Muhammed b. Muhammed el-Kaşğârî (. 705/1305)'ye ait olup, hanefîler arasında tanınan ve elden ele dolaşan kaynak niteliğinde muteber bir eserdir.[398]

Münye'yi şerhedenlerden birkaçı :

1) Muhammed İbn Emîri'l-Hâcc (ö. 879/1474),
2) İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1540). Bu iki zâtın yazdığı şerhler oldukça büyük ve geniştir.[399]

Kaşğârî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Münyetü'l-Musallî ve Ğunyetü'l-Mübtedî,[400]
2) Mecma'u'l-Ğarâib ve Menba'u'l-Acâib,[401]
3) Tâcü's-Saâde,[402]
4) Tılbetü't-Talebe fî Tarîki'l-'Ilmi limen Talebehû,[403]
5) Muhtasaru Üsdü'l-Ğâbe.[404]

---

397 Bkz., Keşf, 1600.
398 Keşf, II, 1886.
399 Bkz. Keşf, II, 1886.
400 Keşf, II, 1886; Mu'cem, II, 249.
401 Keşf, II, 2603; el-A'lâm, VII, 261; Mu'cem, II, 249.
401 Keşf, II, 2603; el-A'lâm, VII, 261; Mu'cem, II, 249.
402 İsmail Paşa, İdâhu'l-Meknûn I, 210.
403 Idâhu'l-Meknûn, II, 86; Mu'cem, II, 249.
404 Mu'cem, II, 249.

78) KENZÜ'D-DEKÂİK

Dürer'de ilk olarak I/52'de geçen ve hanefî fürûuna dair olan bu muteber metin, Hafızüddin en-Nesefî diye bilinen İmam Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. (ö. 710/1310)'ye aittir.[405] Bu eser hanefî fıkhında oldukça muteber ve meşhur bir kaynaktır.[406] Nesefî, bu eserinde vukûu her zaman mümkün olan olayların cevaplarını ve ortaya çıkabilecek yeni hadiselere verilecek fetvâları, kendi eseri olan[407] el-Vâfî'den istifade ederek yazmıştır.[408]

Eserinde şöyle bir metot takip etmiştir:

H (ha) harfini Ebû Hanife'ye,
S (sin) » Ebû Yûsuf'a,
M (mim) » İmam Muhammed'e,
Z (ze) » İmam Züfer'e,
F (fe) » İmam Şâfiî'ye,
K (kef) » İmam Malik'e,
V (vav) » Hanefî fakihlerine (genel olarak),
T (tı) » de mutlak olarak söylenen şahıslara işâret için koymuştur.[409]

Fukahâ bu metine çok önem vermiş ve birçok şerhler yazmışlardır.[410]

Kenz'e şerh yazanlardan birkaçı:

1) Fahrüddin Ebû Muhammed Osman b. Ali ez-Zeyle'î (ö. 743/1342), Şerhin adı «Tebyînü'l-Hakâik Şerhu

405 Keşf, II, 1515; el-Fevâid, s. 102; Brockelmann, G, II, 196; S, II, 265
406 el-Fevâid, s. 102.
407 Bkz. Keşf, II, 1997.
408 Keşf, II, 1515.
409 Keşf, II, 1515.
410 Keşf, II, 1515.

Kenzi'd Dekâik» tir.

2) Kâdî Bedrüddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451). Şerhin adı «Remzü'l-Hakâik» tir.

3) Muhammed Efendi b. Mustafa el-Hâmidî Kırk Emîr (Emre) el-Hanefî (ö. 860/1456).

4) Allâme Zeynelâbidin İbn Nüceym el-Mısrî (ö. 970/1562). Şerhin adı «el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik» tir.

5) Mevlânâ Sirâcüddin Ömer İbn Nüceym (ö. 1005/1596). Şerhin adı «en-Nehru'l-Fâik bi Şerhi Kenzi'd-Dekâik» tir.[411]

Nesefî'nin eserlerinden birkaçı:

1) 'Umdetü'l-Akâid,
2) el-İ'timâd (Şerhu'l-'Umde),
3) Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl,
4) Menâru'l-Envâr,
5) Kenzü'd-Dekâik,
6) el-Kâfî fî Şerhi'l-Vâfî,[412]
7) el-Vâfî,
8) Keşfu'l-Esrâr,
9) el-Mustasfâ,[413]
10) el-Musaffâ,[414]
11) el-Kunye fi'l-Fıkh,
12) Mi'yârü'n-Nazar,
13) el-Leâli'l-Fâhira fi Ulûmi'l-Âhira,
14) Fedâilu'l-A'mâl.[415]

---

411 Keşf, II, 1515, 1516.
412 Mu'cem, VI, 32; Brockelmann, G, I, 196; S, I, 263 vd.
413 el-Fevâid, s. 102; rockelmann, G, I, 196.
414 el-Fevâid, s. 102; rockelmann, S, II, 268.
415 Brockelmann S, I, 196.

79) el-KÂFÎ (Şerhu'l-Vâfî)

Dürer'de ilk olarak I/24'te geçen bu eser -kanâatimize göre- 16. maddede hakkında bilgi verilen Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) el-Kâfî adlı eseri olmayıp, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. 710/1310)'nin el-Kâfî adlı eseri olsa gerektir. Çünkü, Molla Hüsrev'in verilen sayfadaki «... es-Esrâr isimli eserden naklen verilen el-Kâfî'deki görüş te böyledir...» sözü bu kanâatı desteklemektedir. Bu cümlede geçen el-Kâfî adlı eser Hâkim eş-Şehîd'in kabul edilecek olursa, hicrî 334 tarihinde vefat eden birinin, Debûsî gibi hicrî 431 tarihinde vefat eden bir müellifin eseri olan el-Esrâr'dan nakil yapmış olacaktır ki, bunun aklen mümkün olmayacağı ortadadır. O halde burada (Dürer I/24) kaynak olarak istifade edilen el-Kâfî isimli eser, Nesefî'nin kendi eseri el-Vâfî'ye yazdığı bir şerh olduğu kesinlik kazanmaktadır.

Nesefî en-Nâfî adlı eserini bitirince bunu bilahare şerh etmiş, bu şerhe el-Kâfî adını vermiştir. Nesefî'nin bu bir bakıma Hidâye'nin şerhi mesabesindedir.[416]

80) el-MUSTASFÂ

Dürer'de ilk olarak I/20'de geçen bu eser, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesefî (ö. 537/1142)'nin «Manzûmetü'n-Nesefî fi'l-Hilâf» adlı eserine; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (ö. 710/1310) tarafından yazılan önemli bir şerhtir.[417]

Nesefî bu şerhine «el-Mustasfâ» adını vermiş, daha sonra ihtisar ederek «el-Musaffâ» adlı muhtasarını meydana getirmiştir.[418]

---

416 Keşf, II, 1997; el-Fevâid, s. 102.
417 Keşf, II, 1867; el-Fevâid, s. 102; Brockelmann, G, I, 196.
418 Keşf, II, 1867.

81) ĞAYETU'L-BEYÂN (ĞAYETÜ'S-SERÛCÎ)

Dürer'de ilk olarak I/20'de geçen ve Hidâye şerhlerinden biri olan bu eser, Şeyhulislâm Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhim es-Serûcî (ö. 710/1310)'ye aittir, şerhini tamamlayamamıştır.[419]

82) en-NİHÂYE

Dürer'de ilk olarak I/21'de geçen ve Huseyn b. Ali es-Sığnâkî (ö. 710/1310)'ye ait olan bu eser, Hidâye şerhlerinden biridir.[420]

83) el-MÜBTEĞA fî fürû'i'l-hanefiyye

Dürer'de ilk olarak I/19'da geçen ve hanefî fürûuna ait olan bu eser, İsâ b. Muhammed el-Kırşehrî (ö. 734/1333 civarında)'ye aittir.[421]

Bu eser, ibâdet, siyer (devletler hukuku), kesb (kazanç), kerâhet (mekrûh olan şeyler), yeminler, av, icâre (ücretle ilgili hükümler), alış-veriş, nikâh, talak ve benzeri konuları içine alır. Müellif her bölümün sonunu, Sahîhayn (Buhârî-Müslim) ile diğer hadis kitaplarından -rumuz kullanarak- rivâyet ettiği hadislerle bitirir.[422]

84) TEBYÎNÜ'L-HAKÂİK

Dürer'de ilk olarak I/11'de geçen «Zeylaî» adı, Kenzü'd-Dekâik'ın şerhlerinden Tebyînü'l-Hakâik sahibi Ebû

419 Keşf, II, 2033; Tâcü't-Terâcim, s. 11; Mu'cem, İ, 140.
420 Keşf, II, 2032; el-A'lâm, II, 269.
421 Keşf, II, 1579-80; Mu'cem, VIII, 31; Hediyye, I, 809. Karaşehri'nin, Kırşehri şeklinde okunması daha doğrudur. Bkz. Hediyye, I, 809.
422 Keşf, II, 1580.

Muhammed Osman b. Ali ez-Zeyle'î (ö. 743/1342)'dir.[423] Bunun Tebyîn sahibi Zeyle'î olduğu, iktibas edilen cümlelerin yerinde (Tebyin'de) görülmesi ile etspit edilmiştir. Böylece bu eser, Dürer'in kaynaklarından biri olduğu ortaya çıkmış oluyor. İbn Nüceym'in Kenz şerhi el-Bahru'r-Râik'de geçen «eş-Şârih» den maksat, bu Zeyle'î'dir.[424]

Zeyle'î'nin eserlerinden birkaçı:

1) Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik,
2) Şerhu'l-Câmi'ı'l-Kebîr li'ş-Şeybânî,
3) Şerhu'l-Muhtâr,
4) Bereketü'l-Kelâm alâ Ehâdisi'l-Ahkâm.[425]

85) el-KEŞF ala'l-KEŞŞÂF

Dürer'de ilk olarak II/164'te geçen ve Zemahşerî'nin Tefsîri Keşşâf'ın hâşiyelerinden biri olan bu eser, Ebû Hafs Ömer b. Abdirrahman el-Kazvînî el-Fârisî (ö. 745/1344)'ye aittir.[426]

86) TENKÎHU'L-USÛL

Dürer'de ilk olarak II/269'da geçen ve usûl-u fıkha ait olan bu eser, Allâme Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ûd el-Mahbûbî el-Buhârî el-Hanefî (ö. 747/1346)'ye aittir.[427] Usûl sahasında meşhur olan bu eserin kolay bir ibaresi ve akıcı bir üslûbu vardır. Müellif eserine usûlü fıkhın tarifiyle başlamıştır. Eserini iki bölüm halinde tertip etmiş; birinci bölümde, Kitap, Sünnet, icma' ve kıyastan, ikinci bölüm-

423 Keşf, II, 1515; Mu'cem, VI, 263.
424 el-Fevâid, s. 115.
425 Mu'cem, VI, 263.
426 Keşf, II, 1480; Hediyye, I, 789.
427 Keşf, I, 496; Hediyye, I, 649.

de de diğer usûl konularından bahsetmiştir.[428]

Sadrüşşerîa'nın eserlerinden birkaçı:

1) Ta'dîlü'l-Ulûm,
2) Tenkîhu'l-Usûl,
3) Şerhu Vikâyeti'r-Rivâye,
4) et-Tavdîh fî Halli Ğavâmidi't-Tenkîh,[429]
5) Şerhu Ta'dili'l-Ulûm,
6) en-Nikâye fî Muhtasarı'l-Vikâye.[430]

87) et-TAVDÎH fî HALLİ ĞAVÂMİDİ'T- TENKÎH

Dürer'de ilk olarak I/361'de geçen ve **Tenkîh**'in şerhi olan bu eser de yine **Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ûd el-Mahbûbî (ö. 747/1346)**'ye aittir.[431] Müellifin ifadesine göre, **Tenkîhu'l-Usûl**'ü yazıp bitirdiği zaman yakın arkadaşları bu eserin nüshalarının çoğaltılıp yayılmasında büyük çaba harcamışlardır.[432]

Müellif eseri **Tenkîh**'ın bazı yerlerini değiştirip, yeni şeyler ilâve ederek, güzel bir şerh yazmıştır. Şerh'e «**et-Tavdîh fî Halli Ğavâmidi't-Tenkîh**» adını vermiştir.[433] Gâyet özlü olan bu şerhe ilk olarak allâme **Sa'düddin Mes'ûd Ömer et-Taftâzânî eş-Şâfiî (ö. 792/1389) şerh yazmıştır.**[434]

88) ŞERHU'L-VİKÂYE

Dürer'de ilk olarak II/269'da geçen ve **Vikâye** şerhle-

428 Keşf, I, 496.
429 Hediyye, I, 649; Mu'cem, VI, 246.
430 Hediyye, I, 649.
431 Keşf, I, 496.
432 Keşf, I, 496.
433 Keşf, I, 496.
434 Keşf, I, 496.

rinin en meşhuru olan bu şerh, İmam Sadruşşerîa es-Sânî 'Ubeydullah b. Mes'ûd el-Mahmûbî (ö. 747/1346)'ye aittir.[435] Bu şerh, «Şerhu Sadrişşerîa» şeklinde müellifinin lakabıyla söylenecek kadar meşhûr olan muteber bir eserdir.[436]

89) UYÛNU'L-MEZÂHİBİ'L-ERBE'A

Dürer'de ilk olarak I/21'de geçen bu eser, dört mezhebin fıkhı ile ilgili olup[437] mukayeseli bir fıkıh kaynağı durumundadır. Eser, Kıvâmüddin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Kâkî el-Hanefî (ö. 749/1348)'ye aittir.[438]

Bu eserin iki ayrı nüshasından bahsedilir. Müellif, nüshanın birini zamanın sultanı Hacı Muhammed b. el-Melik el-Muzaffer'e takdim etmiş ve bu nüshanın adına «Uyûnu'l-Mezâhibi'l-Muzafferî» demiş,[439] hicrî 752 senesinde istinsah edilen ikinci nüshayı ise, sultan Muzaffer'in yerine geçen sultan Şa'ban b. Muhammed el-Melik el-Kâmil'e takdim etmiş, bunun adına da «Uyûnu'l-Mezâhibi'l-Kâmilî» ismini vermiştir.[440]

Müellif bu iki nüsha arasında hiç bir fark olmadığını söyler. Fark ancak kitabın adında olup, bu değişiklik tabîî olarak sultanların değişmesinden ve onlara nisbet edilmesinden meydana gelmektedir.[441]

el-Kâkî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Bünyânü'l-Vüsûl fî Şerhi'l-Usûl li'l-Pezdevî,

435 Keşf, II, 2021.
436 Keşf, II, 2021.
437 Keşf, II, 1187.
438 Keşf, II, 1187; el-Fevâid, s. 186.
439 Keşf, II, 1187.
440 Keşf, II, 1187; el-A'lâm, VII, 265.
441 Keşf, II, 1187.

2) Câmi'u'l-Esrâr fî Şerhi'l-Menâr,
3) el-Ğâye fî Şerhi'l-Hidâye,
4) Mi'râcü'd-Dirâye fî Şerhi'l-Hidâye,
5) 'Uyûnu'l-Mezâhib ('l-Mezheb) fî Fürû'ı'l-Hanefiy-

ye.[442] (Bu eserin, üzerinde durduğumuz «**Uyûnu'l-Mezâhi-bi'l-Erbe'a**» adlı eser olma ihtimali kuvvetlidir.

90) Mİ'RÂCÜ'D-DİRÂYE

Dürer'de ilk olarak I/8'de geçen bu eser de -yukarıda belirtildiği gibi- Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Kâkî (ö. 749/1348)'ye ait olup, «Hidâye» şerhlerinden biridir. Şârih eserinde, müctehid dört büyük İmamın; sahîh, esah ve muhtâr (seçilen) görüşleri ile, eski ve yeni ictihadlarından ve delilleri değerlendirme metodlarından bahsetmiştir.[443]

91) es-SEYFU'L-MESLÛL alâ MEN SEBBE'R- RASÛL

Dürer'de ilk olarak I/300'de geçen bu eser, Takıyüddin Ali b. Abdi'l-Kâfî es-Sübkî (ö. 756/1355)'ye aittir.[444] Müellif eserini dört bölüm halinde düzenlemiştir:

1. Bölüm, müslümanlardan söğenlerin hükmü,
2. » , gayr-i müslimlerden söğenlerin hükmü,
3. » , söğmenin mahiyeti ve
4. » , Hazret-i Peygamber'in şerefi hakkındadır.[445]

---

442 Hediyye, II, 55; Krş., el-A'lâm, VII, 265; Brockelmann, G, II, 198, S, II, 268.
443 Keşf, II, 2033; Hediyye, II, 155.
444 Keşf, II, 1018; el-A'lâm, V, 116.
445 Keşf, II, 1018.

es-Sübkî'nin birkaç eseri :

1) ed-Dürrü'n-Nâzım fi't-Tefsîr,
2) Muhtasaru Tabakâtı'l-Fukahâ,
3) es-Seyfü's-Sakîl,
b) el-Mesâilü'l-Halebiyye,
5) es-Seyfü'l-Meslûl alâ Men Sebbe'r-Rasûl.[446]

92) el-YENABÎ'

Dürer'de ilk olarak I/21'de geçen ve Muhtasaru'l-Kudûrî'nin şerhlerinden biri olan bu eser, Ebû Abdillah Mahmûd b. Ramazan er-Rûmî (ö. 616/1219 senesinde hayatta)'ye aittir.[447]

Bu eserin, Muhammed b. Abdillah eş-Şiblî el-Kâdî Bedrüddin et-Tarablusî (ö. 769/1369)'ye ait olduğu da söylenir.[448]

93) el-'INÂYE

Dürer'de ilk olarak I/142'de geçen ve Hidâye şerhlerinden biri olan bu şerh, Ekmelüddin Muhammed b. Muhemmed b. Mahmud el-Bâbertî[449] el-Hanefî er-Rûmî (ö. 786/1384)'ye aittir.[450] Şerhinde Hidâye'nin metnini, Kıvâmüddin Muhammed b. Muhammed'den rivâyet etmiştir. Bu şerh

446 el-A'lâm, V, 116.
447 Keşf, II, 1632; Tâcütterâcim, s. 63; el-Fevâid, s. 208; Hediyye, II, 164, 405.
448 Bkz. Tûcterâcim, s. 63; Hediyye, II, 164.
449 Bâbert, Bağdat civarında bulunan kasabalardan biri olduğu söylenir ise de bunun, daha önce Erzurum'un, daha sonra da Gümüşhâne'nin kazalarından biri olan BAYBURT olduğu gerçeğe daha yakındır. Buna göre, el-Bâbertî, el-Bayburdî demektir. Bkz., Hediyye, II, 171; el-A'lâm, VII, 271.
450 Keşf, II, 2035; el-A'lâm, VII, 271; Mu'cem, XI, 298.

Anadolu'da oldukça tanınmış, muteber bir eserdir.[451]

Bâbertî'nin eserlerinden birkaçı:

1) el-'Inâye fî Şerhi'l-Hidâye,
2) Şerhu Meşârikı'l-Envâr,
3) Hâşiye ala'l-Keşşâf,[452]
4) Şerhu Telhîsı'l-Câmi'ı'l-Kebîr,
5) Şerhu'l-Menâr,[453]
6) Şerhu Vasıyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe.[454]

94) ŞERHU'L-KEŞŞÂF

Dürer'de ilk olarak I/60'da geçen bu şerh, Mes'ûd b. Ömer b. Abdillah Sa'düddin et-Taftâzânî (ö. 791/1389)'-ye aittir.[455]

Müellifin bu eseri, Keşşâf'ın inceliklerini gerçeğe en yakın bir tarzda açıklayıp, âyet ve sûrelerin arasındaki insicamı gâyet güzel bir şekilde ortaya koyduğundan, oldukça kıymetli ve benzeri bulunmayan bir eserdir.[456] Ne yazık ki, fırsatı kaçırmış ve ömrünün sonunda ancak bunu yapabilmiş, fakat tamamlayamadan vefat etmiştir. Eser oldukça muteberdir.[457]

Taftâzânî'nin eserlerinden birkaçı:

1) Şerhu Telhî'l-Miftâh,
2) Şerhu'l-Keşşâf (Hâşiye ala'l-Keşşâf),

---

451 Keşf, II, 2035.
452 el-Fevâid, s. 195-96; Hediyye, II, 171; el-A'lâm, VII, 271.
453 el-Fevâid, s. 195-96; Hediyye, II, 171.
454 Hediyye, II, 171; el-A'lâm, VII, 271.
455 Keşf, II, 1478-79; Brockelmann, G, II, 216; S, II, 304.
456 Keşf, II, 1479.
457 Keşf, II, 1479.

3) et-Tehzîb fi'l-Mantık,
4) el-Mekasıd fî İlmi'l-Kelâm,[458]
5) el-Fetâvâ'l-Hanefiyye,[459]
6) Hakâiku't-Tenkîh,[460]
7) Şerhu Hadîsi'l-Erba'ın,
8) Şerhu Akâidi'n-Nesefiyye,
9) el-Mutavvel fi'l-Meânî ve'l-Beyân,
10) Miftâhu'l-Fıkh.[461]

95) el-FUSÛLEYN (CÂMİ'U'L- FUSÛLEYN)

Dürer'de ilk olarak II/202'de «el-Fusûleyn» şeklinde geçen bu eser, İbn Kâdî Simavna lakabıyla meşhur olan Bedrüddin Mahmûd b. İsrâil el-Hanefî (ö. 823/1420)'ye aittir.[462]

Özellikle muâmelât konularını içine alan bu eser, hâkim ve müftülerin ellerinden düşürmedikleri bir kaynaktır. Müellifin ifadesine göre o, eserini Mahmûd b. Huseyn'in (ö. 632/1234) «Füsûl»ü ile Abdurrahman b. Ebî Bekr 'Imâdüddin'in (ö. 670/1271) «Füsûl» adlı eserlerini birleştirerek yazmış, ayrıca daha başka bilgiler de ilâve ederek genişletmiştir. Müellif adı geçen iki eserin hemen bütün konularını ve meselelerini kitabına almış, yalnız 'Imâdüddin'in Füsûl'ündeki Ferâiz bölümünü almamıştır. Sebebi de, Ferâiz alanında Sirâcüddin Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin (ö. 600/1203 civarında) «Ferâldü's-Secâvendî (veya el-Ferâidü's-Sirâciyye)[463] adlı makbul ve muteber bir eserinin mevcut olmasıdır.

458 Şezerât, VI, 320; Hediyye, II, 430; Mu'cem, XII, 228.
459 Şezerât, VI, 320; Keşf, II, 1222; Hediyye, II, 430.
460 Hediyye, II, 430; Mu'cem, XII, 228.
461 Hediyye, II, 430.
462 Keşf, I, 566.
463 Bkz. Keşf, II, 1247.

İbn Kâdî Simavna adı geçen Füsûllerin ibarelerini daha özlü hale getirerek eserine almış ve ayrıca el-Kâfî,[464] el-Hulâsa[465] ve kendi eseri «Letâifu'l- İşârât» gibi kaynaklardan istifade etmiş ve bir takım incelikleri de kaydederek eserini genişletmiştir. Eseri kırk fasıl halinde düzenleyen müellif; fukahâya bir takım sorular yöneltmiş ve itirazda bulunmuştur. «Müştemilü'l-Ahkâm» sahibi[467] **Fahruddin er-Rûmî (ö. 864/1459), Süleyman b. Ali el-Karamânî (ö. 924/1518) ve İbn Nüceym** (ö. 960/1552) gibi bazı fakihler, O'nun bu soru ve itirazlarına cevaplar vermişlerdir. **Nişancı-Zâde lakabıyla bilinen Mevlâ Muhammed b. Ahmed** (ö. 1031/1621), **Câmi'u'l-Füsûleyn** üzerinde çok önemli bir düzenleme yapmış, yani konularını etrtip etmiş, bazı meseleleri çıkarıp yenilerini ilâve etmiş, müphem yerlerini izah etmiş, mevcut tenâkuzları gidermeye çalışmıştır. Eserin **küfürle ilgili bölümünü** -meselelerinin azlığından- yeterli bulmadığı için, daha önce Ehl-i Sünnet akâidine ek olarak yazdığı güzel bir risâle ile değiştirip, bunu kitabın sonuna koymuştur. Risâle, bir mukaddime (önsöz), on bab ve bir hâtime (netice) den oluşmaktadır. Nişancı-Zâde düzenlediği bu esere «**Nûru'l-'Ayn fî Islâhı Câmi'ı'l-Füsûleyn**» adını vermiştir.[468]

96) el-BEZZÂZİYYE Fİ'L-FETÂVÂ (el-FETÂVÂ'L-BEZZÂZİYYE)

Dürer'de ilk olarak I/300'de geçen ve bir eftvâ mec-

464 Bu eser, **Hâkim eş-Şehîd** (ö. 334/945)'e aittir. Bkz. Keşf, II, 1378.

465 Bu eser, **Tâhir b. Ahmed el-Buhârî** (ö. 542/1147)'ye aittir. Bkz. Keşf, I, 718.

466 Bkz. Keşf, II, 1551.

467 Bkz. Keşf, II, 1692.

468 Keşf, I, 566-67 (özetle).

muası olan bu eser, İbnu'l-Bezâz diye bilinen İmam Hâfızüddin Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Hanefî (ö. 827/1423)'ye aittir.[469]

Müellif, eserini çeşitli fıkıh kitablarından istifade ederek fetvâya konu teşkil eden meseleleri toplamış ve buna «el-Câmi'u'l-Vecîz» adını vermiştir.

Şeyhulislâm Ebu's-Suûd Muhammed b. Muhammed el-Imâdî (ö. 982/1574)'ye:

— Niçin önemli meseleleri içine alan bir kitap telif etmiyorsunuz? diye sorulunca, O:

— Ben, Bezzâziyye gibi, lüzumlu ve önemli meseleleri içine alan değerli bir eser mevcut oldukça, kitap yazmaktan haya ederim, demiştir.[470]

İbnu'l-Bezzâz el-Kerderî'nin birkaç eseri:

1) el-Câmi'u'l-Vecîz (el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye),
2) Şerhu Muhtasarı'l-Kudûrî,
3) Menâkıbu'l-İmam Ebî Hanîfe.[471]

97) el-MUDMARÂT (CÂMİ'U'L-MUDMARÂT ve'l-MÜŞKİLÂT

Dürer'de ilk olarak I/328'de geçen ve Muhtasaru'l-Kudûrî'nin şerhlerinden biri olan bu eser, Türklerin Nebîre-i Ömer Bezzâr diye tanıdıkları Yusûf b. Ömer b. Yûsuf es-Sûfî el-Kâdûrî (ö. 832/1429)'ye aittir.[472]

Şârih bu şerhinde bazı rumuzlar kullanmış:

M (mim) harfi ile Mahmûd b. Ramazan er-Rûmî (ö.

469 Keşf, I, 242; el-Fevâid, s. 187; Hediyye, II, 185.
470 Keşf, I, 242.
471 Hediyye, II, 185.
472 Keşf, II, 1632-33; el-Fevâid, s. 230; Brockelmann, G, I, 175; S, I, 296.

616/1219) senesinde hayatta)'nin Muhtasaru'l-Kudûrî şerhi «el-Yenâbi'» adlı eseri[473] ile; Ahmed b. Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142)'nin «el-Menâfi'»[474] isimli eserinden alınan bilgilere,

E (hemze) harfi ile İbrâhim b. Ali et-Tarsûsî (ö. 758/1356)'nin «Enfa'u'l-Vesâil» adlı eserinden alınan bilgilere,

H (he) harfi ile Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî (ö. 593/1197)'nin «el-Hidâye»[475] adlı eserinden alınan bilgilere,

B (be) harfi ile Nâsır b. Abdisseyyid el-Mutarrızî (ö. 610/1213)'nin «el-Muğrib»[476] adlı lügatından alınan bilgilere, işaret etmiştir.

Müellif eserinde fetvâ ile ilgili teknik terimler, fıkhın üstünlüğü, fukahâ, Ehl-i Sünnet, fetvâ vermeye ehil olan-olmayan, müftî ve müsteftînin uyması gereken şartlar, müctehidin başkasını taklit edip edemiyeceği... gibi konularda bilgi vermiştir.

98) el-USÛL (MİRÂTÜ'L-USÛL)

Dürer'de ilk olarak I/50'de geçen bu eser, kaynakla-

473 Bkz. Keşf, II, 1632.
474 Bkz. Keşf, 1922.
475 Bkz. Keşf, II, 2031-32.
476 Bkz. Keşf, II, 1747.
477 Keşf, II, 1633.

rından bahsettiğimiz Dürer'in sahibi Molla Hüsrev (ö. 885/1480)'in, Usûlü fıkha dair yazdığı «Mirkâtü'l-Vüsûl» adlı eserine kendisi tarafından yazılan bir şerhtir. Bu eser, kendinden önceki âlimlerin görüşlerini de içine alan güzel bir şerhtir.[478]

99) HÂŞİYETÜ'T-TELVÎH

Dürer'de ilk olarak I/370'te geçen bu eser, Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480), Sa'düddin et-Taftâzânî'nin (ö. 791/1389) «et-Telvîh» adlı eserine yazdığı bir hâşiyedir. «et-Telvîh» ise, Taftâzânî'nin, Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ud (ö. 747/1346)'un usûlü fıkha dair olan TENKÎH ile şerhi TAVDÎH adlı eserlerine yazdığı bir hâşiyedir.[479]

100) el-KÂ'IDİYYE (el-FETÂVÂ'L-KÂ'IDİYYE)

Dürer'de ilk olarak II/33'de geçen bu fetvâ mecmuası, İmam Şemsüddin Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. Ebî Recâ el-Kâ'ıdî el-Hocendî (? - ?)'ye[480] aittir.[481]

Bu eserin, Esad Efendi Kütüphanesi 1093 numarada kayıtlı bir Arapça yazma nüshasının olduğu tespit edildi.[482]

Adı geçen eserin müellifinin ölüm tarihi tespit edilemediği için en sona yazılmıştır.

---

478 Keşf, II, 1657.
479 Keşf, I, 496-97.
480 Ölüm tarihi tespit edilememiştir.
481 Keşf, II, 1228.
482 Esad Efendi Kütüphanesi Defteri, s. 65.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜELLİFLERİ TAM TESPİT EDİLEMİYEN KAYNAKLAR

1) el-CÂMİ'U'S-SAĞÎR

Dürer'de ilk olarak I/295'te geçen ve Ahmed b. Muhammed Ömer el-Attâbî (ö. 586/1190)'ye nisbet edilen bu isimde bir eser elimizdeki kaynaklarda tespit edilemedi. Ancak bu şahsın, İmam Muhammed'in (ö. 189/804) el-Câmi'u's-Sağîr adlı eserine yazdığı bir şerhi vardır.[1]

2) ŞERHU'S-SİYER

Dürer'de ilk olarak I/324'te geçen ve Hâherzâde diye bilinen Muhammed b. el-Huseyn el-Buhârî (ö. 483/1090)'ye nisbet edilen bu isimde bir eser elimizdeki kaynaklarda tespit edilememiştir.

3) en-NEVÂDİR

Dürer'de ilk olarak I/325'te geçen bu eserin kime ait olduğu belirtilmediğinden, müellifi tespit edilememiştir. Ancak, eserin müellifsiz yani mutlak zikredilmesi bunun İmam Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî (ö. 189/804)'ye ait olduğunu akla getirebilir. Eserin geçtiği sayfadaki satırların manaları düşünülecek olursa, bu eserin O'na ait olabileceği ka-

1 Bkz. Keşf, I, 563; Tacütteracim, s. 9; el-Fevâid, s. 36; Hediyye, I, 87.

naati daha da kuvvet kazanır. Nitekim İmam Muhammed'in, talebesi İbn Rüstem'in (ö. ? / ?) rivâyet ettiği «Nevâdir» adlı bir kitabı vardır.[2]

4) ŞERHU'L-HÂVÎ

Dürer'de ilk olarak I/414'te geçen bu eserin, şâfiîlerle ilgili olduğu, Molla Hüsrev'in ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ancak bu eserin, şâfiî fakihlerince yazılan «el-Hâvî» isimli eserlerden[3] hangisinin şerhi ve kime ait olduğu belirtilmediğinden müellifi tespit edilememiştir.

2 Muhammed Yusuf Mûsa, el-Fıkhu'l-İslâmî, Mısır 1954, s. 136; Krş. Keşf, II, 1980.
3 Bkz. Keşf, I, 625-628.

BİBLİYOGRAFYA

ALTUNSU, Dr. Abdülkâdir,
Osmanlı Şeyhulislamları, (Ankara, 1972).

AYNÎ, Bedrüddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, (ö. 855/1451),
'Umdetü'l-Kârî, I-XXV (Beyrut-Lübnan, ts.)

BİLMEN, Ömer Nasûhî,
Tefsir Tarihi, I-II (Ankara, 1955-1960)

BROCKELMANN, **C. Geschiste der Arabischen Litteratur (GAL-G)**, I-II
(Leiden, 1938-1949), **Supplementband, (S)**, I-III (Leiden, 1937-1942)

DANIŞMAN, Zuhûrî,
Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I-XIV (İstanbul, 1965-1970)

ES'AD **Efendi Kütüphanesi Defteri**, (İstanbul, ts.)

HAMEVÎ, Şihâbüddin Yâkût b. Abdullah,
Mu'cemü'l-Üdebâ ev Tabakâtü'l-Üdebâ (İrşâdü'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb, I-VII (Mısır, 1923-1930)
Kitâbü Mu'cemi'l-Büldân, I-VI (Tahran, 1965)

HAMMER, J. Von,
Devlet-i Osmâniye Tarihi (Mütercim: Muhammed Atâ), I-IX (İstanbul, 1329-1335 h.)

el-HATÎB el-BAĞDADÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali,
Tarihu Bağdat, I-XIV, ts. Beyrût.
rût.

İBNU HALLİKÂN, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zaman**, I-V (Kahire, 1367 h./1948 m.)

İBNU'L-'IMAD, Ebu'l-Felâh Abdü'l-Hayy, (1089/1678)
Sezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb, I-VIII (Beyrut ts.)

İBNU KUTLUBUĞA, Ebu'l-Adl Zeynüddin Kâsım (ö. 879/1474),
Tâcü't-Terâcim fî Tabakâti'l-Hanefiyye, (Bağdad, 1962)

İBNU'N-NEDİM,
el-Fihrist, (Leibzig, 1872)

İBNÜ NÜCEYM, Zeynüddin, (ö. 970/1563)
el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik I-VII (Mısır, 1333 h.)

İLMİYYE SALNAMESİ, Mâtbaa-i Âmire İstanbul, 1334

'IMADÜDDİN EBİ'L-FİDÂ, İsmâil b. Ömer İbn Kesîr el-Kureşî,
el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Târih, I-XIV (1358)

İSMAİL PAŞA, İbnu Muhammed Emin b. Mîr Salim,
İdâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'i'l-Kütüb ve'l-Fünûn, I-II (İstanbul, 1971-1972) - **Hediyyetü'l-Ârifîn Es-mâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn**, I-II (İstanbul, 1951-1955)

KÂDÎHÂN, Hasen b. Mansur el-Özcendî, (ö. 592/1195)
Fetâvâ Kâdîhân, I-III (Mısır, 1310 h. Fetâvâ-yı Hindiyye ile birlikte)

KARATAY, Fehmi Ethem - Beşer, O.,
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu, I-IV (İstanbul, 1962-1969)

KÂSÂNÎ, Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Alâüddin, (ö. 587/1191)
Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi'ş-Şerâi', I-VII (Beyrut, 1974)

KÂTİP ÇELEBİ, Hacı Halîfe,
Keşfu'z-Zunun an Esâmi'l-Kütüp ve'l-Fünûn, I-II (İstanbul, 1971)

KEHHÂLE, Ömer Rıza,
Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, I-XV (Dimeşk, 1957-1961)

KESKİOĞLU, Osman,
Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku (Ankara, trh.)

KÖPRÜLÜZADE **Muhammed Paşa Kütüphanesi Defteri** (İstanbul, ts.)

LEKNEVİ, Ebu'l-Hasenât Muhammed b. el-Hayy (ö. 1304/1887),
el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye, (Beyrut, ts.)

MECDİ EFENDİ, Edirneli
Şekâik-ı Nûmaniye Tercemesi, I-II (İstanbul, 1269 h.)

MEYDAN LAROUSSE **Büyük Lügat ve Ansiklopedi**, I-XII (İst. 1969-1973)

NAİM, Ahmed,
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, I-III (Ankara 1957)

NEVEVÎ, Muhyiddin Ebû Zekeriya (ö. 676/1277),
Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî, I-XVIII 1349 h.

ÖZEK, Ali,
Hadîs Ricâli (İstanbul, 1967)

RESİMLİ Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi
Hey'et tarafından hazırlanmıştır. I-IV (İstanbul, 1957-1960)

SÂMİ, Şemseddin,
Kâmûsu'l-A'lâm, I-VI, (İstanbul, 1306-1316) h.
Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS) I-V Leiden, 1967-1974)

ŞELEBİ, Ahmed b. Yûnus,
Hâşiye alâ Tebyîni'l-Hakâik, (Bulak, 1313, Tebyînu'l-Hakâik birlikte)

TAHİR, Bursalı Muhammed,
Osmanlı Müellifleri, I-III (Matbaa-i Âmire, İst. 1333-1342)

ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl,
Fâtih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, (İstanbul-1946)

YENİ CAMİ Kütüphanesi Defteri (İstanbul, trh.)

YÛSUF, İlyan Serkis,
Mu'cemü'l-Matbuâti'l-'Arabiyye ve'l-Muarrabe, I-II (Mısır, 1946) 1334 h.)

ZEHEBİ, Muhammed Huseyn,
et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I-IV (Beyrut, 1974); I-III, Kahire 1381/1961

ZİRİKLİ, Hayrüddin,
el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşhüri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müsta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn, I-XI (Beyrut, 1969)

İNDEKS I

(Şahıs isimleri)

— A —

Abdû'l-Azîm b. Abdi'l-Kavî, 12.
Ahmed b. Hanbel (İmam Ahmed), 60.
Aksarayî, Muh. b. Muh. 60.
Alim b. Alâ el-Hanefî, 13.
Allyyu'l-Kārî, Ali b. Sultan (Herevî), 10.
Askalânî, Ah. b. Ali, 7.
Atâ b. Hamza, 34.
Attâbî, Ah. b. Muh. b. Ömer, 4, 79.
Aynî, Ar. b. Ebî Bekr, 7.
Aynî, Bedrüddin Mah. b. Ah., 51. 61, 64.
Ayıntâbî, Ah. b. İbrahim, 61.
Ayıntabî, Muh. Mûnib, 3.

— B —

Bâbertî, Ekmelüddin Muh. b. Muh., 1, 39, 49, 71
Bağdâdî, Hâfız el-Hatîb, 9.
Beydâvî, Nâsıruddin b. Ömer, 59, 60.
Beyhakî, İsmâil b. el-Huseyn (Hasen), 24.
Birgili (Birgivî) Muh. b. Ali, 59.
Buhârî, Hüsâmüddin . Ömer b. Abdi'l-Aziz b. Mâze, 34, 35, 36.
Buhârî, Muh. b. İsmâil, 5, 6, 7.
Buhârî, Tâhir b. Ahmed (Abdürreşid), 24, 40, 41.
Bülkînî, Sirâcüddin Ömer b. Raslan, 13.
Bürhânüşşeria, Mah. b. Sadrişşeria, 58.
Bürhânüddin, Mah. b. Tacüddin Ah. 42, 51.

— C —

Câraberdî, Ah. b. Huseyn, 40.
Cessâs, Ebû Bekr 2, 16, 20.
Cürcânî, Ali b. Muh., 27, 53.

— D —

Debbâs, Muh. b. Muh. 36
Debûsî, Ebû Zeyd, 2, 26.
Demîrî, Muh. b. İsa, 11.

— E —

Ebû Bekr Muh. b. el-Fadl, 33.
Ebû Hanîfe, 16.
Ebu'l-Hasen b. Ebi'l-Hâdî, 5.
Ebu'l-Hasen (Rûdekî), 27
Ebu'l-Leys, es-Semerkandî, 2, 20, 34.
Ebu'l-Muîn, Meymûn (Evhadüddin), b. Muh. 33.
Ebû Nasr, Ah. b. Muh., 44.
Ebu's-Suûd Muh. b. Muh. El-'Imâdî, 75.
Ebû Yûsuf, 1, 16, 47.
Ekta, Ah. b. Muh. Ebû Nasr, 24.
Ensârî, İsmâil b. Ya'kub, 19.

Esved, Alâüddin Ali b. Ömer, 59.

— F —

Fenârî, Muh. b. Hamza, 2.
Ferğanî, Abdullah b. Muh., 60.
Firuzâbâdî, 6.

— G, Ğ —

Grady, 48.
Ğazâlî, Muh. b. Muh., 32, 59.
Ğulâm Sa'leb, Muh. b. Abdilvâhid, 4.
Ğulâm Yahya, 48.

— H —

Habbâzî, Ömer b. Muh. 61.
Haddâdî, Ebû Bekr b. Alî, 24.
Hâdî, Ebu'l-Hasen b. Ebi'l-Hâdî, 5.
Hâfız Münzirî, 12.
Hâherzâde, Muh. b. el-Huseyn, 56
Hâkim eş-Şehîd, 18, 19, 34.
Halebî, İbrahim b. Muh., 62.
Halebî, Ömer b. Ahmed, 5.
Hamilton, 48 .
Hanefî, Ah., b. Muh. b. Ebî Bekr, 33.
Hâsî, Necmüddin Yûsuf b. Ah., 37.
Hattâbî, Ah., b. Muh. b. İbrâhim, 12.
Herevî, Alî b. Sultan, 10.
Herevî, Haydar b. Muh., 39.
Hulâtî (Hallâtî), Muh. b. Abbâd Melik Dâd (Dâvud), 1.
Hüsâmüddin Ömer b. Mâze (Buhârî Hüsâmüddin), 34, 35.
Hüsrev, Molla, 2.

— İ, I —

İbn Emîri'l-Hâcc, Muh. 42, 62.
İbn Hallikân, 38.
İbnu'l-Arabî, Muh. b. Abdillah, 6.
İbnu'l-Hınnâî, Alî Çelebi b. Emrullah İbnu'l-Humâm, 49.
İbn Melek, Abdullatîf b. Abdülaziz, 59.
4, 11.
İbnu'l-Mülekkın, Ömer b. Alî
İbn Mâce, el-Kazvinî Muh. 10.
İbn Nüceym, Mevlânâ Sirâcüddin Ömer, 64.
İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhim, 43, 64.
İbnü Raslan, 7.
İbnü's-Sâatî, Ah. b. Alî, 61.
İbnu'ş-Şıhne, 28.
İmam Ebû Hanîfe, 47.
İmam Muhammed (eş-Şeybânî), 3, 4.
İmam Mâlik, 63.
İmam Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref, 10, 52.
İmam Şâfiî, 63.
İmam Züfer, 63.
İrbilî, Muh. b. Yûnus, 32.
İsbicâbî, Ah. b. Mansur, 17, 19.
İsbicâbî, Ah. b. Muhammed,

36.
İşbili, Muh. b. Abdillah, 13.
İtkâni, Emir Kâtip b. Emir, 1, 48.
Icli, Es'ad b. Muh. 32.
İmâdüddin, Abdurrahman b. Abdi'l-Ali, 10.

— K —

Kâdîhân, Hasan b. Mansur, 46.
Kâdi Iyad, b. Mûsa, 10
Kâdûri, Yûsuf b. Ömer, 25.
Kâ'ıdi el-Hocendi, Muh. b. Ali, 77.
Kâki, Muh. b. Ah., 48, 69.
Karaşehri, İsâ b. Muh. 66.
Kâsâni, Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ah. Alâüddin, 45.
Kâsım b. Kutluboğa, 59.
Kastalâni, Ah. b. Muh. el-Hatîb, 7, 10.
Kaşğari, Muh. b. Muh. 62.
Kâzerûni, Se'îd b. Mes'ûd, 7
Kazvini, Abdülkerim b. Muh. 32, 52.
Kazvînî el-Lüğavî, Ah. b. Fâris, 22.
Kazvini, Ömer b. Ar. b. Osman el-Fârisî, 40.
Kerderi, Muh. b. Muh. 75.
Keşşî. Ah. b. Mûsa b. Isâ b. Me'mûn, 43.
Kindi, Bişr b. el-Velîd b. Hâlid, 1.
Kirmâni, Sa'îd b. Mansur, 28.
Kırk Emir, (Emre) Muh. b. Mustafa, 64 .
Kıvâmüddin, Muh. b. Muh., 69.
Konevî, Şemsüddin b. Yûsuf, 61.
Kudûri, Ahmed b. Muh. 24, 25, 26, 47.
Kureşî, Abdülkâdir b. Muh. 49.
Kurtubî, Ah. b. Ömer, 7.
Kuşeyri, Müslim b. Haccâc, 8.
Kürâni, Ah. b. İsmail b. Muh., 7.

— L —

Leknevî, Abdü'l-Hayy, 57.

— M —

Mahbûbî, Ubeydullah b. İbrahim, 54.
Mahbûbî, Ubeydullah b. Mes'ud (Sadrüşşeria). 59.
Mavsılî, Abdullah b. Mahmud, 59.
Mecdüddin, Ebü'l-Feth Muh. b. Mahmud, 54.
Mekkî b. Abdân, 9.
Melik el-Kâmil, Şâ'ban b. Muh., 69.
Merğinâni, Abdurrahman b. Ebî Bekr, 57.
Merğinâni, Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr, 47.
Miras, Kâmil, 7.
Merrakûşî, Muh. b. Ar. ed-Darir, 54.
Molla Hüsrev, 77.
Mustavfî, Hamd Allah, 27
Mutarrizî, Nâsıruddin b. Abdisseyyid, 50.
Muzaffer, Muh. b. el-Melik, 69.
Mûezzini, Hûsameddin Mev-

lâ, 53.
Müslim b. Haccâc (Kuşeyrî), 8.
Müzeni, İsmâil b. Yahya, 16.

— N —

Naîm, Ahmed. 7.
Nâsıhî, Abdullah b. el-Huseyn, 28.
Nâtıfî, Ah. b. Muh., 27, 34.
Nebîre-i Ömer Bezzâr (el-Kâdûrî, Yûsuf b. Ömer), 75.
Nesâî (Nesei) Ah. b. Şuayb, 15.
Nesefî, Ebû Hafs Ömer b. Muh., 38.
Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ah., 63, 65.
Nesefî, Ebu'l-Mu'în Evhadüddin, 2.
Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref, 10, 52.
Neysabûrî, Reşîdüddin Muh., 49.

— Ö —

Özcendî, el-Ferğânî, Hasen b. Mansur (Kâdîhân), 46.

— P —

Pezdevî, Fahrülislâm Alî b. Muh., 2, 30.

— R —

Radavî, (Radıyyüddin, Serahsî), 41
Rafi'î, 52.
er-Ramlî, bkz. İbn Raslan,
Râzî, Alî b. Ahmed, 24.
Râzî, Ebû Zür'a, 9.
Râzî, Muh. b. İbrâhim, 24
Râzî, Muh. b. Muh., 39.
Râzî, Muh. b. Ömer, 32.
Rûdekî, (Ebu'l-Hasen), 27.
Rûmî, Muh. b. Ramadan, 24, 71.
Rüstuğfenî, Ebu'l-Hasen, 33.
Rüknüddin, Mes'ûd b. el-Huseyn, 29.

— S —

Sadrüşşehîd, 35.
Sadrüşşerî'a, Ubeydullah b. Mes'ûd (el-Mahbûbî), 59.
Sağânî, Hasen b. Muh., 6.
Sekkâkî, Yûsuf b. Ebî Bekr, 53.
Selcî, Muh. b. Şüca', 25.
Semerkandî, Alâüddin Muh. b. Ah., 44.
Semerkandî, Alî b. Muh., 17.
Semerkandî, Ebu'l-Leys, 2, 20, 34.
Semerkandî, Hasen b. Muh., 27,.
Semerkandî, Muh. b. el-Velîd, 29.
Serahsî, Radıyyüddin İbnü'l-Alâ Muhammed b. Muh., 41.
Serahsî, Şemsü'l-Eimme, 4, 30, 31.
Serûcî, Ah. b. İbrâhim, 48.
Sicistânî, (Ebû Dâvud) Süleyman b. Eş'as, 11.
Sicistânî, Yûsuf b. Ahmed, 37.
Sivâsî, Muh. b. Abdi'l-Vâhid, 49.

Sığnâkî, Huseyn b. Ali, 48.
Sultan Mahmud, 28.
Sultan Mes' ud Ekber, 28.
Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, 4, 11, 12.
Sübkî, Ali b. Abdullah, 70.

— Ş —

Şehîd, Hüsamüddin Ömer b. Abdilaziz, 28.
Şeybânî, Muh. b. Hasen, 1, 3, 4.
Şirâzî, Mahmud b. Mes'ûd, 40, 53.

— T —

Tabresî, Fadl b. Hasen, 42.
Tâcüşşerî'a, Ömer b. Şadrüşşerî'a, 48, 58.
Taftâzânî, Mes'ûd b. Ömer, 39, 53, 68, 72.
Tahâvî, Ebû Ca'fer, 2, 16.
Tâhir b. Mahmud, 31.
Tahtânî er-Râzî, Muh. b. Mah., 39.
Tarablûsî, Muh. b. Abdillah, 71.
Taşköprüzâde, Mevlâ Ah. b. Muh., 53.
Tatarhân, 14.
Timurtâşî, Ah. b. İsmâil, 50.
Tirmizî, Ebû İsa Muh. b. İsa, 12.
Tîbî, Hasen b. Muh., 40.
Tüsterî, Muh. b. Muh., 60.

— Ü, V —

el-Ubeydî, Ab. b. Muh., 60.
Ürmevî, Mah. b. Ebî Bekr, 32.
Vâsıtî, Muh. b. Muh., 60.
Verseki, Ömer b. Abdülkerim, 37.

— Y —

Ya'merî, Muh. b. Muh., 13.

— Z —

Zahidî, Muhtar b. Mahmud, 24, 59.
Zahirüddin, Muh. b. Ah. el-Buhârî, 51.
Zehebî, 42.
Zebidî, Ah., b. Ah. 7.
Zemahşerî, Mah. b. Ömer, 38.
Zeyle'î, Abdullah b. Yûsuf, 49.
Zeyle'î, Osman b. Ali, 41, 63.

İNDEKS II

(Kitap adları)

— A —

Ahkâm, 28.
Ahkâmü'l-Evkâf, 29.
Ahkâmü'l-Kur'ân, 17.
el-Akâid, 38.
Ahlâku'n-Nebî, 23.
el-Alîm ve'l-Müteallim, 33.
el-Asl, 3, 19.
'Âridatü'l-Ahvezî, 13.

— B —

Bahru'l-Kelâm, 33.
el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik, 64.
el-Basît, 32.
Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi'ş-Şerâi', 44.
Bünyânü'l-Vusûl fî Şerhi'l-Usûl li'l-Pezdevî, 63.
Bereketü'l-Kelâm alâ Ehâdisi'l-Ahkâm, 67.
el-Bezzâziye fi'l-Fetâvâ (el-Câmi'u'l-Vecîz), 74.
Büstânü'r-Ârifîn, 21.

— C —

el-Câmi' fi'l-Hayd, 56.
Câmi'u Ahkâmi's-Sığar, 55.
el-Câmi'u'l-Asğar fî Fürû'i'l-Fıkh, 29.
Câmi'u'l-Esrâr fî Şerhi'l-Menâr, 70.
Câmi'u'l-Mudmarât ve'l-Müşkilât (el-Mudmarât), 75.
el-Câmi'u'l-Kebîr, 1, 3.
el-Câmi'u's-Sağîr 3, 47, 79.
el-Câmi'u's-Sahîh, 5.
Câmi'u's-Sadr, 36.
Câmi'u't-Te'vîl, 23.
Câmi'u't-Tirmizî, 13.
Câmi'u'l-Vecîz (Fetâvâ'l-Bezzâziye), 74.
el-Celâliye, 60.
Cevâhiru'l-fıkh, 57
Cevâmi'u Ebî Yûsuf, 1.
Cümelü'l-Ahkâm, 28.

— D —

Delâilü'n-Nübüvve, 12.
Dîvânu Şi'r, 40.
Dürerü'l-Ğavvaş fî Ulûmi'l-Havas, 29.
Dürerü'l-Hukkâm, 2.
ed-Dürrü'n-Nazîm fi't-Tefsîr, 50.

— E —

Ebû Davûd, 11.
Ecnâs fi'l-Fürû', 27, 28.
Edebü'l-Kadî, 29.
el-Edebü'l-Müfred, 8.

Emâlî fi'l-Fıkh, 31.
el-Emedü'l-Aksâ, 26.
Enfa'u'l-Vesâil, 76.
Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil, 60.
el-Esmâ ve'l-Künâ, 8.
el-Esrâr fi'l-Usûl ve'l-Füru', 26.
Esrâru'l-Vech (Esrârü'l-Vahy), 21.
el-Fâik fi Ğaribi'l-Hadis, 39.
Fedâilü'l-A'mâl, 64.
Fedâilü Şehr-i Ramadan, 56.
el-Fetâvâ, 20, 33.
Fetâvâ Ebi'l-Leys, 20.
Fetâvâ Kâdıhân, 46.
el-Fetâvâ'l-Attâbiyye, 44.
Fetâvâ'l-Hanefiyye, 73.
el-Fetâvâ'l-Kübrâ, 35.
Fetâvâ'n-Nesefî, 37.
Fetâvâ's-Semerkandî, 29.
el-Fetâvâ's-Suğrâ, 35.
el-Fetâvâ'z-Zahiriyye, 51.
Fethu'l-Azîz (Şerhu'r-Râfii), 52.
Fethu'l-Kadîr, 49.
Fevâidü Bürhâneddin, 51.
Fevâidü Sadrı'l-İslâm, 31.
el-Fevâidü'z-Zahiriyye, 52.
Fıkhu'l-Lüğa, 23.
Füruk, 28.
el-Füsûleyn, 58.
el-Füsûl fi Füru'ı'l-Fıkhi'l-Hanefî, 55.
Füsûlü'l-İhkâm li Usûli'l-Ahkâm, 57.
Füsûlü'l-Imâdî, 57.
Füsûlü'l-Üsrûşenî (Üsrûşenî (Üstürûşenî), 54.

— Ğ —

Ğaribu İ'râbi'l-Kur'ân, 23.
Ğâyetü'l-Beyân ve Nâdiratü'l-Akran, 48, 66.
el-Ğayetü'l-Kusvâ fi Dirâti'l-Fetvâ, 59, 60.
el-Ğurer fi'l-Fıkh, 19.

— H —

Hakaiku't-Tenkîn, 73.
Hâniyye, 13.
Hâşiye ale'l-Keşşâf (Şerhu'l-Keşşâf), 72.
Hâşiyetü't-Telvih, 77.
el-Hâvî, 80.
el-Hâvî fi'l-Mesâili'l-Vâkı'ât ve'l-Münye, 57.
el-Hidâye, 47.
el-Hidâye fi'l-Fürû', 28.
Hilyetü'l-Muhallî Münyetü'l-Musallî, 42.
Hızânetü'l-Fetâvâ, 33.
Hızânetü'l-Fıkh, 21.
Hızânetü'l-Vâkı'ât, 40.
Hulâsatü'l-Fetâvâ, 25, 40.

— İ, I —

el-İctimâ' alâ Mâlik, 2
el-İdâh fi Şerhi'l-Makâmât
el-İdâh fi Şerhi'l-Makâmât li'l-Hariri, 50.
İdâhü'l-Mahacce, 33.
el-İhtilâf Beyne'l-Fukahâ, 17.

el-İhtiyâr, 59.
el-İkna bimâ Havâ Tahte'l-Kına, 51.
el-İktisâb fî Rızkı'l-Müstetâb, 2.
el-İ'timâd, 64.
el-İnâye, 71.
el-İnâye bi Ma'rifet-i Ehâdisi'l-Hidâye, 49.

— K —

el-Kâfî fî Fürû'i'l-Hanefiyye, 18.
el-Kâfî fî Şerhi'l-Vâfî, 65.
el-Ka'ıdiyye (el-Fetâvâ'l-Ka'ıdiyye), 77.
Kâmus, 6.
el-Kenz (Kenzü'd-Dekâik), 63.
Keşfü'l-Esrâr, 64.
el-Keşf, ala'l-Keşşâf, 67.
el-Keşşâf, 38.
el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyadi'l-Buharî, dipnotu, 70.
el-Kitâb, 24, 47.
Kitâbü'd-Düafâ, 16.
Kitâbü Evlâdi's-Sahâbe, Kitâbü Evlâdi's-Sahâbe, 10.
Kitâbü'l-Asâr, 3.
Kitâbü'l-Cüm'a, 16.
Kitâbü'l-Esmâ ve'l-Künâ, 10.
Kitâbü'l-Fedâil, 5.
Kitâbü'l-Feraid, 56.
Kitâbü'l-Hacr, 23.
Kitâbü'l-'Ilel, 5, 10.
Kitâbü'l-Merâsil, 12.
Kitâbü'l-Mesâil, 5, 12.
Kitâbü'l-Muhtasar, 17.
Kitâbü Menâkıb-ı Ebi Hanife, 18.
Kitâbü Mesâili'l-Ğurûr, 46.
Kitâbü'l - Muhîtı'r - Radavî, 42.
Kitâbü'n-Nisâb, 41.
Kitâbü Sireti'n-Nebî, 23.
Kitâbü'ş-Şürût, 17.
Kitâbü't-Teefrru'ât, 12.
Kitâbü't-Tezkiye, 35.
Kitâbü Zehâdiri'l-Kelimât, 23.
Kitâbü'z-Zühd, 5.
Kifâyetü'l-Müntehî, 49.
el-Kıstâs, 40.
Kudûrî (Muhtasaru'l-Kudûrî), 23, 47.
Kunyetü'l-Münye li Tetmîmi'l-Ğunye, 55, 56.
Kurretü'l-'Ayneyn fî Islâhı'd-Dâreyn, 55.

— L —

el-Leâli'l-Fâhira fî Ulûmi'l-Âhira, 64.

— M —

Manzûmetü'n-Nesefî fi'l-Hilâf, 38, 47.
Meâlimü's-Sünen, 12.
Nebsût, 3, 18, 30.
Mecma'u'l-Bahreyn, 61.
Mecmau'l-Beyan, 42.
Mecma'u'l-Fetâvâ, 33.
Mecma'u'l - Ğarâib ve Menbau'l-Acâib, 62.
Mecma'u'l-Ulûm, 38.
Mecma'u'n-Nevâzil, 43.

Mecmû'u'l-Fetâvâ, 29.
Mecmû'u'n-Nevâzil, 43.
Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil, 64.
el-Mehâdır, 46.
el-Mehâdır ve's-Sicillât, 17.
el-Mekâsıd fî 'Ilmi'l-Kelâm, 73.
Mekâyîsü'l-Lüğa, 23.
Menâfi', 76.
Menâhicü'l-Eimme, 33.
Menâkıbu'l-İmam Ebu Hanîfe, 75.
Menâru'l-Envâr. 64.
Menâsikü'n-Nesâî, 16.
el-Mesâilü'l-Bedriyyetü'l-Müntehabe mine'l-Fetâvâ'z-Zahîriyye, 51.
el-Mesâilü'l-Halebiyye, 71.
Mesâilü'l-Uyûn, 34.
el-Mes'ûdî, 28.
Miftâhu'l-Fıkh, 73.
Miftâhu'l-Ulûm, 54.
Minhâcü'l-Vüsûl ilâ Ilmi'l-Usûl, 60.
Mirkâtü'l-Vüsûl, 77.
Mirkâtü's-Suûd ilâ Süneni Ebî Dâvûd, 12.
el-Misbâh, 51.
Misbâhu Envâri'l-Ed 'iyye, 24.
Misbahu'z-Zücâc, 11.
Mi'yârü'n-Nazar, 64.
el-Mudmarât (Câmiu'l-Mudmarât ve'l-Müşkilât), 75.
el-Mufassal fî San'ati'l-I'râb, 40.
el-Muğrib, 50.
el-Muharrer, 52.
el-Muhit (Muhitu'r-Radavî), 41.
el-Muhitü'l-Bürhânî, 42.
Muhitu'r-Radavî, 41.
el-Muhtâr, 59.
Muhtârâtü Mec'mû'i'n-Nevâzil, 49.
Muhtârü'l-Fetâvâ, 49.
Muhtârü'n-Nevâzil, 49.
el-Muhtasar, 29.
Muhtasaru Tabakâtı'l-Fukahâ, 71.
Muhtasaru'l-Kerhî, 19.
Muhtasaru'l-Kudûrî, 23, 44, 47, 61.
Muhtasaru't-Tahâvî, 16.
Muhtasaru' Üsdü'l-Ğabe, 62.
el-Mukaddime, 40.
el-Mukaddime fi'l-Fıkh, 21.
Mukaddimetü'l - Ferâid, 23.
Mulahhasu İslâhı'l-Mantık libni's-Sikkit, 50.
el-Musaffâ, 65.
Mushafü'z-Zühre, 54.
el-Müstaksâ, 40.
el-Müstasfâ, 65.
el-Mutavvel fi'l-Meânî ve'l-Beyân, 73.
el-Mübteğâ fî Fürû'i'l-Hanefiyye, 66.
Mücmelü'l-Lüğa, 22.
el-Müctebâ (Şerhu Muhtasarı'l-Kudûrî), 57.
el-Münteka, 19.
el-Münye (Münyetü'l-Musalli ve Ğunyetü'l-Mübtedî), 62.
Münyetü'l-Müftî, 37.
Müsnedü Ahmed b. Han-

bel, 4.
el-Müsnedü'l-Kebîr, 10.
Müsnedü Mâlik fi'l-Hadîs, 16.
el-Müstehlıs, 19.
Müşkilü'l-Âsâr, 17.

— N —

Nâsıha'l-Kur'an ve Mensuhû, 12.
en-Nâsih ve'l-Mesûh, 5.
Nazmu'l-Cami'i's - Sağîr, 38.
Nehru'l-Fâik bi Şerh-i Kenzi'd-Dekâik, 64.
en-Nevâdir, 79.
en-Nevâzil, 34.
en-Nihâye, 48, 66.
Nihâyetü'l-Kifâye fi Dirâyeti'l-Hidâye, 48.
en-Nikâye fi Muhtasarı'l-Vikâye, 68.
Nûru'l-'Ayn fi İslâhı Cami'i'l-Füsûleyn, 74.
er-Ravda fi'l-Fürû', 28.
Rebiu'l-Ebrâr ve Nusûsu'l-Ahbâr (Rub'u'l-Ahbâr), 40.
Remzü'l-Hakâik, 64.
Rubâiyyât fi'l-Hadîs, 10.

— S —

es-Safve fi Usûli'l-Fıkh, 56.
Sahîhu'l-Buhârî, 5.
Sahîhu Müslim, 8.
es-Seyfü'l-Meslûl alâ Men Sebbe'r-Rasûl, 70.
es-Seyfü's-Sekil, 71.
es-Siyeru'l-Kebîr, 3.
es-Siyeru's-Sağîr, 3.
es-Sultânü'l-Mübîn, 45.
Sülâsiyyât fi'l-Hadîs, 8.
es-Sünen fi'l-Hadîs, 12.
Sünenü'bnü Mâce, 10.
es-Sünenü'l-Kübrâ, 16.
Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ), 15.
es-Sünenü's-Suğrâ, 16.
Sünenü't-Tirmizî, 12.

— Ş —

Şerhu Akâidi'n-Nesefî, 73.
Şerhu Edebi'l-Kâdî, 31.
Şerhu Edebi'l-Kâdî li'l-Haşşâf, 35.
Şerhu Ğâyeti'l-Kusvâ, 60.
Şerhu Hadîsi'l-Erbaîn, 73.
Şerhu'l-Keşşâf, 72.
Şerhu Kitâbi'l-Kesb, 31.
Şerhu'l-Câmi'i'l - Kebîr, 32, 33.
Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr, 21.
Şerhu'l-Hâvî, 80.
Şerhu'l-Kâfî, 29.
Şerhu'l-Mecma, 62.
Şerhu'l-Menâr, 72.
Şerhu'l-Metâli' fi'l-Mantık, 60.
Şerhu Meâni'l-Âsâr, 17.
Şerhu'l-Muhtâr, 67.
Şerhu'l-Ümde (el-İ'timâd), 64.
Şerhu Muhtasarı'l-Kerhî, 25.
Şerhu Muhtasarı'l-Kudûrî (el-Müctebâ), 56.

Şerhu Muhtasarı't-Tahâvî, 30.
Şerhu Müsnedi'ş-Şâfi'i, 52.
Şerhu'r-Râfii, 37.
Şerhu Sahihi'l-Duhârî, 38.
Şerhu's-Siyer, 79.
Şerhu's - Siyeri'l - Kebir, 30.
Şerhu Tâci'ş-Şerî'a (Nihâyetü'l-Kifâye), 58.
Şerhu Ta'dili'l-Ulûm, 68.
Şerhu't-Tahâvî, 18.
Şerhu't-Tekmile, 49.
Şerhu Telhisi'l-Câmi'i'l-Kebir, 72.
Şerhu Telhisi'l-Miftâh, 72.
Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebû Hanîfe, 72.
Şerhu Vikâyeti'r-Rivâye, 68.
Şerhu'z-Ziyâdât, 46.
Şerhu'z-Zâhidî (el-Müctebâ), 57.
Şir'atü'l-İslâm, 21.

— T —

Tabâkâtü'n-Nühât, 47.
Tabakâtü'r-Ruvât, 10.
Tabsıratü'l-Edille, 33.
Tâcü'l-Mesâdır, 27.
Tâcü's-Seâde, 62.
Ta'dilü'l-Ulûm, 68.
Tahricü Ehadisi'l-Hidâye, 59.
et-Takribü'l-Evvel, 25.
et-Takribü's-Sânî, 25.
Takvimü'l-Edille, 26.
Târihu Kazvin, 11.
et-Târihu'l-Kebir, 8, 7.
et-Tarikatü'r-Radaviyye, 42.
Tatarhâniyye fi'l-Fetâvâ, 13.
et-Tavdih fi Halli Ğavâmidi't-Tenkih, 68.
Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik, 66, 67.
et-Tecnis ve'l-Mezid, 49.
et-Tecrid, 25.
et-Tecridü's-Sarih, 7.
et-Tedvin fi Ahbâr-ı Kazvin, 52.
Tefsiru'l-Kur'ân, 8, 21, 44.
et-Tehzib fi'l-Mantık, 73.
Tehzibü Edebi'l-Kâdi li'l-Hassâf, 29.
Tekmiletü'l-Kuduri, 49, 50.
et-Telvih, 77.
et-Temhid li Kavâidi't-Tevhid, 33.
Tenbihü'l-Ğâfilin, 21.
Tenkihu'l-Usûl, 67, 68.
et-Tertib ve'l-Mâli, 52.
Te'sisü'n-Nazar, 26.
et-Teysir fi Tefsiri'l-Kur'ân, 38.
et-Tezkiye. 37.
Tılbetü't-Talebe, 62.
Tühfetü'l-Fukahâ, 43.

— U, Ü —

el-Umde fi Usûli'd-Din, 33.
Umdetü'l-Fetâvâ, 35.
Umdetü'l-Akâid, 64.
Umdetü'l-Müfti

ve'l-Müsteftî, 35.
Ukûdü'z-Zeberced, 4
el-Usûl (Mir'âtü'l-Usûl), 76.
el-Usûl (Usûlü's-Serahsî), 31.
Usûlü'l-Fıkh, 23.
Uyûnu'l-Mezâhibi'l-Erbe'a, 69, 70.
Üstürûşenî (Füsûlü'l-Üsrûşenî), 55.

— V —

el-Vâfî, 64.
el-Vâkı'ât, 28, 34, 35.
el-Vasît, 32, 42.
el-Veciz, 31, 42.
el-Vesâyâ, 17.
Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye, 58.
el-Vudûh (el-Muharrer), 52.

— Y —

el-Yenâbi, 76.

— Z —

Zâdü'l-Müsâfir, 14.
Zahîra, 13.
Zahîriyye, 13.
ez-Ziyâdât, 4.